

T.C.
KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİ ANA BİLİM DALI
SOSYAL BİLGİLER EĞİTİMİ BİLİM DALI

**İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI DÖNEMİ'NDE TÜRKİYE'DE EĞİTİM
POLİTİKASI (1939 – 1945)**

HASAN ŞENEL

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DOÇ. DR. NADİR YURTOĞLU

TEMMUZ - 2023
KASTAMONU

TAAHHÜTNAME

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu; ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını, bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini bildirir ve taahhüt ederim.

Hasan ŞENEL

ÖZET**YÜKSEK LİSANS TEZİ****İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI DÖNEMİ'NDE TÜRKİYE'DE EĞİTİM
POLİTİKASI (1939 – 1945)****HASAN ŞENEL****KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİ ANA BİLİM DALI
SOSYAL BİLGİLER EĞİTİMİ BİLİM DALI
DANIŞMAN: DOÇ. DR. NADİR YURTOĞLU**

Dünyadaki eğitim-öğretim hizmetleri çağlar boyunca toplumların gelişmesi için önemli bir fonksiyona sahip olmuştur. Pek çok olaydan etkilenen bu hizmetler İkinci Dünya Savaşı gibi büyük bir kaostan da müteessir olarak eğitim-öğretim faaliyetlerini etkilemiştir. Bu nedenle çalışmada İkinci Dünya Savaşı döneminde Türkiye’de uygulanan eğitim politikaları ile bu politikaların etkileri üzerinde durulmuştur. Araştırmanın amacına uygun olarak ele alınan konuda doküman incelemesi yöntemi tercih edilmiştir. Çalışmanın kaynak materyalini Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi Belgeleri, resmi yayınlardan; TBMM Zabıt Ceridesi, kanunlar ve tutanak dergileri, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Resmî Gazetesi ile dönemin süreli yayınlarından dergi ve gazetelerin yanı sıra, kitap, makale ve tezler oluşturmaktadır. Toplanan verilerin çözümlenmesinde içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Türkiye’nin, İkinci Dünya Savaşı’na girmeme yönünde karar almasına rağmen bu süreçten eğitim-öğretim faaliyetleri bakımından etkilendiği görülmüştür. Zira önceliğin ekonomi ve savunmaya verilmesi eğitim-öğretim hizmetlerinin ikinci planda kalması sonucunu ortaya koymuş, yetersiz bütçe nedeniyle bir kısım okullar açılmamıştır. Ayrıca okul öncesi eğitimin ilköğretim kurumlarına dönüştürülme süreci de yaşanmıştır. Bu minvalde düzenlenen Birinci ve İkinci Maarif Şûrası ile köy okullarındaki sınıf sayısı üçten beşe çıkarılmış, tek tip ders kitabı uygulamasına geçilmiş ve yükseköğretim kurumları Maarif Vekâleti’ne bağlanmıştır. Bunların yanı sıra ortaokul yetersizliğinin giderilmesi için öncelik sıralaması yapılmış, ahlak ve anadil eğitimi çalışmaları artırılmış, öğretim programları düzenlenmiş ve milli tarih ile zehirli gaz konuları müfredata eklenmiştir. Yapılan bu çalışmalar neticesinde Köy Enstitüleri gibi modeller ortaya çıkarılarak eğitim-öğretim kademelerinde iyileştirmeler sağlanmıştır.

ANAHTAR KELİMELEER: Eğitim, Eğitim Tarihi, İkinci Dünya Savaşı, Köy Enstitüleri, Türkiye’de Eğitim Politikası

Temmuz 2023, 113 Sayfa

ABSTRACT**MSC THESIS****EDUCATION POLICY IN TURKEY PERIOD THE SECOND WORLD WAR
(1939 – 1945)****HASAN ŞENEL****KASTAMONU UNIVERSITY INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCE
DEPARTMENT OF SOCIAL SCIENCES AND TURKISH EDUCATION
SOCIAL STUDIES EDUCATION
SUPERVISOR: ASSOC. PROF. DR. NADİR YURTOĞLU**

Educational services in the world have had an important function for the development of societies throughout the ages. These services, which were affected by many events, also affected the educational activities as a result of a great chaos such as the Second World War. For this reason, the study focuses on the education policies implemented in Turkey during the Second World War and the effects of these policies. In accordance with the purpose of the research, the document analysis method was preferred. The source material of the study is the Republic Archive Documents of the Presidency of the Republic of Turkey State Archives, official publications; It produces books, articles and theses, as well as the Turkish Grand National Assembly Memorandum, the laws and minutes magazines, the Official Gazette of the Presidency of the Republic of Turkey, and periodicals and newspapers from the periodical publications of the period. Content analysis method was used to analyze the collected data. Although Turkey decided not to enter the Second World War, it was observed that this process was affected in terms of educational activities. Because giving priority to economy and defense has resulted in education services being in the background, and some schools could not be opened due to insufficient budget. In addition, the process of transforming pre-school education into primary education institutions has also been experienced. With the First and Second Education Council held in this manner, the number of classes in village schools was increased from three to five, a uniform textbook application was started and higher education institutions were connected to the Ministry of Education. In addition to these, priority rankings were made in order to eliminate the inadequacy of secondary schools, moral and mother tongue education studies were increased, curricula were arranged, and national history and toxic gas subjects were added to the curriculum. As a result of these studies, models such as Village Institutes were revealed and improvements were made in education levels.

KEYWORDS: Education, History of Education, Second World War, Village Institutes, Education Policy in Turkey

TEŞEKKÜR

Tez çalışmamın tamamlanmasına rehberlik eden, bilgi ve deneyimleriyle beni yönlendirip, motive eden danışman hocam Doç. Dr. Nadir YURTOĞLU'na ve fakültemizin değerli öğretim üyelerine teşekkür ederim. Hayatım boyunca desteğini esirgemeyen ve bugünlere gelmemde emekleri bulunan annem Güler ŞENEL ile ablalarım Gülten DEĞİRMENCİ ve Nurten ŞENEL'e, her zorlukta bir baba gibi yanımda duran eniştem Hakkı DEĞİRMENCİ'ye teşekkür ederim. Ayrıca çalışmam boyunca fikirleri ile destek olan değerli eşim Gülbahar ÖZDOĞAN'a da teşekkürü bir borç bilirim.

HASAN ŞENEL

Kastamonu, 2023

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
TEZ ONAYI	ii
TAAHHÜTNAME	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar DİZİNİ	ix
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ	x
1. GİRİŞ.....	1
1.1 Problem Durumu	1
1.2 Araştırmanın Amacı	1
1.2.1 Araştırmanın Alt Problemleri	2
1.3 Araştırmanın Önemi	2
1.4 Sınırlılıklar.....	5
1.5 Tanımlar	5
1.5.1 Pedagoji	5
1.5.2 Terbiye	6
1.5.3 Eğitim.....	6
1.5.4 Öğretim	8
1.6 Kuramsal Çerçeve	9
1.6.1 İlk (Eski) Çağ Medeniyetlerinde Eğitim.....	9
1.6.2 Avrupa’da Eğitim	10
1.6.3 İslam Dünyasında Eğitim.....	12
1.6.4 İlk Türk Devletlerinde Eğitim.....	14
1.6.5 İlk Müslüman Türk Devletlerinde Eğitim	15
1.6.6 Osmanlı Devleti Dönemi’nde Eğitim (1299 – 1922).....	18
1.6.6.1 Osmanlı Devleti’nde genel eğitim	19
1.6.6.2 Osmanlı Devleti’nde saray eğitimi.....	22
1.6.6.3 Osmanlı Devleti’nde askeri eğitim.....	24
1.6.7 Birinci Dünya Savaşı Dönemi’nde Eğitim (1914 – 1918).....	25
1.6.8 Mustafa Kemal Atatürk Dönemi’nde Eğitim (1919 – 1938).....	27
2. YÖNTEM.....	33
2.1 Araştırma Modeli	33
2.2 Veri Toplama Araç ve Teknikleri.....	33
2.3 Verilerin Toplanması.....	33
2.4 Verilerin Analizi.....	34
3. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI DÖNEMİ’NDE TÜRKİYE’DE EĞİTİMİN TARİHSEL GELİŞİMİ (1939 – 1945).....	35
3.1 İkinci Dünya Savaşı (1939 – 1945)	35
3.2 Cumhuriyet Halk Partisi Dönemi’nde Türkiye’de Eğitim (1937 – 1946).....	35
3.2.1 Celal Bayar Hükümetlerinde Eğitim (1937 – 1939).....	36
3.2.2 Dr. Refik Saydam Hükümetlerinde Eğitim (1939 – 1942).....	38
3.2.3 Şükrü Saraçoğlu Hükümetlerinde Eğitim (1942 – 1946)	39

3.3	İkinci Dünya Savaşı Dönemi'nde Türkiye'de Düzenlenen Maarif Şûraları.....	41
3.3.1	Birinci Maarif Şûrası (17 – 29 Temmuz 1939).....	41
3.3.2	İkinci Maarif Şûrası (15 – 21 Şubat 1943)	49
3.4	İkinci Dünya Savaşı Dönemi'nde Türkiye'de Eğitim Kademeleri	55
3.4.1	Okul Öncesi Eğitim	55
3.4.2	İlköğretim.....	56
3.4.3	Ortaöğretim.....	59
3.4.4	Mesleki ve Teknik Eğitim.....	63
3.4.5	Yükseköğretim.....	65
3.4.6	Öğretmen Yetiştirme Politikası	68
3.5	İkinci Dünya Savaşı Dönemi'nde Türkiye'de Eğitime Ayrılan Bütçe.....	84
4.	SONUÇ	86
	KAYNAKLAR	91
	EKLER.....	104
EK A	Cumhuriyet Yıllarında Milli Eğitime Ayrılan Bütçe Miktarı	105
EK B	1923 – 1943 Yılları İlköğretim İstatistikleri.....	106
EK C	1923 – 1943 Yılları Ortaöğretim İstatistikleri	107
EK D	1923 – 1943 Yılları Lise İstatistikleri	108
EK E	1923 – 1943 Yılları Yükseköğretim İstatistikleri	109
EK F	1939 – 1943 Yılları Köy Enstitüleri İstatistikleri	110
EK G	Birinci Maarif Şûrasında İsmet İnönü	111
EK H	İkinci Maarif Şûrasında İsmet İnönü.....	112
EK İ	İkinci Maarif Şûrasında İsmet İnönü	113

TABLOLAR DİZİNİ

Sayfa

Tablo 1.1 Atatürk döneminde Maarif Vekilleri (1920-1938)	30
Tablo 1.2 1926 – 1938 yılları arasında Talim ve Terbiye Dairesi Başkanları	31
Tablo 3.1 Birinci Maarif Şûrası komisyonları	44
Tablo 3.2 Okul öncesi eğitim kademesi ile ilgili istatistikler (1923-1945).....	55
Tablo 3.3 İlköğretim kademesi ile ilgili istatistikler (1938-1945)	58
Tablo 3.4 Ortaokullar ile ilgili istatistikler (1938-1945).....	62
Tablo 3.5 Liseler ile ilgili istatistikler (1938-1945)	62
Tablo 3.6 Mesleki ve teknik öğretim ile ilgili istatistikler (1938-1945).....	65
Tablo 3.7 Yükseköğretim ile İlgili İstatistikler (1938-1945)	67
Tablo 3.8 Köy Muallim Mektepleri haftalık ders programı.....	69
Tablo 3.9 1940 – 1944 yılları arasında açılan Köy Enstitüleri	74
Tablo 3.10 Yüksek Köy Enstitüleri eğitim kolları ve dersleri	75
Tablo 3.11 Köy Enstitülerinde ders gruplarına ayrılan beş yıllık süre	78
Tablo 3.12 Köy Enstitüleri kültür derslerinin haftalık ders programı.....	79
Tablo 3.13 Köy Enstitüleri ziraat dersleri haftalık ders programı	80
Tablo 3.14 Köy Enstitüleri sanat ve teknik derslerinin haftalık ders programı (4. Sınıf)	80
Tablo 3.15 Köy Enstitüleri demircilik grubu haftalık ders programı (Erkek)	81
Tablo 3.16 Köy Enstitüleri dülgerlik grubu haftalık ders programı (Erkek)	81
Tablo 3.17 Köy Enstitüleri yapıcılık grubu haftalık ders programı (Erkek).....	82
Tablo 3.18 Köy Enstitüleri dikiş-biçki grubu haftalık ders programı (Kız)	82
Tablo 3.19 Köy Enstitüleri örgücülük-dokumacılık grubu haftalık ders programı (Kız).....	82
Tablo 3.20 Köy Enstitüleri ziraat sanatları grubu haftalık ders programı (Kız)	83
Tablo 3.21 1938-1945 yılları arasında Maarif Vekâleti'ne ayrılan bütçe	84

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

Kısaltmalar

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
BCA	: Devlet Arşivleri Başkanlığı
CHF	: Cumhuriyet Halk Fırkası
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
HZ	: Hazreti
MEB	: Millî Eğitim Bakanlığı
M.Ö.	: Milattan Önce
M.S.	: Milattan Sonra
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCMB	: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
TDK	: Türk Dil Kurumu
TTK	: Türk Tarih Kurumu

1. GİRİŞ

Çalışmanın bu bölümünde problem durumu ele alınarak araştırmanın amaç, alt problem, önem ve sınırlılıkları belirtilmiştir. Ayrıca araştırma ile ilgili terimlerden pedagoji, terbiye, eğitim ve öğretim kavramlarının etimolojik kökenleri incelenerek, tanımları da yapılmıştır. Dahası araştırmanın kuramsal çerçevesinin oluşturulması için de İlk Çağ, Avrupa, İslam Dünyası, ilk Türk devletleri, ilk Müslüman Türk devletleri, Osmanlı Devleti ve Mustafa Kemal Atatürk Dönemindeki eğitim-öğretim faaliyetleri incelenmiştir.

1.1 Problem Durumu

Dünyada insanların gelişimini simgeleyen eğitim-öğretim hizmetleri çağlar boyunca devletlerin önem verdiği alanlardan birisi olmuştur. Bu sebeple bu hizmetler gelişmek isteyen her türlü topluluk, kavim, beylik ve devletin yatırım sahası haline gelmiştir.

Eğitim-öğretim faaliyetleri dünyada yaşanan her türlü olaydan etkilenmiştir. Salgın hastalık, coğrafyanın fiziksel ve ekonomik özelliği, bölgesel çatışma, savaş ve iklim krizi, bilimsel gelişme ve siyasal faktör bunlardan bazılarıdır (Demirdöven, 2003). Çok sayıda olaydan etkilenen eğitim-öğretim faaliyetleri güncellenme gereksinimi duyduğundan her çağda farklılık göstermiştir. Özellikle dünyanın genelini etkisi altına alan ekonomik kriz ve savaşlar eğitim-öğretim hizmetlerini yakından etkilemiştir (Demirtaş, 1991).

Bu çalışmada 1939'dan 1945'e kadarki süreçte ülkeleri etkisi altına alan İkinci Dünya Savaşı'nın Türkiye'deki eğitim-öğretim hizmetleri üzerindeki etkisi araştırılmıştır.

1.2 Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı; 1939 ve 1945 yılları arasında yaşanıp ülkeleri etkileyen İkinci Dünya Savaşı Dönemi'nde Türkiye'de uygulanan eğitim politikasının incelenmesidir.

1.2.1 Araştırmanın Alt Problemleri

1. İkinci Dünya Savaşı Dönemi'nde Cumhuriyet Halk Partisi tarafından kurulan hükümetlerin Türkiye'de uyguladığı eğitim politikaları nelerdir?
2. İkinci Dünya Savaşı Dönemi'nde Türkiye'de gerçekleştirilen Milli Eğitim Şûralarının eğitim-öğretim sistemi üzerindeki etkileri nelerdir?
3. İkinci Dünya Savaşı Dönemi'nde Türkiye'de okul öncesi eğitiminde uygulanan politikanın etkileri nelerdir?
4. İkinci Dünya Savaşı Dönemi'nde Türkiye'de ilköğretimde uygulanan eğitim politikasının etkileri nelerdir?
5. İkinci Dünya Savaşı Dönemi'nde Türkiye'de ortaöğretimde uygulanan eğitim politikasının etkileri nelerdir?
6. İkinci Dünya Savaşı Dönemi'nde Türkiye'de mesleki ve teknik eğitimde uygulanan eğitim politikasının etkileri nelerdir?
7. İkinci Dünya Savaşı Dönemi'nde Türkiye'de yükseköğretimde uygulanan eğitim politikasının etkileri nelerdir?
8. İkinci Dünya Savaşı Dönemi'nde Türkiye'de öğretmen yetiştirmek için uygulanan “Köy Enstitüleri” modelinin eğitim sistemi üzerine olan etkileri nelerdir?
9. İkinci Dünya Savaşı'nın Türkiye'de eğitime ayrılan bütçe üzerindeki etkileri nelerdir?

1.3 Araştırmanın Önemi

Bu araştırmada İkinci Dünya Savaşı Dönemi'nde Türkiye'de uygulanan eğitim politikası ile bu politikanın ülke üzerinde oluşturduğu etkilere odaklanılmıştır. Konu ile ilgili yapılan literatür taraması sonucunda araştırmaların genelinin nitel çalışmalar olduğu görülmüştür. Çalışmaların genelinde Cumhuriyet Halk Partisi Dönemi eğitim-öğretim politikası ve Maarif Şûralarına odaklanılmıştır. İkinci Dünya Savaşı Döneminde “Eğitim ve Öğretim” başlığı adı altında yapılan taramalar sonucunda ulaşılabilen ve teze temel teşkil eden önemli çalışmalar şunlardır:

Faik Yılmazcan tarafından 1999'da yapılan “*Tek Parti Dönemi Tarih Anlayışı ve Öğretimi*” isimli bir yüksek lisans tez çalışmasında Cumhuriyet Halk Partisi

Dönemi'nde (1923 – 1950) tarih öğretimi alanında yürütülen faaliyetler ve bunların öğretim programına olan etkileri incelenmiştir.

Sait Dinç tarafından 1999 yılında hazırlanan “*Cumhuriyet Döneminde Yapılan Milli Eğitim Şuraları ve Alınan Kararların Uygulamaları (1923 – 1960)*” adlı yüksek lisans tez çalışmasında 1939'da düzenlenen Maarif Şûralarının detaylı bir analizi gerçekleştirilerek alınan kararların eğitim-öğretim üzerine etkileri incelenmiştir.

Muzaffer Deniz'in 2001 yılında hazırladığı “*Milli Eğitim Şuralarının Tarihçesi ve Eğitim Politikalarına Etkileri*” isimli yüksek lisans tezinde Maarif Şûralarının tarihçesi ve eğitim sistemine olan etkileri ele alınmıştır.

Zeynep Kalyoncuoğlu tarafından 2002'de hazırlanan “*Cumhuriyet Dönemi Eğitiminde Hasan Ali Yücel ve Köy Enstitüleri*” isimli yüksek lisans tezinde İkinci Dünya Savaşı sürecindeki 1940 yılında kurulan ve ülkeye has bir eğitim modeli olarak tasarlanan Köy Enstitüleri ve bunların tesisinde görev alan Maarif Vekili Hasan Ali Yücel'in hayatı incelenmiştir.

Ömer Karakaş tarafından 2006 yılında yapılan “*Atatürk ve İnönü'nün İki Milli Eğitim Bakanı (Saffet Arıkan ve Hasan Ali Yücel) Döneminde Kültür Siyaseti (1935-1946)*” adlı doktora çalışmasında Atatürk Dönemi'nde Maarif Vekilliğiyle görevlendirilen Saffet Arıkan ile İnönü Dönemi'nde Maarif Vekilliği görevini yerine getiren Hasan Ali Yücel'in hayatı ve çalışmaları ele alınmıştır.

Birgül Bozkurt'un 2007'de hazırladığı “*Cumhuriyet Halk Partisi'nin Eğitim Politikaları (1923-1950)*” isimli doktora tezi çalışmasında bu partinin uyguladığı eğitim ve kültür politikalarına temas edilmiştir.

Özlem Karabacak'ın 2009 yılında hazırladığı “*II. Dünya Savaşı Yıllarında Uygulanan Eğitim ve Kültür Politikalarının Taşradaki Yansımaları: Aydın İli Örneği*” isimli yüksek lisans tezinde savaş döneminde uygulanan eğitim ve kültür politikaları Aydın ölçeğinde ele alınmıştır.

Kibar Aktın'ın 2010'da yazdığı *“Türkiye, İngiltere ve ABD Sosyal Bilgiler/Tarih Ders Kitaplarında Yapılandırımcı Yaklaşım, II. Dünya Savaşı Örneği”* adlı doktora çalışmasında İkinci Dünya Savaşı yıllarında Türkiye, ABD ve İngiltere’de kullanılan sosyal bilgiler ve tarih ders kitapları yapılandırımcı yaklaşım bakımından incelenmiştir.

Elvan Kanmaz tarafından 2013 yılında hazırlanan *“II. Dünya Savaşı Sonrasında Görülen Sanat Hareketlerindeki Anti-Dogmatizm Olgusunun Türk Resim Sanatı ve Sanat Eğitime Getirileri”* isimli yüksek lisans tez çalışmasında savaş sonrasında Türkiye’de sanat eğitimi alanında ortaya çıkan akımlar ele alınmıştır.

Uğur Duman tarafından 2014’te yapılan *“Cumhuriyetin Yurttaşlık Oluşturma Politikaları (Milli Eğitim Şuraları)”* isimli yüksek lisans tezinde Maarif Şûralarının milli eğitim sistemine yönelik etkisine temas edilmiştir.

Özlem Cenân’ın 2015’te hazırladığı *“İsmet İnönü Dönemi Öğretmen Yetiştirme Politikaları (1938-1950)”* adlı yüksek lisans tezinde Cumhurbaşkanı İnönü Dönemi’nde öğretmen yetiştirme alanında yapılan çalışmalar ele alınmıştır.

Gözde Yılmaz tarafından 2015 yılında kaleme alınan *“İsmet İnönü’nün Eğitim Felsefesi (Konuşmaları ve Yazdıkları Işığında Nitel Bir Analiz)”* adlı yüksek lisans tez çalışmasında İnönü’nün siyasi hayatı sürecinde yaptığı konuşma ve yazdığı eserler üzerinden eğitim felsefesi anlatılmıştır.

Erhan Semiz’in 2020 yılında yazdığı *“İsmet İnönü Döneminde Türkiye’de Milli Eğitim ve İdeoloji (1938-1950)”* isimli yüksek lisans tezinde İnönü Döneminde Millî Eğitim Bakanlığında yapılan çalışmalar ile zamanın ideolojisi ele alınmıştır.

Derya Akın tarafından 2022’de kaleme alınan *“İkinci Dünya Savaşı Döneminde Milli Eğitim Politikaları Çerçevesinde Tarih Eğitimi (Ortaöğretim Birinci Devre)”* adlı doktora tezi çalışmasında savaş sürecinde ortaöğretim kademesindeki tarih eğitim politikaları incelenmiştir.

Bu araştırmalar çalışmamıza temel teşkil etmekle beraber İkinci Dünya Savaşı Dönemi’nde Türkiye’de eēitim politikası (1939-1945) hakkında hazırlanmış ayrıntılı bir tez çalışması yer almamaktadır. Bunun sebebi önceki çalışmaların genel olarak hükümet programları, Maarif şraları gibi olayları ele alması veya konunun Aydın ili gibi tek bir bölge üzerinden incelemesidir.

Bu sebeple yapılan bu çalışmada İkinci Dünya Savaşı Dönemi’nde Türkiye’de eēitim-ēretim konusunu etkileyen tüm etmenler bir başlık altında toplanmıştır. Hükümet programları ve Maarif şralarının eēitim kademelerine olan etkisi gözlemlenerek, bütçenin payı analiz edilmiştir.

1.4 Sınırlılıklar

1. Bu araştırma; İkinci Dünya Savaşı (1939-1945) Dönemi’nde Türkiye’de uygulanan eēitim-ēretim politikası ile sınırlıdır.
2. Bu araştırma; ulaşılabilen belge ve dijital ortama aktarılan arşivler ile sınırlıdır.
3. Bu araştırma; YK Tez Merkezi tarafından yayımlanan ve incelenmesine izin verilen yüksek lisans ve doktora tez çalışmaları ile sınırlıdır.

1.5 Tanımlar

Çalışmanın bu başlığı altında eēitim ve eēitim kavramı ile yakın ilişkiye sahip olan kavramlar etimolojik kökenlerine göre detaylı bir şekilde analiz edilmiştir.

1.5.1 Pedagoji

Tanımsal incelemelere başlarken eēitim kavramının dünya üzerindeki ilk temellerine bakılmalıdır. Bu kavramın dünyaya ilk yayılışı Eski Yunan devletlerinde kullanılan “Pedagoji” kelimesi ile olmuştur.

Yunanca “Paidagogeio” (paidagogeio) kelimesinden türeyen pedagoji kavramı “Paid” (ocuk) ve “Ago” (yönetmek) ifadelerinin birleşiminden oluşarak “ocuk Yönetimi” anlamına gelmektedir. Eski Yunan Devletlerinde çocukları okula getiren ve eēitimleri ile ilgilenen köleler “Pedagog” olarak isimlendirilmiştir (Gültekin, 2018, s. 113-132).

Paidagoge kavramının Türk Dil Kurumu (TDK) sözlüğündeki anlamına bakıldığında ise karşımıza Fransızca “Pédagogie” kelimesinden türeyen “Eğitim Bilimi” kelimesi çıkmaktadır. Kelimenin Türkçedeki karşılığından da anlaşılacağı gibi bu kavram ülkede daha çok öğretmenlik uygulaması, öğretmenlik sanatı ve öğretmenlik meslek bilgisi gibi anlamlarda kullanılmaktadır (Türk Dil Kurumu, 2023).

1.5.2 Terbiye

Pedagojiden sonra eğitim kavramının ülkedeki gelişimine katkı sağlayan ve uzun yıllar kullanılmaya devam eden “Terbiye” kavramı incelenmelidir. Arapça kökenli terbiye, Şemseddin Sâmî’nin kaleme aldığı “Kamûs-ı Türkî” isimli sözlükte; büyütmek, yetiştirmek, ceza vermek, çocuğa antrenman yaptırmak, edep sahibi kılmak ve ilim öğretmek anlamlarında kullanılmıştır (Sâmî, 2015, s. 525).

Terbiye kavramının TDK’deki anlamına bakıldığında ise “eğitim” ve “görgü” kelimeleri karşımıza çıkmaktadır. İki sözlüğe göre de terbiye; bireyi istendiği şekilde yetiştirmek manasında kullanılmıştır. Bu amaçla bireylere gerekirse ceza verilebileceği anlamı da ortaya çıkmaktadır. Bu kavram Anadolu’da Türklerin varoluşundan Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk yıllarına kadar geçerliliğini korumuştur (Türk Dil Kurumu, 2023).

1932 yılına gelindiğinde ise Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk tarafından kurulan Türk Dil Kurumu öncülüğünde başlatılan dilde sadeleşme çalışmalarından terbiye kelimesi de etkilenmiştir. İlk kez 1935’te yayımlanan “Osmanlıcadan Türkçeye Cep Kılavuzu” isimli sözlükte terbiye kelimesinin yerine eğitim kullanılmıştır (Türk Dili Araştırma Kurumu, 1935, s. 265). 1946 yılında ise Maarif Vekâleti’nin ismi “Millî Eğitim Bakanlığı” olarak değiştirilirken terbiye gibi Arapça kelimelerin Millî Eğitim Bakanlığı tarafından kullanılmaması istenmiştir (Aydın, 2015).

1.5.3 Eğitim

İnsanlığın varlığı kadar eski bir kavram olan eğitimin, tarihsel süreç içerisinde farklı kelime köklerinden teşkil edilerek tanımlandığı bilinmektedir.

Eğitim kavramının etimolojik kökenlerine bakıldığında Karahanlı Devleti Dönemi'nde yaşayan Kâşgarlı Mahmud'un Dîvânu Lugâti't-Türk isimli sözlüğündeki incelemeler karşımıza çıkar. Sözlükte eğitim kavramı ile ilişkilendirilen üç kelime mevcuttur. Bunlardan ilki "igid-mek" tir. Bu kelime "ig" (hasta) ve "idmek" (etmek) köklerinin birleşiminden oluşmakta ve "hastayı iyileştirmek" anlamında kullanılmaktadır. Sözlükte igid-mek kelimesinin diğer bir anlamı ise "beslemek" ve "büyütmek" olarak ifade edilmektedir. Eğitim ile ilişkilendirilen ikinci kelime ise "ikit-mek"tir. Bu kelime "ikit" (yalan) ve "mek" (yapmak) köklerinin birleşiminden oluşmakta ve "yetiştirmek" anlamında kullanılmaktadır. Sözlükte eğitim kavramı ile ilişkilendirilen üçüncü ve son kelime ise "eg-mek"tir. Bu kelime "eg" ve "mek" (yapmak) köklerinin birleşiminden oluşmakta ve "bükmek", "eğmek" ve "kıvırmak" anlamlarında kullanılmaktadır (Kâşgarlı Mahmud, 2008, s. 451-600-601-700).

Eğitim kelimesinin etimolojik köken ve dönemsel farklılığı nedeniyle çeşitli tanımların da ortaya çıktığı görülmektedir. Bunların arasından en fazla kullanılanı "*Bireyin deneyimler vasıtasıyla yaşamında kasıtlı ve istendik davranış değiştirme sürecidir.*" şeklinde ifade edileni olmuştur (Ertürk, 2016). Bu tanımın dışında yoğun olarak kullanılan Türk Dil Kurumu'nun tanımına göre eğitim; "*Çocukların ve gençlerin toplum yaşayışında yerlerini almaları için gerekli bilgi, beceri ve anlayışları elde etmelerine, kişiliklerini geliştirmelerine okul içinde veya dışında, doğrudan veya dolaylı yardım etme.*" sürecidir (Türk Dil Kurumu, 2023). Bu tanımlar dışında Avrupa'da ve İslam Dünyası'nda da eğitim hakkında çeşitli düşünürlerin yaptığı tanımlar da mevcuttur. Bunlardan bazıları şöyledir:

- Danzel; Eğitim, bireylerin bedeni, zihni ve ahlaki becerilerinin uyumlu bir şekilde geliştirilmesidir.
- Ebu Hanife (İmam-ı A'zam); İnsanın lehindeki ve aleyhindeki tüm bilgileri bilmesidir.
- Émile Durkheim; Sosyal olmayan nesilleri sosyalleştirmektir.
- Herbert Spencer; Bireylerin yaşama hazırlanmasıdır.
- Immanuel Kant; İnsan tabiatında bulunan gizli kabiliyetlerin geliştirilmesidir.
- Jean-Jacques Rousseau; Bireyleri insan yapma sanatıdır.

- John Stuart Mill; İnsan tabiatını kemale erdirtmek için kişinin ve çevresinin yaptığı her şeydir.
- Mahmūd el-Kāřgarī (Kāřgarlı Mahmud); İnsan yetiřtirmekdir.
- Marion; Bireyin kendini ve hem cinslerini mükemmelleştirmek için yaptığı faaliyetlerin tümüdür.
- Platon (Eflatun); İnsanı en iyi olgunluğa erdirtmektir (elikkaya, 1991).

Eđitim kelimesi ile ilgili dūnyanın farklı bōlgelerinde yapılan tüm bu tanımların ortak noktası bireyin gelişimi, olgunlaşması ve mükemmelleşmesinin hedeflenmesidir. Tanımların farklı yönleri ise yaşanılan coğrafya ve zaman diliminden kaynaklanmaktadır.

1.5.4 Öğretim

Öđretim; eğitim ile karıştırılan kavramlardan birisidir. Bu ikisinin karıştırılmasının sebebi bu kavramların bir arada kullanılması ve birbirini tamamlayan anlamlara sahip olmasıdır. Bu duruma ders dönemlerinin “Eđitim-Öđretim Yılı” olarak ifade edilmesi ve çocuğu eğitimek ya da bir şeyler öğretmek manasında her iki kelimenin de birbirinin yerine kullanılabilmesi örnek gösterilebilir (Laska ve Gürbūztürk, 2019).

Bu iki kelime birbiriyle karıştırılmasına rağmen aslında ikisi de farklı anlama sahiptir. TDK’ye bakıldığında öğretim kavramıyla ilgili karşımıza iki tanım çıkmaktadır. Birincisinde öğretim; “*Belli bir amaca göre gereken bilgileri verme iři, tedris, tedrisat, talim.*” olarak, ikinci tanımda ise “*Öđrenmeyi kolaylaştıracak etkinlikleri dūzenleme, gereçleri sağlama ve kılavuzluk etme iři.*” olarak verilmiştir (Türk Dil Kurumu, 2023). Bu tanımlardan da anlaşılabileceği gibi eğitim, öğretimi genel hatlarıyla kapsamaktadır. İki kavram arasındaki farklar ise zaman ve bilginin bireye verilif şeklinden ortaya çıkmaktadır. Eğitim, doğumdan ölüme doğru ilerleyen bir süreci ve bireye bilginin her türlü yol ile aktarılmasını kapsarken, öğretim kavramı ise kısa ve belirli bir zaman aralığında öğretilcek bilgilerin ve kullanılacak etkinlik ve uygulamaların planlı, programlı ve örgün bir yapı içerisinde bireye aktarılmasını ifade etmektedir (Göl, 2004).

1.6 Kuramsal Çerçeve

Çalışmanın bu başlığı altında eğitim ve öğretim kavramının tarihsel temellerinin ve geçirdiği değişimlerin İlk Çağ medeniyetlerinden İkinci Dünya Savaşı'na kadar olan süreci analiz edilmiştir.

1.6.1 İlk (Eski) Çağ Medeniyetlerinde Eğitim

Eğitim, insanlık tarihiyle paralel ilerleyen bir kavramdır. Yazının bulunmasından önce bile insanların çeşitli eğitim faaliyetlerinde bulundukları tahmin edilmektedir. Bu faaliyetler daha çok avcılık ve toplayıcılık üzerine yapılmakta ve gösteri tekniği kullanılarak yaşamın devamı için gerekli bilgilerin bireylere aktarılması olarak bilinmektedir (Çıgır Dikyol, 2012).

M.Ö. 3200'lü yıllara gelindiğinde ise Güney Mezopotamya uygarlığı olan Sümer Devleti tarafından çivi yazısının (Piktograf) bulunmasıyla birlikte tarihi çağlar başlamıştır. Bunun sonucunda eğitim kavramı toplu bir hal almaya ve dolaşımda olan bilgi depolanmaya başlamıştır. Ayrıca Sümer Devleti tarafından inşa edilen "Ziggurat" isimli basamaklı mabet yapılarının okul olarak kullanılmaya başlaması ile birlikte de örgün eğitim yapısının temelleri atılmaya başlanmıştır. Verilen eğitim sayesinde Sümer Devleti'nde matematiksel ilerlemeler kaydedilerek ay esasını temel alan ilk takvim yapılmıştır (Özgül, 2011).

Sümer Devleti'nin çivi yazısı Orta Tunç Çağı'na gelindiğinde Asur Devleti tarafından M.Ö. 20. yüzyılda Anadolu'ya ticaret kolonileri vasıtasıyla taşınarak Kayseri bölgesindeki "Karum" denilen büyük pazarlarla dünyaya yayılmıştır. Yazının medeniyetler arasında yayılmasıyla örgün eğitimin temelleri atılmıştır. Asur Devletinin kurduğu dünyanın ilk kütüphanesi konumundaki "Ninova Kütüphanesi" bu dönemde eğitime ve bilgiye verilen önemin arttığının bir göstergesi olmuştur.

Dünyaya yayılan yazı ve ilk eğitim faaliyetlerinin başlaması sonucunda çeşitli medeniyetlerde bilimsel ve eğitimsel atılımlar gerçekleştirilmiştir. Bu medeniyetlerden birisi olan ve Orta Doğu'da varlığını sürdüren Fenikeliler, Sümer Devleti'nin bulduğu çivi yazısından yola çıkarak ilk harf sistemli alfabeyi teşkil

etmiştir. Sonrasında oluşturulan bu alfabe Anadolu medeniyetlerinden Frigler tarafından Batı Anadolu'ya ve burada kurulan Antik Yunan medeniyetlerinden birisi olan İyonlar (Miken-Aka) tarafından Yunanistan'a taşınmıştır. İyonlar bölgede yazının, özgür düşüncenin ve pozitif ilimlerin hızlı bir şekilde yayılmasına katkı sağladıkları için yaşadıkları döneme “İlk Çağ Rönesansı” denmiştir (Kılıç, 2019).

Mezopotamya, Anadolu ve Ege uygarlıklarında olduğu gibi dünyanın diğer bölgelerinde de eğitsel faaliyetler başlamıştır. Bu faaliyetleri sonucunda Nil Nehri etrafında şekillenen Mısır Medeniyetinde “Hiyeroglif” denilen ikonografik bir yazı türü geliştirilmiştir. Ganj Nehri etrafından ortaya çıkan Hint Medeniyetinde on tabanlı sayı sistemi geliştirilerek sıfır kullanılmaya başlanmıştır. Çin Medeniyetinde ise barut, kâğıt, matbaa, mürekkep ve pusula gibi çeşitli buluşlar gerçekleştirilmiştir (Ulu Kalın, 2020, s. 17-48).

1.6.2 Avrupa’da Eğitim

Avrupa kıtasında eğitim faaliyetlerinin temelini Eski Yunanda yaşayan Aristoteles, Platon (Eflatun) ve Sokrates gibi düşünürler atmıştır. Bu düşünürlere göre eğitim devletin bir görevidir ve özellikle soylu ailelerin çocukları aritmetik, beden eğitimi ve müzik alanlarında yetiştirilmelidir. Bu dönemde eğitimin genel amacı iyi vatandaşlar yetiştirmek, müzik ve jimnastik gibi etkinlikler ile bireyin çok yönlü gelişimini sağlamaktır. Soylu çocukları bu şekilde eğiterek okula getirip götürmekle görevli kişiler “pedagog” ismi verilen köleler olmuştur (Gümüş, 2010).

Eski Yunan’dan Roma İmparatorluğu’na tarihsel akış tamamlandığında eğitimin genel amacının bu dönemde iyi ve sadık vatandaşlar yetiştirmek üzerine kurulu olduğu görülmektedir. Örgün eğitimin tam olarak başlamadığı bu dönemde çocuklar on beş yaşına kadar aile ve çevreden eğitim almıştır. Bu eğitim genel hatları ile Eski Yunan devletlerindeki benzemekle birlikte, bireylerin itaat etmesi ve devletine sadık bir asker olarak yetiştirilmesi öncelikli amaçlardan birisi olmuştur.

Pragmatik bir bakış açısı ile gerçekleştirilen eğitim faaliyetleri Cicero, Plutarkos, Seneca ve Quintilianus gibi isimlerin önderliğinde daha da ileriye taşınmıştır. Bunun sonucunda Roma İmparatorluğu; hukuk, iş ve meslek eğitimi gibi alanlarda gelişim

göstermiştir. Bu gelişim sonucunda Orta Doğu medeniyetlerinden olan Fenikelilerden alınan harf sistemli alfabe ilerleme kaydederek “Latin Alfabesi”ne dönüştürülmüştür. Ayrıca imparatorluk astronomi ve mimari konusunda ilerlemeler kat etmiştir. Bunun sonucunda “Miladi Takvim” hazırlanıp çimento icat edilirken Çemberlitaş, Dikilitaş, Aspendos Tiyatrosu, Meryem Ana Kilisesi ve Zeus Tapınağı gibi eserler inşa edilmiştir (Çığır Dikyol, Antik Roma'da bir statü göstergesi olarak eğitim, 2021).

Orta Çağ'a gelindiğinde Avrupa'da süregelen eğitim anlayışı kökten bir değişime uğramıştır. Antik Hristiyanlık Dönemi olarak isimlendirilen bu zaman diliminde kiliseler hayatın her alanında olduğu gibi eğitim konusunda da toplumu etkilemeye başlamıştır. Ancak Makedonya İmparatoru Büyük İskender tarafından oluşturulan “Helenistik Kültür”e karşı mücadele etmek zorunda kalmışlardır. Kilise başlangıçta bu kültür karşısında zorlansa da skolastik düşüncenin toplum geneline yayılması ve papalık kurumunun devletler üzerinde etkin duruma gelmesiyle Avrupa'da egemen olmuştur. Bu dönemde dinine bağlı nesiller yetiştirme hedeflenirken tanrının merkeze alındığı eğitim anlayışı hâkim olmuştur. Araştırmalarda, yöntemsel çalışmalar yerini kilisenin ortaya koyduğu dogmatik fikirlere bırakmıştır. Bu nedenle modern bilimin önde gelenlerinden Galileo Galilei gibi isimler engizisyon mahkemelerinde yargılanarak ölüm cezası ile tehdit edilmiştir. Eğitim ve Avrupa üzerindeki kilise baskısı Orta Çağ sonlarına kadar sürmüştür (Binbaşıoğlu, 2005, s. 2-24).

Reform ve Rönesans hareketlerinin etkisi ile birlikte eğitim üzerindeki kilise baskısının kademeli olarak kalkmaya başladığı dinin yerini akılcı uygulama ve pozitif bilimlere bırakmasından anlaşılmaktadır. 1088'de İtalya'da açılan Bologna Üniversitesi ve 1096'da İngiltere'de açılan Oxford Üniversiteleri ile Avrupa kıtası uzun ve kapsamlı bir Aydınlanma Dönemi'ne girmiştir. Bu suretle insani değerler öne çıkmış, Hollanda kökenli Desiderius Erasmus'un ortaya koyduğu hümanist eğitim anlayışı tüm Avrupa ülkelerine yayılmıştır. Dönemin önemli filozoflarından Jean Jack Rousseau “Boş Levha” tezini ortaya koyarak bireyin eğitim ile istenen kişiliğe dönüştürülebileceğini savunmuştur. Pestalozzi ise eğitimin çocukların yeteneklerine uygun bir şekilde gerçekleştirilmesi gerektiği düşüncesini ileri sürmüştür. Tüm düşünürlerin ortak kanısı yeniden şekillenen toplum yapısının eğitim-öğretim kurumları tarafından biçimlendirileceği yönünde olmuştur (Sebetci, 2016).

Düşünürlerin fikir ve eserleriyle gelişen eğitim, 1789 yılında gerçekleşen Fransız İhtilali ve 19. yüzyılın ortalarında İngiltere’de başlayan Sanayi İnkılabı gibi toplumsal olaylardan da etkilenmiştir. Fransız İhtilali ile insanın her alanda hür birey haline gelmesi özgür eğitim ortamları oluşturularak geleneksel anlayıştan uzaklaşılması sonucunu doğurmuştur. Sanayi İnkılabıyla ise eğitim teoriden ibaret olmaktan çıkarılıp üretim odaklı bir yapıya evrilmiştir (Uysal, 2020).

1.6.3 İslam Dünyasında Eğitim

İslam dünyasında eğitim Araplarla birlikte başlamıştır. Arap kelimesi ilk olarak, Asur Devleti Kralı 3. Şalmanezzer tarafından kullanılmıştır. TDK’ye göre esmer tenli anlamına gelen bu kelime Hicaz, Necd ve Yemen bölgelerinden teşkil edilen coğrafyanın Arap Yarımadası olarak isimlendirilmesine yol açmıştır (Türk Dil Kurumu, 2023). Bölgede yaşayan Araplar, Kureyş gibi güçlü kabilelerin etkin olduğu “Dârünnedve” isimli asiller meclisi tarafından yönetilmiştir.

Bölgenin İslamiyet öncesinde eğitim-öğretim faaliyetlerinin fazla gelişmediği görülmektedir. “Asvaku’l Arap” denilen panayırarda düzenlenen yarışmalara girmek için güçlü kabilelerin erkek üyelerine edebiyat eğitimi verildiği bilinmektedir. Bunun dışında bölgede yaşayan kadın, köle ve diğer göçmen kişilerin eğitim alması ve vermesi yasaktır. Bu nedenle yaşanan dönem “Cahiliye Devri” olarak adlandırılmıştır (Bölükbaşı, 2020).

Bu süreç 571’de Mekke’de doğan Hz. Muhammed’in, 27 Ramazan 610’da Kadir Gecesi peygamber olmasına kadar devam etmiştir. Bu tarihten itibaren tebliği başlanan İslam dini zaman içerisinde bölgenin tamamına yayılmıştır. İslam’ın yayılışı ile birlikte eğitim kavramı önem kazanmıştır. Buna verilebilecek somut örneklerden birisi “Rab” kelimesinin “eğitmek” ve “büyütmek” anlamlarına gelmesidir (Temizer, 2013). Diğer bir örnek ise Hz. Muhammed’e gelen ilk vahiy olan Alak suresinin birinci, ikinci, üçüncü ve beşinci ayetinin eğitim ile ilgili olmasıdır. Bu ayetler şöyledir: *“Yaratan rabbinin adıyla oku! O, insanı alaktan (asıp tutunan zigottan) yaratmıştır. Oku! Kalemle (yazmayı) öğreten, (böylece) insana bilmediğini bildiren rabbın sonsuz kerem sahibidir.”* (el-Alak 19/1-2-3-5). Ayrıca Hz. Muhammed tarafından mescitlerin

önemli bir eğitim kurumu haline getirilmesi İslam'ın eğitime verdiği önemi gösteren somut bir örnektir (Nural ve Durguter, 2012).

İslam dini ile birlikte önem kazanan eğitim Medine Site Devleti'nin kurulmasıyla değişim içerisine girmiştir. Ailesine saygılı ve İslam dininin gereklerini yerine getiren bireyler yetiştirmeyi amaçlayan eğitim kurumları teşkil edilerek önemli adımlar atılmıştır. Bu adımlardan ilki Hz. Ebubekir Dönemi'nde Kur'an-ı Kerim'in Zeyd bin Sabit önderliğinde kitap haline getirilmesidir. İkincisi bölgede örgün eğitim faaliyetleri başlatılarak Hz. Ömer zamanında fethedilen bölgelerin kalkınması için öğretmenler gönderilmesidir. Üçüncüsü ise Hz. Osman Devrinde Kur'an-ı Kerimin çoğaltılarak kütüphanelerin kurulmasıdır (Akça, 2012).

İslam Dünyası'nda Emevi Devleti'nin hakimiyet kurduğu Abdülmelik bin Mervân Dönemi'nde Arapça resmi dil ilan edilmiştir. Ömer bin Abdülazîz zamanında ise hadisler kitap haline getirilirken, yaşanan ekonomik zenginlik sebebiyle eğitim-öğretim faaliyetleri gelişerek bilim rahat bir çalışma sahasına kavuşmuştur. Arap coğrafyasında ilerlemesini sürdüren eğitim-öğretim hizmetleri Endülüs Emevileri tarafından İspanya'ya kadar taşınmıştır. Bölgede kurulan “Kurtuba” ve “Tuleytula” medreselerinin Avrupa'da Rönesans hareketlerini tetiklediği düşünülmektedir. Endülüs Emevi Devleti dağıldıktan sonra İspanya'nın Granada şehrinde Benî Ahmer Devleti kurulmuştur. Bu devletin yıkılışından sonra Avrupa'daki İslami eğitim-öğretim hizmetlerinin bölgedeki yayılışı son bulmuştur (Bal, 2008).

Emevi Devleti'nden sonra Arap yarımadasında kurulan ve halifeliği kendi himayesine alan diğer bir devlet ise Cafer bin Ebû Tâlip önderliğinde kurulan Abbasi Devleti'dir. Bu devletin halifelerinden olan Harun Reşid Dönemi'nde Yunanca ve Latince eserler Arapçaya çevrilmiş, her alanda eğitim-öğretim seferberliği başlatılmıştır. Cami, edebiyat salonu, han, kitapçı, kütüphane ve saraylar aracılığıyla verilen eğitim-öğretim hizmetleri geliştirilmiştir. 832 yılında Halife Me'mûn zamanında Bağdat'ta “Beytü'l Hikme” (Bilgi Evi) ismi verilen ve İslam dünyasının ilk üniversitesi olarak ifade edilen yapı kurulmuştur (Erdem, 2013). Bu kurumla rekabet etmesi için 1004 yılında Fâtımi Devleti'nin halifesi Hâkim Biemrillâh tarafından Kahire'de Darü'l Hikme (Dârulilim) isimli kültür merkezi ihdas edilmiştir. İslam devletlerinin bu

rekabeti sebebiyle Arap yarımadasında eğitim-öğretim faaliyetleri artmıştır. Bu dönem “İslam Rönesansı” olarak ta isimlendirilmiştir (Yılmaz M. , 2018).

1.6.4 İlk Türk Devletlerinde Eğitim

Türk devletlerinde eğitim toplumun temel yapı taşı oluşturmuştur. Bu durumun sebebi Türk milletinın töreye bağlı bir hayat sürmesidir. Töreye göre eğitim toplumun kalkınmasında ve “Alp İnsan” tipinin yetiştirilmesinde önemli bir yere sahip olduğundan Türkler çocuklarını küçük yaşlardan itibaren cinsiyet ayırt etmeksizin, dönemin şartlarına göre eğitmiştir. Bu bölgede Müslümanlık öncesinde eğitim ve siyasi hayatı şekillendiren devletlere bakıldığında “Eski Türk Devletleri” olarak nitelendirilen Büyük Hun Devleti, Göktürk Devleti ve Uygur Devleti karşımıza çıkmaktadır.

Büyük Hun Devleti’nde, eğitim yaşam biçimine paralel olarak ilerlemiştir. Göçebe bir yapıya sahip olan devlette dokuma, el sanatı ve hayvancılık alanlarında çocuklara küçük yaşlardan itibaren eğitim verilmiştir. İlerleyen yaşlardaki savaş eğitimleri ile de çocuklar istenen “Alp İnsan” tipine yani savaşçı ve bilgin insan haline getirilmeye çalışılmıştır. Bu sebeple Büyük Hun Devleti’nde her yönü ile güçlü bir insan modeli yaratmak devletin temel hedefi olmuştur. Bu sistemde ilk öğretmenlik görevini anne ve babalar üstlenmiştir. Erkek çocukları eğitmek babaların, kız çocukları eğitmek ise annelerin görevleri arasında yer almıştır. Bu nedenle iyi yetiştirilen erkek çocuk “Ataç”, iyi yetiştirilen kız çocuk ise “Anaç” olarak nitelendirilmiştir (Taşağıl, 2020, s. 307).

Büyük Hun Devleti’nden sonra Orta Asya’da hâkim olan diğer bir Türk Devleti ise Göktürklerdir. Bu devlette eğitim konusu ele alındığında Hunlardan farklı olarak bir alfabe oluşturdıkları görülmektedir. 38 harften meydana gelen “Göktürk Alfabesi” ile Göktürk Devleti’nde eğitim-öğretim hizmetleri toplu bir yapıya kavuşmuş, bilgi gelecek kuşaklara aktararak örgün eğitimin önü açılmıştır. Yazı toplumun geneline yayılarak edebi eserlerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu eserlerden bilinenleri Orhun Yazıtları olmuştur. Bu yazıtlarda başarılı bir hükümdarın özellikleri belirtilerek

bunların hangi konuda eğitilmesi gerektiği ortaya konulmuştur (Akyüz, 2020, s. 11-13).

Uygur Devleti’nde eğitim konusu ele alındığında ise diğer iki Türk devletinden farklı bir yapı ile karşılaşmıştır. Bu durumun en önemli sebebi yerleşik yaşama geçilerek Manihaizm dininin benimsenmesidir. Bunun sonucunda toplumsal ve kültürel yapı ile birlikte taş üzerine kazımaya uygun şekilde tasarlanan Göktürk Alfabesi de değiştirilmiştir. Bu alfabenin yerine fırça ve kalem ile yazmaya uygun 14 harfli “Uygur Alfabesi” oluşturulmuştur. Temelde 18 harfli Sogd alfabesinden esinlenerek oluşturulan alfabe ile kitaplar yazılmaya başlanmıştır. Bu kitaplara “Altun Yaruk”, “İrk Bitik” ve “Sekiz Yükme” gibi din ve fal kitapları örnek gösterilebilir. Bu eserlerin yanında Çin kaynaklarından çeviriler yapılarak kütüphaneler kurulmaya başlanmıştır. Kütüphanelerin kuruluşu aşamasında din, edebiyat ve sanat konulu kitapların çoğaltılmasında yaşanan zorluklar nedeniyle Çin’den öğrenilen kalıp baskı tekniği ile kitap sayıları artırılmaya ve eğitim-öğretim hizmetleri ülkenin geneline yayılmaya başlanmıştır. Bu şekilde sözlü töre ve eğitim bilgisi tamamen aşılarak, toplu hafızaya sahip devlet ve eğitim-öğretim yapısına geçilmiştir. Tüm bunların bir sonucu olarak Uygur Devleti’nde insanlar artık tarım, hayvancılık ve ticaret gibi iş alanlarının yanında bürokrasi ve öğretmenlik gibi meslek alanları ile de ilgilenmeye başlamıştır. Ayrıca saraylarda elçilik ve tercümanlık görevlerinin de yerine getirildiği bir Uygur atasözü olan “*Çocuğunu öğretmene ver, ondan alıp saraya ver.*” ifadesinden anlaşılmaktadır (Yasin, 2014).

1.6.5 İlk Müslüman Türk Devletlerinde Eğitim

715 yılındaki Talas Savaşı’nı Abbasilerin kazanması ve bu devletin saflarına katılan Karluk boyunun Müslüman olması ile birlikte Türkler arasında İslamiyet yayılmaya başlamıştır. Bu yayılış toplumun çeşitli alanlarında değişimi tetiklerken bu değişimi başlatan devletler Karahanlı, Gazneli ve Selçuklular olmuştur.

Bu devletlerden Karahanlıların her alanda olduğu gibi eğitim-öğretim hizmetleri konusunda da Türk-İslam sentezini başlattığı görülecektir. Yerleşik yaşama geçen devletin örgün eğitim konusunda attığı adımlardan ilki Tabgaç Buğra Han (469 –

1103) Dönemi'nde kurulan Semerkant Medresesi olmuştur. Akabinde Balasagun, Belh, Buhara, Kaşgar, Taşkent ve Yarkent şehirlerinde de medreseler kurularak çeşitli kültür merkezleri oluşturulmuştur (Polat, 2015).

Kurulan medreselerin yapısına bakıldığında odalar topluluğu halinde örgütlendiği görülmüştür. Bu odaların ilki devletin İslam dinine yeni girmesi sebebiyle mescit olarak kullanılmıştır. Mescit dışında öğrencilere verilecek derslere uygun olarak düzenlenen sınıflar ile müderrisler için hazırlanan öğretmen odaları mevcuttur. Bunlara ilave olarak şehirdeki halkın bilimsel sohbetlerde kullanımı için ayrılan toplantı odası, kütüphane ve Kur'an-ı Kerim okuma odası da medrese yapısı içerisinde yer almıştır. Fiziki yapısından da anlaşıldığı gibi medreseler sadece öğrencilerin eğitim aldığı bir yer değil, çevresinde yaşayan halkı eğiten ve geliştiren bir kurumdur. Bu kurumlarda Ahmed Yesevi, Edib Ahmed Yükneci, Farabi, İbn-i Sina, Kaşgarlı Mahmud ve Yusuf Has Hacib gibi bilginler yetiştirilmiştir (Yüksel, 2001).

Gazne Devleti'nde eğitim konusu ele alındığında bu devlette bilim insanı ve sanatkarlara büyük önem verildiği görülmektedir. Kuruluş yıllarından itibaren çeşitli bölgelerdeki bilim insanı ve sanatçıların Gazne'ye, sultanın sarayına davet edilip maaş bağlanarak çalışmalarının kolaylaştırıldığı bilinmektedir. Ayrıca Gazne Devleti kendi halkını da eğitmek ve çeşitli dallarda bilim ve sanat insanı yetiştirmek için şehirlerinde medreseler kurarak örgün eğitim yapısına önem vermiştir (Nuhoğlu, 1995).

Karahanlı ve Gaznelilerin mirasını devralan Büyük Selçuklu Devleti ise Türk-İslam devletlerinde eğitim-öğretim hizmetlerine en fazla önem veren devletlerden birisi olmuştur. Bunun nedeni; sınırların genişlemesi sebebiyle yaşanan yetişmiş insan eksikliği, ülkeye gerçekleşen yoğun bir Oğuz göçü nedeniyle İslam inancının pekiştirilmesi zarureti, Şii politikalarının engellenmek istenmesi, savaşlarda yetim ve öksüz kalan çocukların toplum hayatına kazandırılmaya çalışılması ve devlet adamlarının bilim insanlarına önem vermesidir (Kaya, 2013).

Devletin bu politikalarını uygulamak için oluşturduğu yapı incelendiğinde karşımıza örgün ve iki ana kurumdan oluşan bir sistem çıkmaktadır. Bu iki kurumdan ilki "Küttap" ismi verilen okuldur. Camilere bitişik halde inşa edilen bu okullarda

çocuklara okuma-yazma ve temel aritmetik eğitiminin yanı sıra dini bilgiler de verilmiştir. Bu şekilde birbirine paralel olarak yürütülen çalışmalarla çocuklar bir sonraki örgün eğitim kurumu olan medreselere hazırlanmıştır. Kütütlardaki eğitimini tamamlayan öğrenciler medreselere başlamıştır. Büyük Selçuklu Devleti'nin ilk medresesi Tuğrul Bey (990 – 1063) tarafından 1040 yılında Nişabur'da açılmıştır. Bu devletin en ünlü medresesi ise Sultan Muhammed Alparslan (1029 – 1072) zamanında vezir Nizamülmülk tarafından 1067 yılında kurulan “Nizamiye Medreseleri” olmuştur. Akabinde medreselerin sayısı hızlı bir şekilde artış göstermiştir. Bu kurumların yapısına bakıldığında, öğrencilerin burslu ve yatılı bir şekilde eğitim aldığı bir örgütlenme karşımıza çıkmaktadır. Eğitim süresi beş yıl olan Medreselerin dili Arapçadır. Ancak okutulan kitapların kenar kısımlarında Türkçe açıklamalarda yer almıştır. Medreselerde eğitim görevini müderris denilen padişah ya da vezir tarafından atanan kişiler yerine getirmiştir. Yine medrese içerisinde burs verilecek öğrencilerin belirlenmesi görevi de müderrislere ait olmuştur. Kurumların gideriyle öğrenci burslarının büyük bir kısmı da vakıflar tarafından karşılanmıştır (Baştürk, 2019).

Örgün eğitimden sonra saray eğitiminin incelendiği Büyük Selçuklu Devleti'nde karşımıza meliklerinin eğitildiği saray okulları çıkmaktadır. Bu okullarda görevli “Atabey” unvanına sahip öğretmenlerin toplum ve saray nezdinde önemli bir konumu bulunmaktadır. Bunların görevi geleceğin sultanlarına danışmanlık yaparak çeşitli konularda eğitimler almalarını sağlayıp çok yönlü yetiştirmelerini temin etmektir.

Büyük Selçuklu Devleti'nde kuruluştan itibaren bir mesleki eğitim seferberliği de başlatıldığı görülmektedir. Bu eğitim seferberliğinde devlet içerisinde kurulan Ahilik Teşkilatı (Fütüvvet) öne çıkmaktadır. Ahi kelimesi TDK'ye bakıldığında “kardeş” ve “cömert” anlamlarına gelmektedir (Türk Dil Kurumu, 2023). Ahi Evran (Şeyh Nasrettin), tarafından Kırşehir'de kurulduğu bilinen bu teşkilatın genel amacı küçük esnafların dayanışma içerisinde daha da güçlenerek iş yapmalarını sağlamaktır. Teşkilatın diğer bir amacı ise İslamiyet'i yaymak olduğu için içerisine gayrimüslim tüccarlar alınmamıştır. Esnafların dürüst ve adil bir şekilde hareket etmesi, dayanışma göstererek birbirlerine gelir sağlaması ve yetenekli kişilerin aldığı eğitim sonucunda meslek sahibi yapılması, kurumun önemli görevlerindendir. Kurumun diğer bir görevi

ise hemen her noktada olduğu gibi dini ve mesleki eğitimi bir arada verilmesidir (Güven, 1992).

Büyük Selçuklu Devleti zamanla kurum ve uygulamalarını Beylikler ve Anadolu Selçuklu devleti vasıtasıyla Anadolu'ya taşımıştır. Benzer eğitim kurumları olan beyliklerin bu coğrafyada açtığı ilk medrese Danişmentliler Dönemi'nde faaliyete geçen Yağıbasan Medresesi olmuştur. Bu beylik dışında bölgede Artuklular tarafından Hatuniye, Hüsamîye, Marufîye, Mesudiye, Semanin ve Şehidiye medreseleri kurulmuştur. Bunlara ilave olarak diğer beylikler de eğitim-öğretim faaliyetlerine destek olacak kurumlar açmışlardır (Celkan ve Sönmez, 2018).

Anadolu Selçuklu Devleti'nin bölgede hizmete soktuğu ilk medrese ise Kayseri'de 1. Gıyaseddin Keyhüsrev'in (1164-1211) veziri Koca Hasan tarafından 1193 yılında kurulan "Koca Hasan Medresesi" olmuştur. Devamında tahta çıkan tüm yöneticiler kurdukları çeşitli medreseler ile Anadolu'nun Türkleşmesinde ve eğitimsel olarak yükselmesinde etkin rol oynamıştır (Dinçdir, 2015).

1.6.6 Osmanlı Devleti Dönemi'nde Eğitim (1299 – 1922)

Anadolu Selçuklu Devleti, 1243 yılında İlhanlı Devleti'ne karşı gerçekleştirdiği Köseadağ Savaşı'nı kaybettikten sonra bu devletin hakimiyeti altına girmiştir. Bu durum siyasi birliği bozarak egemenlik arayışında bulunan yeni beyliklerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur¹.

Osmanoğulları Beyliği, Oğuzların Bozok kolunun Günhan Oğulları kısmından Kayı boyuna mensup Karakeçili aşiretinden Osman Bey (1258-1324) tarafından 1299 yılında Söğüt bölgesinde kurulmuştur. Kısa sürede Bizans İmparatorluğu üzerine düzenlediği seferler ve Moğollara karşı gösterdiği direniş sayesinde Türk-İslam devletleri arasında genişlemiştir².

Osmanlı Devleti'nde eğitim-öğretim hizmetlerinin devletin yaşadığı değişimlere paralel olarak geliştiği veya gerilediği görülmüştür. Kuruluşundan yıkılışına kadar

¹ İkinci Anadolu Beylikleri ve bu beylikler içerisinde Osmanlı Devleti'nin konumu için bk. (Uzunçarşılı, 1988)

² Osmanlı Devleti siyasi tarihi hakkında bilgi almak için bk. (Maksudoğlu, 2018)

olan süreçte devlet ihtiyaçlarını karşılamak için çeşitli eğitim-öğretim politikaları benimsenerek kurumsallaşma sağlanmıştır. Teşkil edilen eğitim kurumları ile devlet adamı, bilim insanı, asker ve sanatkârlar yetiştirilmiştir.

1.6.6.1 Osmanlı Devleti’nde genel eğitim

Osmanlı Devleti’nde genel eğitim sisteminin ilk basamağını “Sıbyan Mektepleri” oluşturmuştur. Bu kurumlar “Darü’l Talim”, “Mahalle Mektebi”, “Muallimhane”, “Küttap” ve “Taş Mektep” gibi farklı şekillerde de isimlendirilmiştir. Sıbyan mektepleri camilere bitişik şekilde inşa edilirken, ilerleyen dönemde külliye denilen kompleks eğitim yapılarının içerisinde yer almıştır. Öğrenciler bu kurumlara altı yaşında “Âmin Alayı” ismi verilen bir tören ile başlamıştır. Karma eğitim yapılan bu kurumlarda okuma-yazma, temel aritmetik ve dini bilgiler öğretildikten sonra öğrenciler bir üst kademeye geçmek üzere mezun olmuştur (Palalı, 2021).

Osmanlı Devleti’nin genel eğitim sisteminde yer alan kurumlarından biri de medreselerdir. İlk Osmanlı medresesi Orhan Bey (1281-1362) Dönemi’nde 1331 yılında İznik’te açılan ve baş müderrisinin Kayserili Davut olduğu “İznik Orhaniyesi”dir. Bu medrese yeni kurulan devletin başkentinde bilim insanları ve din alimlerinin yerleşmesini sağlamıştır. İlk dereceden bir medrese olan İznik Orhaniyesi sayesinde zaman içerisinde bölge, “Bilginler Yuvası” olarak anılmaya başlanmıştır. Devletin merkezi 1335 yılında Bursa’ya taşındığında ise buraya yapılan yatırımlar hızla artmıştır. Bölgede 1. Mehmet (Çelebi) (1386-1421) Dönemi’nde 1414’de açılan “Yeşil (Sultaniye) Medrese”, ilk dereceden medrese unvanını almıştır. 1365’de devletin merkezi Edirne’ye taşındığında ise 2. Murat (1404-1451) Dönemi’nde 1447’de yapılan “Üç Şerefeli Medrese” ilk dereceden medrese unvanına almıştır. Buradan da görülebileceği gibi Osmanlı Devleti’nin başkenti aynı zamanda eğitim ve bilimin de merkezi olarak konumlandırılmıştır (İhsanoğlu, 2002).

29 Mayıs 1453’de İstanbul’un fethi ile Osmanlı Devleti, Yükseliş Dönemi’ne girdiğinde medreselerin derecelendirilmesinde değişikliklere gidilerek çeşitli kanunnameler çıkarılmıştır. Bu kanunnameler ile öncelikle 1463-1470 yılları arasında Fatih Sultan Mehmet (1432-1481) tarafından İstanbul’da bulunan 8 adet manastır,

“Sahn-ı Semân” (Medaris-i Semaniye) ismi verilen en yüksek dereceli medreseye çevrilmiştir. Bu medreseler arasından en üst dereceye sahip bulunanı Ayasofya Medresesi olmuştur. Bu medreselerin başına Bursa’da uzun yıllar Muradiye Medresesi’nde görev yapan müderrislerden Bursalı Hocazade, Mevlâna Abdülkerim ve Mevlâna Alaettin Tusi gibi isimler getirilmiştir. Bu yüksek seviyeli eğitim kurumlarına bir hazırlık kurumu görevi görmesi için de “Tetimme” (Musıla-i Sahn) medreseleri kurulmuştur. Yeni kurulan medreselerin yönetimi Fatih Sultan Mehmet tarafından kurulan vakfın mütevellî heyeti tarafından gerçekleştirilmiştir. Öğretim sisteminde nakli ve akli ilimler bir arada verilirken öğretim dili olarak medreselerde Türkçe kullanılmış; fakat öğrencilerin bir üst kademeye geçmesi için bitirmesi gereken kitaplar Arapça seçilmiştir. Buradan da anlaşılabileceği gibi medreselerde sınıf geçme bir kitabın bitirilmesi ve ezberlenmesi esasına dayanmıştır. Kuruluş derecesi ve öğretim sistemi ile farklı görülen bu medreseler mimari yapı olarak da diğerlerinden ayrılmıştır. “Fatih Külliyesi” mimari düzenine sahip medreseler, üniversite kampüslerine benzemiştir. Külliye içerisinde; Sahn-ı Seman ve Tetimme isimli iki adet medresenin yanı sıra aşevi, cami, darüşşifa, hamam, imarethane, kütüphane, misafirhane ve sıbyan mektebi yer almıştır. Fatih Sultan Mehmet Dönemi’nde sistemleştirilen bu kompleks eğitim yapısı uzun bir dönem devletin temel yapı taşı olmuştur. Kanuni Sultan Süleyman (1494-1566) Dönemi’nde kurulan “Süleymaniye Medreseleri” ile de geliştirilen sistem devletin merkezi kanadını güçlendirmiş, uzun yıllar tecrübeli ve kabiliyetli devlet adamlarının yetişmesi sağlamıştır (Kayadibi, 2003).

Devletin kurduğu bu eğitim sistemi 16. yüzyıla kadar güncelliğini korumuş fakat sonrasında bozulmalar başlamıştır. İlk bozulma sistemin temeli olan medreselerde gerçekleşmiştir. Bu kurumların üzerindeki siyasi baskı ve dini açıdan kısıtlanması geri kalmalarına sebep olmuştur. Bununla birlikte devlet müesseselerinde meydana gelen tahribat ile kafes usulü yardımıyla başa gelen padişahlar eğitim-öğretim sisteminin bozulmasında etkili olmuştur. Özellikle rüşvet olaylarının artması medreselerde, “Beşik Ulemalığı” kavramının ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Tüm bunların sonucunda müderris ve ilim sahibi kişilerin çocukları hak etmedikleri makamlara getirilerek medreselere müderris olmuştur. Neticede bu eğitim müessesesi ile Sıbyan mektepleri işlevselliğini kaybetmiştir (Hızlı, 1994).

Osmanlı Devleti'nde eğitim-öğretim sistemindeki bu bozulmanın toplumu ve orduyu derinden etkilediği yetkililer tarafından fark edildiğinde ise padişah ve devlet adamları tarafından yapılmaya çalışılan ıslahatlar ulema ve yeniçeriler tarafından sabot edilmiştir. Bu duruma verilebilecek somut örnek ıslahatçı olan 2. Osman'ın (1604-1622) fikirlerini uygulamaya dökmeden yeniçeriler tarafından tahttan indirilip Yedi Kule Zindanları'nda öldürülmesidir. Bu olaydan sonra ıslahat girişimleri ertelenmiştir.

4. Murat (1612-1640) Dönemi'ne gelindiğinde ise girişimler tekrar başlamıştır. Koçi Bey, Kâtip Çelebi ve Gelibolulu Mustafa Ali tarafından devletin ve eğitim-öğretim sisteminin kötüye gidişini gösteren raporlar hazırlanmıştır. Akabinde 3. Ahmet (1673-1736) Dönemi'nde Lale Devri'nde (1718-1730) ilk özel matbaa İbrahim Müteferrika ve Sait Efendi tarafından kurularak basılı eser sayısı artırılmaya çalışılmıştır. Yine aynı dönemde “Bilim ve Tercüme Heyeti” kurularak Batı klasikleri çevrilmiştir. Klasik eserler yardımıyla verilecek Batı tarzı bir eğitim için de 1. Abdülhamit (1725-1789) Dönemi'nde 1783'de devletin ilk yabancı okulu olan ve Fransız ekolüne sahip “Saint Benoit Lisesi” açılmıştır. 3. Selim (1761-1774) Dönemi'nde “Nizâm-ı Cedîd” yenilikleri kapsamında İbrahim Müteferrika, Sait Efendi ve Yirmisekiz Mehmet Çelebi'nin öncülüğünde ilk resmi devlet matbaası olan “Matbaa-i Âmire” kurularak ıslahat hareketlerine destek artırılmıştır. Fakat açılan matbaa ve orduda yenilik hareketleri 3. Selim'in Kabakçı Mustafa İsyanı sonucunda tahtan indirilmesine ve ıslahat hareketlerinin yeniden kesintiye uğramasına sebep olmuştur (Soydan ve Tüncel, 2013).

Islahat hareketleri üzerindeki ulema ve yeniçerinin oluşturduğu baskı 2. Mahmut (1785-1839) Dönemi'nde 1826 yılında Yeniçeri Ocağının “Vaka-i Hayriye” olayı sonucunda kaldırılması ile hafiflemiş, eğitim-öğretim alanında gerçekleştirilen ıslahatlar artmıştır. 2. Mahmut tarafından İstanbul'da ilköğretim zorunlu hale getirilirken, Devlet memuru yetiştirilmesi için “Mekteb-i Maarif-i Adliye” isimli ilk modern okul kurulmuştur. Abdülmecit (1823-1861) Dönemi'ne gelindiğinde ise 23 Temmuz 1846'da devletin en yüksek kademeli eğitim kurumu olan “Dârülfünûn” (İstanbul Üniversitesi) açılmıştır. Bu kuruma kitap ve öğretim materyali hazırlanması içinde “Encümen-i Daniş” (Bilim Heyeti) kurulmuştur. Ardından eğitim-öğretim sisteminde bir ortaöğretim kademesi oluşturulması için 1847'de “Rüştiye” ismi verilen

okullar kurulmaya başlanmıştır. Bu kurumlara öğretmen yetiştirilmesi için ise 16 Mart 1848’de “Dârümuallimîn” denilen erkek öğretmen okulu ihdas edilmiştir. 1855 yılında da modern bir hukuk sistemi oluşturulması için “Mekteb-i Nüvvâb” ismi verilen kadı okulu teşkil edilmiştir. 1857’de Fransa’ya gönderilen Türk öğrencilerin eğitim alması için ise “Mekteb-i Osmânî” ismi verilen okul hizmete sokulmuştur. Son olarak açılan bu yeni müessese ve devam eden eğitim kurumlarının tek bir yönetim çatısı altında toplanabilmesi için 1857’de “Maârif-i Umûmiye Nezâreti” (Millî Eğitim Bakanlığı) ihdas edilmiştir. 1869 yılında gelindiğinde Abdülaziz (1830-1876) Dönemi’nde “Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi” yayınlanarak Osmanlı Devleti’nde eğitim kademeleri yeniden düzenlenmiştir. Bu nizamnameye göre; devletin ilkökul kademesinde hizmet vermesi için “İptida-i Mektepler”, lise kademesinde “İdadi” denilen okullar ve son olarak Dârülfünûn’a öğrenci hazırlaması için de “Sultani” adında okullar kurulmuştur. İlk ve ortaöğretim kademelerinde eğitim alacak kız öğrencilerin öğretmen ihtiyacının karşılanması için 1870 yılında “Dârümuallimât” Kız Öğretmen Okulu hizmete açılmıştır (Başkan ve Çay, 2019).

Sonuç olarak Osmanlı Devleti’nin eğitim-öğretim sistemi yapılan düzenleme, çıkarılan kanunname, kurulan okul ve yönetim mekanizmalarının yenilenmesine rağmen sorunların temeline inilemediği için düzeltilememiştir. Özellikle idadi ve sultanilerde din ağırlıklı dersler yer almıştır. Medreselerin eğitim-öğretim programlarına ise baskı ve direnç sebebi ile dokunulamamıştır. Devletin üst düzey eğitim müessesesi olan Dârülfünûn’da ise sürekli açılıp kapanma nedeniyle bir kurum kültürü oluşamadığından istenen fayda elde edilememiştir. Bu durumun çöküşü hızlandırması 1 Kasım 1922’de Osmanlı Devleti’nin tarih sahnesinden ayrılmasına yol açmıştır. Bu köklü devletten, Türkiye Cumhuriyeti’ne 4.194 İptida-i, 69 Rüştîye, 13 İdadi ve Sultani, 20 Dârümuallimîn ve Dârümuallimât ve bir de Dârülfünûn kurumu miras kalmıştır (Alkan, 2000).

1.6.6.2 Osmanlı Devleti’nde saray eğitimi

Osmanlı Devleti’nde saray eğitimi “Enderun Mektebi” ve “Şehzadegan Mektebi” adında iki müessese üzerinden yürütülmüştür. Enderun Mektebi, pençik ve devşirme sistemi ile alınan Hristiyan çocukların yetiştirildiği bir tür eğitim kurumudur. 2. Murat

Dönemi’nde (1785-1839) tesis edilen bu kurum asıl gelişimini, Fatih Sultan Mehmet Dönemi’nde çıkarılan kanunnameler ile tamamlamıştır. Zaman içerisinde bozulan ve içerisine Türklerin de alınmaya başladığı kuruluş 23 Temmuz 1908’de 2. Meşrutiyet’in ilanından sonra 2. Abdülhamit (1842-1918) tarafından kapatılmıştır.

Uzun yıllar saray eğitiminin önemli merkezi olan Enderun mektebinde üç farklı amaçta öğrenci yetiştirilmiştir. Bu amaçlardan ilki sarayın çeşitli odalarında görev alacak hizmetlilerin yetiştirilmesidir. Öğrenciler ilk eğitimlerine küçük ve büyük oda denilen okuma ve yazma bilgisinin öğretildiği mekânlarda başlamıştır. Ardından “Doğancılar”, “Seferli”, “Kiler”, “Hazine” ve “Has” gibi sarayın çeşitli hizmetlerinden sorumlu odalarının birinde eğitimlerini aldıktan sonra bu odaların daimî görevlileri haline gelmiştir. Enderun mektebinin ikinci amacı devlet memurlarının yetiştirilmesidir. Bunun için devşirilen çocukların arasından seçilenler kuramsal bir eğitimden geçirilmiştir. Farklı alan ve dillerde derslerini öğrencilere önemli müderrisler vermiştir. Bu öğrenciler eğitimlerini tamamladıklarında devlet kademelerinde görev alarak sadrazamlık makamına kadar gelebilmiştir. Enderun mektebinin üçüncü ve son amacı saray sanatçılarını yetiştirmektir. Öğrenciler arasından musiki ve diğer alanlarda yetenekli olanlar tespit edilerek “Meşkhane” ismi verilen saray okuluna yönlendirilmiştir. Burada eğitimlerini tamamlayan öğrenciler saray ve payitaht eğlencelerinde görev almıştır (İnanç Gündoğdu, 2020).

Osmanlı Devleti’nin merkez sarayında diğer bir okul ise geleceğin padişahlarının yetiştirildiği “Şehzadegan Mektebi” olmuştur. Bu okulda verilen eğitime şehzadeler, dönemin Şeyhülislam’ının duası ile başlayarak “Lala” isimli bir baş öğretmene emanet edilmiştir. Lala, şehzadelerin eğitiminden sorumlu ve taht yolu rehberi olmasının yanı sıra onun yeteneklerine uygun bir eğitim alması ve sünnet olduktan sonra birlikte sancağa çıkarak yönetim tecrübesi kazanmasını sağlamıştır. 16. yüzyıla kadar bu şekilde yetişen yöneticiler sayesinde Yükselme Dönemi’nin başarılı geçmesi ve sayısız fetih yapılması sağlanmıştır; fakat yaşanan taht kavgaları ve güç odaklarının şehzadeler üzerinde etkili olması neticesinde sancak sistemi de son bulmuştur. Bu sistem ile yetişen ilk padişah 1. Murat (Hüdavendigâr) (1326-1389), son padişah 3. Mehmet (1566-1603) olurken, bundan sonraki hükümdarlar “Kafes Usulü” ile yetiştirilmiştir. Bu sistemde sarayda kapalı kalan şehzadeler teorik eğitim almasına

rağmen herhangi bir yönetim tecrübesi kazanamadığından Yükselme Dönemi padişahları kadar etkili olamamış bazıları ise saray entrikaları ve kardeş katli korkusuyla akıl sağlıklarını yitirerek tahta geçmiştir. Bu sebeple Osmanlı Devleti, 3. Mehmet ile birlikte Duraksama Dönemi'ne girerek hızlı bir gerileme ve çöküş süreci yaşamıştır (Kırpık, 2020, s. 31-54).

1.6.6.3 Osmanlı Devleti'nde askeri eğitim

Osmanlı Devleti'nde askeri eğitimin “Acemioğlanlar Ocağında” başladığı bilinmektedir. Bu ocak Enderun mektebinde başarı gösterememiş ya da bedensel olarak kendini yetiştirmiş öğrencilerin alınarak eğitildiği bir okuldur. Bu okuldan mezun olan öğrenciler, “Yeniçeri” ordusunda asker olarak yer almakta ve devletin merkez ordusunun en kalabalık bölümünü oluşturmaktadır. Bu ordu devletin üç kıtada fetihler yapmasının önünü açmış ve aşiret yapısından doğan gelişimi sağlamıştır. Ancak 16. yüzyılda gerçekleşen bozulma ordu ve askeri eğitimi de etkilemiştir. Bu durum zaman içerisinde girilen savaşların kaybedilip toprakların elden çıkmasına sebep olmuştur.

Bu bozulma sonucunda 1699'da Kutsal İttifak (Avusturya, Lehistan, Malta, Rusya ve Venedik) karşısında alınan yenilgi ve yapılan “Karlofça Antlaşması” ile kaybedilen topraklar askeri sistemin yetersizliğini açıkça ortaya koyarak Osmanlı Devleti'nde ilk yenileşme hareketlerinin başlamasına yol açmıştır. Bu yenileşmenin ilk adımını 1. Mahmut (1696-1754) Dönemi'nde 1737 yılında açılan ve Batı tarzında eğitim veren “Hendeshane Okulu” (Topçu Okulu) oluşturmuştur. Bu okula eğitim vermesi için ilk kez yabancı bir uzman olan Kont de Bonneval (Humbaracı Ahmet Paşa) getirilmiştir. Batı tarzında açılan bu ilk askeri okulu 3. Mustafa (1717-1774) Dönemi'nde 1773 yılında kurulan “Sûrat Topçuları Birliği” takip etmiştir. Bu birliğe eğitim vermesi için de Baron de Tott isimli uzman getirilmiştir. 1. Abdülhamit Dönemi'nde ise Rusya tarafından 1770 yılında Çeşme'de yakılan donanmanın yeniden inşa edilmesi için 1776 yılında “Mühendishane-i Bahr-i Hümayun” (Deniz Mühendishanesi) kurulmuştur. Bu okulun kuruluşunda Baron de Tott ve Cezayirli Seyyid Hasan Paşa etkili olmuştur. Bu deniz mühendishanesini 3. Selim Dönemi'nde Nizâm-ı Cedid yenilikleri kapsamında 1795'de teşkil edilen askeri yapı, haritacılık ve topçuluk gibi

alanlarda derslerin verildiği “Mühendishane-i Berr-î Hümayun” (Kara Mühendishanesi) takip etmiştir. İlerleyen yıllarda bu iki okul tek çatı altında birleştirilmiştir (Aydüz, 2004).

Kurulan bu yeni askeri okul ve modern ordu birimleri yeniçeri ocağının ve destekçilerinin tepkisi ile karşılaşmıştır. Yenilik taraftarı devlet adamı ve padişahlar, yeniçeriler tarafından ya görevlerinden edilmiş ya da öldürülmüştür. Özellikle 3. Selim’in 1807’de Kabakçı Mustafa isyanı ile tahtan indirilmesi yenilik hareketlerini sekteye uğratmıştır. Bu durum 16 Haziran 1826’da Vakay-i Hayriye (Hayırlı Vaka) olayı ile 2. Mahmut Dönemi’nde Yeniçeri Ocağı kaldırılana kadar devam etmiştir. Bu ocak kaldırıldıktan sonra askeri alanda açılan ilk okullar 2. Mahmut Dönemi’nde 14 Mart 1827’de kurulan “Tıbhâne-i Âmire” ve “Cerrahhâne-i Âmire” adındaki tıp okulları olmuştur. Kaldırılan yeniçeri ocağının yerine modern bir ordu kurmak için 1834’de “Mekteb-i Fünun-ı Harbiye” ihdas edilmiştir. Bu okulun görevi yeni merkezi kuvvet olacak olan “Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye” ordusuna asker yetiştirmektir. Sıbyan bölükleri ismi verilen sınıflardan oluşan okulda subay adaylarına temel askeri ve meslek eğitim bir arada verilmiştir. Okula yurtdışından uzman subaylar getirilmiş, bazı öğrenciler de eğitim alması için ülke dışına gönderilmiştir. 2. Mahmut Dönemi’nde kurulan son askeri okul ise Yeniçeri ocağı ile birlikte kaldırılan Mehterhane’nin yerine 1834 yılına açılan “Mızıka-ı Hümayûn” olmuştur (Kaçar, 2004).

1.6.7 Birinci Dünya Savaşı Dönemi’nde Eğitim (1914 – 1918)

Uzun yıllar varlığını sürdüren Osmanlı Devleti, gerileme ve çöküş dönemlerinden sonra tarih sahnesindeki gücünü kaybetmeye başlamıştır. Devletin geri kalmasını etkileyen gelişme 1789’da gerçekleşen Fransız İhtilali ve akabinde 18 ve 19. yüzyıllarda İngiltere’den başlayarak dünyaya yayılan Sanayi Devrimi olmuştur. Bu iki gelişme sadece Osmanlı Devleti’nin yapısını değiştirmekle kalmamış dünyanın genelini de sıkıntıya sürüklemiştir. Özellikle Sanayi Devrimi’yle dünyada başlayan kaynak arayışları büyük devletlerin sömürge bölgeleri oluşturmaya yol açmıştır. Bu devletlerin girdiği sömürge yarışının Almanya ve İngiltere gibi sanayi ülkeleri

arasında büyük bir rekabete ve kutuplaşmaya sebep olması dünya tarihinin gördüğü en büyük savaşlardan birinin önünü açmıştır.

“Birinci Dünya Savaşı” olarak bilinen harp 28 Temmuz 1914’de Avusturya-Macaristan İmparatorluğu’nun Sırbistan’ı işgal etmesi ile başlamıştır. Almanya, Avusturya-Macaristan ve Osmanlı tarafından oluşturulan İttifak Devletleri grubu ile Fransa, İngiltere ve Rusya tarafından meydana gelen İtilaf Devletleri grubunun birbiriyle olan savaşını İtilaf Devletleri kazanmıştır.

Osmanlı Devleti, grubunda yer alan devletler gibi savaşı kaybettiğinden 30 Ekim 1918’de Mondros Ateşkes Antlaşması’nı imzalayarak Birinci Dünya Savaşı’ndan çekilmiştir. Antlaşmadan sonra ülke ve devlet kurumlarından bilhassa eğitim-öğretim müesseseleri işgalcilerin hedef noktalarından birisi olmuştur (Hart, 2016).

Eğitim kurumlarını hedef alarak devleti asimile etmeye çalışan İtilaf Devletleri, başlangıçta öğretmen ve öğrenciler üzerinde uyguladıkları politikalarını zaman içerisinde ülke geneline yaymıştır. Öncelikle “Malumat-ı Vataniye” gibi tarih ve milli bilinç üzerine olan derslerin işgal bölgelerindeki okullarda okutulması tamamen yasaklanmıştır. Bunların yerine İtilaf Devletleri’nin resmi dilinin öğretilmesini hedefleyen dersler müfredata eklenerek sınıf geçmede zorunlu olmuştur. İtilaf Devletleri ülkenin eğitim kurumlarını asimile etmekle kalmamış, açtığı “Yabancı Okullar” ile faaliyetini güçlendirerek hızlandırmıştır. Bu durum 1920’li yıllarda Paris’te çıkan gazete haberlerinde açıkça ifade edilmiştir. Bu haberlere göre Osmanlı Devleti’nde Afrika’da bulunan Fransız sömürgelerinden daha fazla Fransızca konuşulmakta ve Fransa’nın açtığı okul sayısı hızla artmaktadır. Bu okullar dil ve kültür asimilasyonu ile kalmayarak devletleri için cephanelik, istihbarat merkezi ve karakol görevi de üstlenmiştir.

Bölgesel olarak gerçekleşen işgal, ordu ve haberleşmenin sınırlandırılması, ekonomik ambargo, eğitim kurumlarında uygulanan asimilasyon politikaları gibi sebepler “Millî Mücadelenin” Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde doğması ve Türk milletinin direnişinin başarıya ulaştırılmasına katkı sağlamıştır (Said Halim Paşa, 2019).

1.6.8 Mustafa Kemal Atatürk Dönemi'nde Eğitim (1919 – 1938)

19 Mayıs 1919'da Mustafa Kemal Atatürk'ün Samsun'a çıkışı ile başlayan Millî Mücadele süreci gerçekleştirilen konferans ve kazanılan zaferlerin ardından 11 Ekim 1922'de Mudanya Ateşkes Antlaşması ve 23 Temmuz 1923'de Lozan Barış Antlaşması'yla başarı ile tamamlanmıştır.

Mili Mücadele Dönemi'nde eğitim konusu ele alındığında Osmanlı Devleti içerisinde işgalcilerle iş birliği yapan devlet adamları ve yabancı okullar sorunu ile uğraşıldığı görülmektedir. Bu uğraşta Millî Mücadele'ye öğretmenlerin katılımının İtilaf Devletlerince engellenmek istenmesinin etkili olduğu bilinmektedir. Bu politika gereğince öğretmen ve Dârülmualimîn öğrencilerinin Anadolu'da bulunan vilayetlere atanması engellenmiştir. Akabinde ise ülkede milli bilincin uyanması ve bunun gelecek nesillere aktırılmasını engellemek için 1920 yılının Maarif Nazırı Rumbeyoğlu Fahrettin Bey tarafından ders kitaplarındaki “Türk” kelimesinin yerine “Osmanlı” kelimesinin getirilmesi yolunda Kanun teklifinde bulunulmuştur. Bu teklif resmi olarak kabul edilmese de İstanbul gibi İtilaf Devletleri'nin idaresi altında olan bölgelerde uygulanmaya başlamıştır.

Yapılan asimilasyon ve engelleme faaliyetlerine karşılık önce “Temsil Heyeti” sonrasında ise 23 Nisan 1920 tarihinde oluşturulan “Türkiye Büyük Millet Meclisi” çeşitli önlemler almıştır. Halkın Millî Mücadele konusunda bilgilendirilmesi ve eğitilmesi için öğretmenler tarafından yapılan çalışmalar TBMM'nin desteği ile yürütülmüştür. Bu Mücadeleye destek olmak için İstanbul ve bölge vilayetlerde bulunan öğretmenlerin çoğu, öğrencileri ile birlikte Anadolu'ya geçerek görev almıştır. Yabancı okullar sorununa karşı bir çözüm olarak da TBMM tarafından 1921'de çıkarılan kanun ile Anadolu'da bulunan yabancı okullar tamamen ya da geçici süre ile kapatılmıştır (Kapluhan, 2013).

Osmanlı Devleti ve İtilaf Devletleri'ne karşı alınan bu önlemlerin yanı sıra Millî Mücadele sonrasında kurulacak yeni devletin inşası için yapılacak çalışmalar da TBMM tarafından yürütülmüştür. Bu bağlamda yeni devletin eğitim esasları üzerinde yükseleceğini düşünen Mustafa Kemal Atatürk tarafından, 15 Temmuz 1921'de

Ankara’da 250-300 kişilik karma bir öğretmen grubu ile “Maarif Kongresi” düzenlenmiştir. Cepheden gelerek kongreye katılan ve açılış konuşmasında öğretmenlere hitaben “*Gelecekteki Kurtuluşumuzun Saygıdeğer Öncüleri*” şeklinde ifadede bulunan Mustafa Kemal Atatürk muallimlere verdiği değeri bir kez daha yenilemiştir. Kongrenin gündemini ilk, orta ve yükseköğretim programları ile köy öğretmen okulları için yetiştirilmesi öngörülen öğretmenler oluşturmuştur (Karakütük, 2021).

Millî Mücadele Dönemi’nde zor şartlarda devam ettirilen eğitim-öğretim hizmetleri 29 Ekim 1923’te Cumhuriyetin ilanından sonra daha da hızlandırılmıştır. Rejim sorunu halledildikten sonra devletin hızlı ve sağlam olarak inşası için eğitim-öğretim çalışmalarına başlanmıştır.

Bu çalışmalara bizzat Mustafa Kemal Atatürk öncülük etmiştir. Zira kendisi Millî Mücadele’yi başarı ile sona erdirdikten sonra şimdi hangi görevde olmak isterdiniz paşam sorusuna “*Gelecek dönemde eğitim bakanı olarak milli irfanı yükseltmeye çalışmak en büyük emelimdir.*” (Millî Eğitim Bakanlığı, 2001, s. 104) şeklinde cevap vermiştir. Ayrıca Behçet Kemal Çağlar’a kendisi ile ilgili yazdığı şiir için; “*Olmamış, benim asıl bir niteliğim var ki onu hiç yazmamışsın... Benim asıl kişiliğim öğretmenliğimdir; ben milletimin öğretmeniyim, bunu yazmamışsın!*” şeklinde eleştiride bulunarak her daim eğitimci kişiliğini vurgulayan bir lider olmuştur (Akyüz, 1992).

Mustafa Kemal Atatürk başkanlığında eğitim-öğretim ile ilgili gerçekleştirilen çalışmaların ilkinin 1923’de toplanan “Birinci Heyet-i İlmiye” oluşturmuştur. Akabinde 1924’de “İkinci Heyet-i İlmiye” ve 1926’da “Üçüncü Heyet-i İlmiye” toplantıları gerçekleştirilmiştir. Bu toplantılarda eğitim-öğretim kademelerinin dönemi, Osmanlı Devleti’nden kalan eğitim kurumlarının isim ve içerik düzenlemesi, sınıf mevcudu, ders kitabı ve öğretmen hakları gibi konular görüşülüp kararlar alınmıştır. Ayrıca toplantılarda eğitim sistemindeki mevcut sorunlar da belirlenmiştir. Bu sorunlar;

- Toplumdaki okuma ve yazma oranlarının düşük olması sebebiyle ortaya çıkan bilgisizlik,

- Öğretim hizmetlerinde kullanılan yöntem ve teknikler konusunda öğretmenlerin yeterli donanımına sahip olmaması ya da sınıf yapıları sebebiyle yeni yöntem ve tekniklerinin uygulanamaması,
- Öğrenciler üzerinde kurulan aile baskısı nedeniyle okula devam oranlarının azalması,
- Osmanlı Devleti'nde ortaya çıkan istikrarsız yapıyla birlikte eğitim sisteminde gerçekleşen değişimler.

Belirlenen bu sorunların çözümü ile ilgili şu önerilerde bulunulmuştur. Bu çözüm önerileri;

- Cumhuriyet ülküsüne bağlı ve ülkeyi ileriye taşıyacak genç nesillerin yetiştirilmesi ve eğitimin milli bir yapıya kavuşturulması,
- Türkçe ve öğretimine hak ettiği değerin verilmesi,
- Bilimsel ve laik bir eğitim yapısının benimsenmesi,
- Üretime dayalı mesleki eğitime geçilmesi,
- Temel değer ve kavramların öğrencilere her kademedede ayrıntılı olarak verilmesi ve bunların sonucunda bilgi düzeyi yüksek bir toplum oluşturulmasıdır (Bozkurt, 2020).

Mustafa Kemal Atatürk başkanlığında toplanan Heyet-i İlmiye toplantılarında eğitim-öğretim sorunları ve çözüm önerileri belirlendikten sonra uygulama aşamasına geçilmiştir. Öncelikle Osmanlı Devletinden Cumhuriyete miras kalan eğitimde ikilik sorununun çözümü için Saruhan Mebusu Vasıf Bey tarafından TBMM'ye öğretim birliğinin sağlanması maksadıyla bir kanun teklifi sunulmuştur. Bu teklif 3 Mart 1924'de 430 sayılı "*Tevhid-i Tedrisat Kanunu*" olarak kabul edilmiştir. Bu kanun ile birlikte Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisinde hizmet veren yerli ve yabancı eğitim kurumları "Umur-i Maarif Vekâleti"ne bağlanmıştır. Bu kanuna uymayan yabancı okullar tamamen kapatılmıştır. Ayrıca bu kanun ile birlikte laiklik ilkesine aykırı hareket ettiği gerekçesiyle medreseler kapatılırken Dârülfünûn'a bağlı İlahiyat Fakültesi kurulmuştur (Türkiye Büyük Millet Meclisi, 1924).

Eğitim-öğretim sisteminde köklü bir değişikliğe neden olan bu kanundan sonra yapısal düzenlemelere devam edilmiştir. 1920 yılında kurulan Maarif Vekâleti'nin bütçe ve yetkileri artırılmış, kurum yapısında bazı düzenlemelere gidilmiştir. Bu düzenlemeler süresince isim değişikliklerine uğrayan vekâlet 1935 yılında “Kültür Bakanlığı” olarak adlandırılarak Mustafa Kemal Atatürk Dönemi'ndeki son şeklini almıştır. Tablo 1.1’de görev yapan Maarif Vekilleri gösterilmiştir.

Tablo 1.1 Atatürk döneminde Maarif Vekilleri (1920-1938)

Görev Yılı	Maarif Vekili
04.05.1920 – 13.12.1920	Dr. Rıza Nur
14.12.1920 – 20.11.1921	Hamdullah Suphi Tanrıöver
20.11.1921 – 05.11.1922	Mehmet Vehbi Bolak
06.11.1922 – 07.03.1924	İsmail Safa Özler
08.03.1924 – 21.11.1924	Hüseyin Vasıf Çınar
22.11.1924 – 03.03.1925	Mehmet Şükrü Saraçoğlu
04.03.1925 – 19.12.1925	Hamdullah Suphi Tanrıöver (2)
20.12.1925 – 01.01.1929	Mustafa Necati Uğural
01.01.1929 – 08.01.1929	İsmet İnönü (Vekaleten)
09.01.1929 – 27.02.1929	İsmet İnönü
28.02.1929 – 07.04.1929	Hüseyin Vasıf Çınar (2)
09.04.1929 – 10.04.1929	Recep Peker (Vekaleten)
10.04.1929 – 15.09.1930	Cemal Hüsnü Taray
17.09.1930 – 26.09.1930	Refik Saydam (Vekaleten)
27.09.1930 – 18.09.1932	Esat Sagay
19.09.1932 – 13.08.1933	Reşit Galip
14.08.1933 – 26.10.1933	Refik Saydam (Vekaleten)
27.10.1933 – 08.07.1934	Yusuf Hikmet Bayur
09.07.1934 – 09.06.1935	Zeynel Abidin Özmen
09.06.1935 – 28.12.1938	Saffet Arıkan

Kaynak: (Önceki Bakanlar, 2023)

Tablo 1.1’e göre Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin kuruluşundan Atatürk Döneminin sonuna kadar geçen süreçte 20 Maarif Vekili görev almıştır. En uzun süre görev yapan Maarif Vekili Saffet Arıkan en az süre görev yapan Maarif Vekili ise 01.01.1929 – 08.01.1929 tarihleri arasında İsmet İnönü’dür. Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Hüseyin Vasıf Çınar vekillik görevini iki ayrı dönem yerine getirmiştir. İsmet İnönü, Recep Peker ve Refik Saydam ise bu görevi vekaleten yürüten isimler olmuştur.

Maarif Vekâleti'nde gerçekleştirilen bu değişikliklerden sonra eğitim-öğretim konusundaki yapısal düzenlemelere devam edilmiş ve Üçüncü Heyet-i İlmiye'de kurulmasına karar verilen bir müessese olan “Talim ve Terbiye Dairesi” 3 Nisan 1926'da 789 sayılı “*Maarif Teşkilatına Dair Kanun*” ile teşkil edilmiştir. Talim ve Terbiye Dairesi'nin görevi; eğitim-öğretim programları ve bu programlara uygun ders kitaplarını hazırlayarak denetimini sağlamaktır. Ayrıca “Heyet-i İlmiye” toplantılarının müessesenin kendi genel kurulunda uzmanlar eşliğinde gerçekleştirilmesine karar verilmiştir. Talim ve Terbiye Dairesi'nin ismi de Maarif Vekâleti'nde olduğu gibi çeşitli sebeplerle değiştirildiği 1933 yılında “Milli Talim ve Terbiye Dairesi”, 1935 yılında ise “Kültür Kurulu” olarak isimlendirilmesinden anlaşılmaktadır. Atatürk Dönemi sonuna kadar ülkede görev yapan Talim ve Terbiye Dairesi başkanları Tablo 1.2'de belirtilmiştir (Türkiye Büyük Millet Meclisi, 1926).

Tablo 1.2 1926 – 1938 yılları arasında Talim ve Terbiye Dairesi Başkanları

Görev Yılı	Talim Terbiye Dairesi Başkanı
01.03.1926 – 09.11.1930	Prof. Dr. Mehmet Emin Erişirgil
09.11.1930 – 03.04.1939	Mehmet İhsan Sungu

Kaynak: (Talim ve Terbiye Kurulu Başkanları, 2022)

Tablo 1.2'ye göre Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kuruluşundan Atatürk Dönemi sonuna kadar geçen sürede 2 başkan görev yapmıştır. En uzun süre görev alan daire başkanı Mehmet İhsan Sungu, en kısa süre gören yapanı ise. Prof. Dr. Mehmet Emin Erişirgil'dir.

Eğitim-öğretim sisteminde gerçekleştirilen yapısal değişikliklerden sonra Mustafa Kemal Atatürk'ün önem verdiği konulardan biri de halk eğitimi çalışmaları olmuştur. Bunlardan ilki 1 Kasım 1928'de çıkarılan 1353 sayılı “*Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun*”dur. Bu kanun ile birlikte Türk dil yapısına uygun olmayıp öğrenilmesi zor ve dünya entegrasyonu bulunmayan Arap harflerinin yerine Latin harfleri kullanılmaya başlanmıştır (Türkiye Büyük Millet Meclisi, 1928). Akabinde ise bu yeni alfabenin halka öğretilmesi için dönemin Maarif Vekili Mustafa Necati Uğural'ın teklifi ile 11 Kasım 1928'de “*Millet Mektebi Talimatnamesi*” Bakanlar Kurulu'nda kabul edilmiştir. Bu talimatname ile açılan Millet Mekteplerinde 16-45 yaş arası vatandaşlara eğitim verilmiştir. Bu okullarda Mustafa Kemal Atatürk, “Baş

Öğretmen” sıfatıyla bizzat ders işlemiştir. (Bakanlar Kurulu, 1928). 1930’lu yıllarda okuma-yazma konusunda halkın pratik yapabilmesi için “Halk Okuma Odaları” kurulmuştur. 1931 yılına gelindiğinde Mustafa Kemal Atatürk’ün halk eğitimi için başka bir adım atılarak Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde etkin rol oynayan Türk Ocakları 10 Nisan 1931’de kapatılıp mal varlığı Cumhuriyet Halk Fırkası’na devredilmiştir. Ardından 19 Şubat 1932’de Maarif Vekili Dr. Reşit Galip başkanlığında 14 ilde “Halk Evleri” teşkil edilmiştir. Bunların amacı halkı eğiterek yapılan inkılaplar konusunda bilgilendirmektir. Ayrıca bu evlere Cumhuriyet Halk Partisi’nin ilke ve propagandalarını halka anlatma misyonu da verilmiştir. Kurulduğu yıl sonunda 24 ev ve 34.000 üyeden müteşekkil bu müessese 1938 yılına gelindiğinde 209 ev ve 100.000 üyeye ulaşmıştır. Halk eğitimi için gerçekleştirilen bu inkılaplar sonucunda %10,7 olan 1927 yılındaki okur-yazar oranı 1935 yılına gelindiğinde %19,5’e yükseltilmiştir (Cumhuriyet Halk Fırkası, 1932).

Mustafa Kemal Atatürk’ün milliyetçilik ilkesi doğrultusunda milli kültürün öğrenilmesi ve bunun gelecek nesillere aktarılması için çalışmalara başlanmıştır. Bu amacın gerçekleştirilmesi için ülkede iki adet kurum ihdas edilmiştir. Bunlardan ilki 15 Nisan 1931’de Mehmet Tevfik Bıyıklıoğlu başkanlığında kurulan “Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti”dir. Bu kurumun ismi 1935 yılında “Türk Tarihi Araştırma Kurumu”, Ekim 1935’de ise “Türk Tarih Kurumu” olarak değiştirilmiştir. Türk Tarihi Tetkik Cemiyetinin amacı; Türk tarihini araştırıp incelemek ve elde ettiği sonuçları düzenlediği konferanslar aracılığıyla halka aktarmaktır. Kurum Ocak 1935’te Belleten adlı dergi ile araştırmalarını halka duyurmaya başlamıştır (Türk Tarih Kurumu Tarihçesi, 2023). Milliyetçilik ilkesi dâhilinde ikinci kurum ise Samih Rıfat başkanlığında 12 Temmuz 1932’de kurulan “Türk Dili Tetkik Cemiyeti” olmuştur. Bu kurumun ismi 1934’de “Türk Dili Araştırma Kurumu”, 1936’da ise “Türk Dil Kurumu” olarak değiştirilmiştir. Türk Dili Tetkik Cemiyetinin amacı; Türk dilinin lehçeleri ile birlikte zenginliğini ortaya çıkararak dünya dilleri arasında hak ettiği yere taşımaktır. Bu amaçla “Türk Dil Kurultayları” düzenlenerek sözlükler yayınlanmıştır (Türk Dil Kurumu Tarihçesi, 2023).

2. YÖNTEM

Araştırmanın bu bölümünde öncelikle çalışmanın modeli ile veri toplama araç ve teknikleri belirtilmiştir. Akabinde ise çalışmada yer verilen veri türleriyle elde edilen verilerin analizinde kullanılan yöntemle değinilmiştir.

2.1 Araştırma Modeli

Bu çalışmada nitel araştırma modellerinden tarihsel yöntem kullanılmıştır. Nitel araştırma; doküman incelemesi, gözlem ve görüşme gibi yöntemler kullanılarak olayların gerçekçi bir şekilde ortaya konulması için izlenen bir araştırma türüdür (Yıldırım ve Şimşek, 2018, s. 45-54). Tarihsel yöntem ise eleştirel bir gözle geçmişin incelenmesi, analiz edilmesi, sentezlenmesi ve raporlaştırılması aşamalarından oluşur (Kaptan, 1998, s. 175). Araştırmada bu yöntemin tercih edilmesinin sebebi, birincil kaynaklar ve dönem ile ilgili tez ve makale çalışmalarının incelenerek gerçekleştirilecek olmasıdır.

2.2 Veri Toplama Araç ve Teknikleri

Bu araştırmada veri toplama tekniklerinden belge tarama yöntemi kullanılmıştır. Belge tarama; var olan kayıt ve belgelerden veri toplama tekniğidir (Karasar, 2020, s. 109-111). Bu teknik ile taranan verilere anı, dergi, fotoğraf, gazete, görsel ve işitsel materyal, istatistiki veri, kalıntı, kitap, ses dosyası ve video gibi materyaller örnek gösterilebilir. Araştırmada bu yöntemin tercih edilmesinin sebebi, çeşitli belgeler üzerinden çalışmanın yürütülecek olmasıdır.

2.3 Verilerin Toplanması

Verilerin toplanması sürecinde öncelikle Türkiye Cumhuriyeti Dönemi'nde eğitim uygulamalarının genelini ele alan kaynaklar incelenmiştir. Sonrasında dönemin yapısının analiz edilebilmesi için Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi Belgeleri, resmi yayınlardan; TBMM Zabıt Ceridesi, kanunlar ve tutanak dergileri, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı

Resmî Gazetesi ile dergi, gazete, kitap, makale ve tez çalışmaları incelenerek gerekli veriler toplanmıştır.

2.4 Verilerin Analizi

Bu araştırmada verilerin analizi için doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Doküman incelemesi ya da doküman analizi; araştırmalar sonucunda birincil kaynaklardan elde edilen arşiv, resmi ve süreli yayın, istatistiki veri, kitap, makale, rapor, ses dosyası ve video gibi belgelerin bir araya toplanıp gözden geçirilerek sistematik bir şekilde analiz edilmesidir (Özkan, 2019, s. 1-4). Araştırmada bu yöntemin tercih edilme sebebi, İkinci Dünya Savaşı (1939-1945) Dönemi'nde Türkiye'de eğitim-öğretim ile ilgili ulaşılabilen kaynakların analiz ve tasnif edilme imkânının bulunmasıdır.

3. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI DÖNEMİ'NDE TÜRKİYE'DE EĞİTİMİN TARİHSEL GELİŞİMİ (1939 – 1945)

Araştırmanın bu bölümünde öncelikle İkinci Dünya Savaşı yıllarında ülkede görev yapan hükümetlerin programları ele alınarak eğitim-öğretim politikası analiz edilmiştir. Ayrıca savaş döneminde düzenlenen ve Türkiye'nin eğitim-öğretim politikasının şekillendiği Birinci ve İkinci Maarif Şûrası ve burada belirlenen siyasetin eğitim kademelerine olan etkisi değerlendirilmiştir. Dahası bu dönemde Türkiye'nin eğitim-öğretim faaliyetlerine ayırdığı bütçe ile bunun toplam gelir ve giderler içerisinde yeri incelenmiştir.

3.1 İkinci Dünya Savaşı (1939 – 1945)

1 Eylül 1939'da Almanya'nın Polonya'yı işgal etmesi ve buna karşılık Fransa ve İngiltere'nin bu devlete savaş ilan etmesi ile İkinci Dünya Savaşı resmen başlamıştır. Akabinde Almanya, İtalya ve Japonya tarafından oluşturulan Mihver Devletler grubu ve ABD, İngiltere, Fransa ve SSCB tarafından oluşturulan Müttefik Devletler grubu birbirine savaş ilan etmiştir. Savaş Mihver Devletler grubunun zaferi ile sonuçlanmıştır (Stone, 2019).

Türkiye, savaş sürecinde uzun bir dönem dışarıda kalmasına rağmen Mihver Devletler tarafından gerçekleştirilen baskı ve Birleşmiş Milletler'in kurucu üyelerinden olma isteği bu ülkenin 1945 yılında Müttefik Devletler grubuna savaş ilan etmesine yol açmıştır (Metintaş M. , 2020).

3.2 Cumhuriyet Halk Partisi Dönemi'nde Türkiye'de Eğitim (1937 – 1946)

İkinci Dünya Savaşı dünyayı derinden etkilemiş devletlerin rejim ve politikalarını gözden geçirerek değişimlerine sebep olmuştur. Dünyada her türlü olaydan etkilenen eğitim-öğretim hizmetleri de değişim geçiren unsurlardan birisi olmuştur. Özellikle Türkiye Cumhuriyeti gibi siyasetin kurumlara tesir ettiği ülkelerde değişimler yaşanmıştır. Bu sebeple İkinci Dünya Savaşı Dönemi'ndeki Türkiye'nin eğitim-

öğretim stratejilerinin anlaşılabilmesi için hükümet programlarına bakılması zorunlu hale gelmiştir.

3.2.1 Celal Bayar Hükümetlerinde Eğitim (1937 – 1939)

Tam adıyla Mahmut Celalettin Bayar, İsmet İnönü'nün “Hatay Meselesi”, “Nyon Konferansı” ve “Orman Çiftlikleri” gibi iç ve dış politika konularında Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk ile sorun yaşaması sonucunda 1937 yılında vekaleten başbakan seçilmiştir. İnönü istifasını verdiğinde 25 Ekim 1937’de Türkiye’nin üçüncü, Mustafa Kemal Atatürk’ün ise son başbakanı olarak Celal Bayar göreve başlamıştır (Şenşekerci, 1999).

Göreve geldikten sonra 8 Kasım 1937’de TBMM’de Birinci Hükümet Programı’nı açıklayan Başbakan Celal Bayar, öncelikli hedeflerinin Mustafa Kemal Atatürk’ün gösterdiği amaçlar doğrultusunda Cumhuriyet Halk Partisi’nin programını gerçekleştirmek ve daha ileriye taşımak olduğunu belirterek bu ilerleme için önemli alanların eğitim ve kültür politikaları bulunduğu dikkat çekmiştir. Bu politikaların öncelikli amacının milli bir eğitim sistemi inşa etmek olacağını ileri sürerek bu sistemin aileden başlayacağını dile getirmiştir. Eğitim sistemindeki en önemli kademenin ise ilköğretim olduğuna dikkat çekmiştir. Zorunlu ilköğretim kademesinin amacını Birinci Hükümet Programı’nda Başbakan Celal Bayar şu sözlerle ifade etmiştir; “*Mecburî ilköğretimin gayesi, vatandaşlara konuştukları dilin kaidelerini ve mensup oldukları milletin tarih ve rejimini öğretmek ve hayatta daha ileri adımları bakımından zarurî ilk bilgiyi kendilerine vermektir.*” (Türkiye Büyük Millet Meclisi, 1937).

Başbakan Celal Bayar, belirttiği bu amaç doğrultusunda inşa edilecek sağlam bir ilköğretim kademesinin, eğitim-öğretim hizmetlerinin sonraki aşamaları içinde önemli bir temel teşkil edeceğini ve dolaylı olarak o kademelerde de iyileşmelerin gerçekleşeceğini söylemiştir. Bu sebeple ilköğretim kademesinde hizmet verecek öğretmenlerin daha özenli ve yetkin bir şekilde yetiştirilmesi gerektiğini vurgulamıştır.

Ortaöğretim kademesini de ele alan Başbakan Celal Bayar bu alandaki ilerleme ve yatırımların devam ettirilip, okul sayı ve niteliklerinin artırılacağını ifade etmiştir.

Burada gerçekleşen artışın yükseköğretim kademesinde de gelişmelere sebep olacağına değinerek meslek eğitimi konusuna vurgu yapmıştır. Başbakan Celal Bayar’a göre ortaöğretim kurumlarından mezun öğrencilerin doğrudan üniversite eğitimi ile karşı karşıya bırakılması yanlış bir uygulamadır. Çünkü çeşitli yeteneklere sahip insanların hepsini üniversiteye göndermek Türkiye’de büyük bir mesleki eğitim sorununa sebep olmaktadır. Bu durum yeni kurulan devletin ve Cumhuriyet rejiminin çeşitli meslek gruplarının eksikliği ve yetersiz eleman sorunu yüzünden gelişimini zora sokmakta ve aynı zamanda üniversite mezunu, elinde sadece diploması olan ama herhangi bir mesleki bilgisi olmayan, “*Asabi Yorgunlar Kafilesini*” meydana getirmektedir. Bu nedenle Birinci Hükümet Programı’nda, öğrencilere üniversitenin yanında mesleki eğitim seçeneğinin de sunulacağını ileri süren Celal Bayar, gelişen Türkiye Cumhuriyeti için iyi usta ve sanatkârlar yetiştirileceğinin altını çizmiştir.

Başbakan Celal Bayar, ayrıca İstanbul Üniversitesi’nin yapısının geliştirilip yeni fakülteler ile destekleneceğini belirterek disiplinli bir eğitim ile üniversiteden donanımlı insanların mezun edileceğini ifade etmiştir. İstanbul Üniversitesi’ne ek olarak Ankara Üniversite’sinin de kurulacağını belirten Celal Bayar, Doğu bölgesinde de donanımlı bir üniversitenin teşkil edileceğini ileri sürmüştür. Ayrıca Birinci Hükümet Programı’nın son bölümünde yükseköğretimde sanat ve spor eğitimi konusuna da değinen Başbakan Celal Bayar, Türkiye’de güzel sanat eğitimi veren kurumların sayı ve niteliklerinin artırılacağını, sportif faaliyetleri eğitim kademelerinin içerisine yayarak şampiyon sporcular yetiştirme eğiliminde olduklarını ifade etmiştir.

Başbakan Celal Bayar’ın Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne sunduğu ve ağırlığını eğitim ve kültür politikalarının oluşturduğu Birinci Hükümet Programı, yapılan oylamaya katılan 364 vekilden alınan güvenoyu ile kabul edilmiştir (I. Bayar Hükümeti, 2013, s. 253-292).

Kısa bir süre yönetimde kalan Birinci Celal Bayar Hükümeti, 10 Kasım 1938’de Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk’ün Dolmabahçe sarayında vefatı üzerine görev süresini doldurmuştur. Akabinde 11 Kasım 1938’de toplanan Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde yapılan Cumhurbaşkanlığı oylamasına katılan 348 vekilden oy alan Malatya Mebusu İsmet İnönü, Türkiye Cumhuriyeti’nin ikinci Cumhurbaşkanı

seçildikten sonra Başbakan Celal Bayar, tekrardan hükümeti kurmakla görevlendirilmiştir (Türkiye Büyük Millet Meclisi, 1938).

Bayar, 16 Kasım 1938 günü Türkiye Büyük Meclisi'ne İkinci Hükümet Programı'nı sunarak hedeflerin birinci programdaki ile aynı olduğunu belirtmiştir. Bu hükümet programı 342 vekilden aldığı güvenoyu ile kabul edilmiştir. Bu güvenoyundan sonra çalışmalarına kısa süre devam eden Bayar, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ile yaşadığı sorunlar sebebi ile 25 Ocak 1939 tarihinde görevinden ayrılmıştır (II. Bayar Hükümeti, 2013, s. 299-309).

3.2.2 Dr. Refik Saydam Hükümetlerinde Eğitim (1939 – 1942)

25 Ocak 1939'da Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ile yaşadığı siyasi anlaşmazlıklar sebebiyle Celal Bayar'ın istifasından sonra Dr. Refik Saydam, Başbakan seçilerek yeni hükümeti kurmakla görevlendirilmiştir (Metintaş M. Y., 2008).

Göreve başladıktan sonra 27 Ocak 1939'da Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Birinci Hükümet Programı'nı açıklayan Saydam, kurduğu hükümetin diğer seleflerinde olduğu gibi Cumhuriyet Halk Partisi'nin programını takip edeceğini ve ülkenin ideallerini daha da ileri taşıyacağını belirtmiştir. Başbakan Saydam'ın Birinci Hükümet Programı, dönemin iktisadi sorunları ve İkinci Dünya Savaşı beklentisi sebebiyle ekonomik tedbirlerle iç ve dış siyaset üzerinde yoğunlaşmış, eğitim-öğretime ise kısa bir şekilde değinilmiştir.

Bu programda öncelikle yeni hükümetin oluşturduğu eğitim politikalarının hedefi belirlenmiştir. Saydam'ın ifadelerine göre bu hedef; *“Cumhuriyet rejimine ve gerçekleştirilen inkılaplara sadık bireyler yetiştirmektir.”* (Türkiye Büyük Millet Meclisi, 1939). Bunun gerçekleştirilmesi için Türk tarih ve dili ile ilgili çalışmaların artırılıp milli hafızanın güçlendirilmesi zaruridir. Akabinde ise ilköğretimde Celal Bayar Hükümeti'nin uyguladığı politikalar yerinde olduğu için bunlar geliştirilerek devam ettirilecektir. Ortaöğretimde ise yapılan yeni düzenlemeler ile liseler geliştirilip üniversitelere nitelikli öğrenciler alınacaktır. İstanbul Üniversitesiyle Ankara'daki fakülteler geliştirilerek bilim uzmanı düzeyinde bireyler yetiştirilecektir.

Başbakan Dr. Refik Saydam'ın Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne sunduğu Birinci Hükümet Programı 341 vekilden alınan güvenoyu ile kabul edilerek uygulanmaya başlamıştır. Kısa bir süre yönetimde kalan Birinci Dr. Refik Saydam Hükümeti'nin, 3 Nisan 1939'da görevi sona ermiştir (I. Saydam Hükümeti, 2013, s. 317-239).

Bu tarihte 6. Dönemi başlayan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Dr. Refik Saydam, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü tarafından yeniden hükümeti kurmakla görevlendirilmiştir. Göreve başlamasının ardından 10 Nisan 1939'da Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde İkinci Hükümet Programı'nı açıklayan Başbakan Dr. Refik Saydam hedef ve amaçların öncekiyle aynı olduğu için bu programa genel hatlarıyla sadık kalınacağını belirtmiştir. Ancak 1 Eylül 1939'da başlayan İkinci Dünya Savaşı sebebiyle adı geçen program güncellenmek zorunda kalmıştır. Yeniden düzenlenen programın öncelikli amacı Türkiye Cumhuriyeti'ni savaştan uzak tutmak olarak belirlenmiştir. Ayrıca savaş sebebiyle çıkan ekonomik bunalım ile mücadele için de "Devletçilik" modelinin uygulanmasına ağırlık verilmiştir. İkinci Hükümet Programı'nda eğitim-öğretim konusunda "Dünya Klasikleri" olarak nitelendirilen eserlerin Türkçeye çevrilmesinin destekleneceği ve köy okullarına öğretmen yetiştirilmesi için yenilerinin açılacağı belirtilmiştir.

Başbakan Dr. Refik Saydam'ın Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne sunduğu İkinci Hükümet Programı 389 vekilden güvenoyunun alınmasıyla uygulanmaya başlamıştır. Savaş döneminde hızlı bir şekilde aksiyon alan İkinci Dr. Refik Saydam Hükümeti'nin görevi 8 Temmuz 1942'de resmi bir ziyaret sırasında Başbakan Saydam'ın İstanbul'da geçirdiği kalp krizi ve vefatı nedeniyle son bulmuştur. Saydam'ın cenazesi resmî tören ile 10 Temmuz 1942'de Cebeci Asri Mezarlığı'na defnedilmiştir (II. Saydam Hükümeti, 2013, s. 337-349).

3.2.3 Şükrü Saraçoğlu Hükümetlerinde Eğitim (1942 – 1946)

Başbakan Dr. Refik Saydam, 8 Temmuz 1942'de vefat ettikten sonra Şükrü Saraçoğlu, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü tarafından 9 Temmuz 1942'de hükümeti kurmakla görevlendirilmiştir (Arslan, 2014).

Göreve başlamasının ardından 5 Ağustos 1942’de Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde Birinci Hükümet Programı’nı açıklayan Başbakan Saraçoğlu, kendisinden önceki hükümetler gibi Cumhuriyet Halk Partisi’nin programına bağlı kalarak ülkeyi ileri taşıyacağını belirtmiştir. İkinci Dünya Savaşı sebebiyle Birinci Hükümet Programı’nın ana konusu iç ve dış politika olmuştur. Bu nedenle eğitim-öğretim konusuna programda kısa bir yer ayrılmıştır.

Birinci Hükümet Programı’nın eğitim bölümünde öncelikle Köy Enstitüleri ile ilgili görüşlerini aktaran Saraçoğlu, bu kurumların köyü ve köylüyü canlandıracak müesseseler olduğuna değinerek sayı ve niteliklerinin artırılacağını belirtmiştir. Ardından yükseköğretimi ele alan Başbakan Şükrü Saraçoğlu, Türkiye’deki üniversitelerin dünyadakilerle aynı kademeye geldiğini ve her geçen gün daha da ilerlemek için çaba gösterdiklerine temas ederek hükümetleri döneminde bu ilerlemenin desteklenerek yeni fakülteler ile genişletileceğini ileri sürmüştür.

Saraçoğlu’nun Türkiye Büyük Meclisi’ne sunduğu Birinci Hükümet Programı 381 vekilden güvenoyunun alınmasıyla yürürlüğe girmiştir. Bu hükümetin 8 Mart 1943’de görev süresinin sona erdiği bilinmektedir (I. Saraçoğlu Hükümeti, 2013, s. 357-378).

8 Mart 1943’de 7. Dönemine giren Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde Şükrü Saraçoğlu’nun, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü tarafından yeniden hükümeti kurmakla görevlendirildiği görülmektedir. 17 Mart 1943’de Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde İkinci Hükümet Programı’nı açıklayan Başbakan Saraçoğlu, bu programın ilkinin devamı olduğunu ve daha önce belirtilen hedeflerin gerçekleştirilmesi için çalışmalara devam edileceğini ileri sürmüştür. Ardından mevcut hükümet programının eğitim-öğretim konusunda hangi aşamada olduğunu belirtmek için sayısal verileri TBMM’ye aktarmıştır. En büyük bütçe ilavesinin Maarif Vekilliği’ne yapıldığı belirten Başbakan Şükrü Saraçoğlu, bu bütçenin geçen döneme göre 14.500.000 TL fazla ile 43.000.000 TL’ye yükseldiğini duyurmuştur. Ayrıca idarelerin bakanlığa tahsis ettiği bütçenin de 19.000.000 TL’ye ulaştığını söylemiştir. Saraçoğlu, Millî Eğitim Bakanlığına aktarılan bu ek bütçelerin desteğiyle, ilkokul öğrencilerinin sayısının 970.000’e, ortaokulların 100.000’e, liselerin 30.000’e ve yükseköğretimin ise 16.600’e yükseldiğini ifade etmiştir. Bunların dışında Güzel Sanatlar Akademisi’nin öğrenci sayısının 547’ye,

Konservatuvarın 147'ye, Mesleki-Teknik Eğitimin 14.500'e ve Köy Enstitülerinin 12.000'e ulaştığını belirtmiştir.

Saraçoğlu'nun Türkiye Büyük Meclisi'ne sunduğu İkinci Hükümet Programı 425 milletvekilinden güvenoyu alınmasıyla kabul edilerek Savaşın şiddetini artırdığı yıllarda uygulanmaya başlamıştır (II. Saraçoğlu Hükümeti, 2013, s. 385-402).

3.3 İkinci Dünya Savaşı Dönemi'nde Türkiye'de Düzenlenen Maarif Şûraları

Türkçeye Arapçadan geçen “Şûra” kelimesi, “Danışma” ve “İstişare Meclisi” anlamlarında kullanılmaktadır. Kelimenin manası için TDK'ye bakıldığında ise karşımıza “*Bir alanla ilgili olarak oluşturulan danışma kurulu*” tanımı çıkmaktadır (Türk Dil Kurumu, 2023).

Millî Eğitim Bakanlığı tarafından şûra kelimesinin kullanımına bakıldığında bunun “Millî Eğitim Şûrası” şeklinde olduğu görülmektedir. Bu Şûra; Türkiye'nin eğitim politikalarının değerlendirildiği ve yenilerinin geliştirildiği en yüksek dereceli danışma kurulusudur. Bu kurula akademisyen, bürokrat, okul idarecisi, öğretmen, politikacı ve sivil toplum kuruluşları gibi eğitim ile ilgili her alandan kişi katılım göstermektedir (Millî Eğitim Bakanlığı, 2014). Millî Eğitim Şûralarının kanuni alt yapısı 10 Haziran 1933'de çıkarılan 2287 sayılı “*Maarif Vekâleti Merkez Teşkilatı ve Vazifeleri Hakkında Kanun*” ile oluşturulmuştur (Türkiye Büyük Millet Meclisi, 1933).

3.3.1 Birinci Maarif Şûrası (17 – 29 Temmuz 1939)

10 Haziran 1933'de kanuni alt yapısı teşkil edilen Maarif Şûrası'nın ilk toplantısı; 52 üye ve 86 danışman üyenin katılımıyla 17 Temmuz 1939'da Maarif Vekili ve Şûra Reisi Hasan Ali Yücel'in açılış konuşması ile Ankara'da başlamıştır. Bu şûranın gündem konuları şu şekilde tespit edilmiştir;

- Açılacak okullar için kuruluş planı ve sıralaması oluşturulacaktır.
- Tüm müfredat programları incelenecek ve yeniden şekillendirilecektir.
- Türk eğitim sisteminin yeni esaslarıyla plan ve programı belirlenecektir.

- Öğretim kademelerinin talimatnameleri incelenerek düzenlenecektir (Maarif Vekilliği, 1939, s. 21).

Şûrada ilk sözü alan Maarif Vekili Hasan Ali Yücel, öncelikle Mustafa Kemal Atatürk'ün bıraktığı aziz hatırasına saygılarını sunarken kongrenin toplanmasını destekleyerek üyeleri ağırlayan Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye teşekkürlerini ilettikten sonra konuşmasına başlamıştır.

Hasan Ali Yücel'in, konuşmasında değindiği ilköğretim kademesindeki sorunlardan birisi maddi kaynak yetersizliğidir. Bu sorunun ilköğretim hizmetlerinde aksamalara sebep olduğunu belirten Yücel, eğitim sisteminin temellerinde gerçekleşen bu aksamanın aile yapısıyla, ortaöğretim ve yükseköğretim kademelerini de etkileyeceğini ileri sürmüştür. Bu nedenle eğitim sisteminin sağlam temeller üzerine oturtulması ve kademelerinin uyum içerisinde işlemesi için ilköğretime aktarılan maddi kaynağın artırılması konusundaki önerisini Maarif Şûra'sının komisyonuna iletmiştir.

Hasan Ali Yücel'e göre ilköğretim kademesinde değinilen bir diğer sorun ise köylerdeki hizmet yetersizliği olmuştur. Bu konunun Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün 29 Mayıs 1939'da gerçekleştirdiği Cumhuriyet Halk Partisi'nin Beşinci Büyük Kurultay'ında öncelikli bir mesele olarak ele alındığını belirten Yücel, adı geçen kurultaydaki İnönü'nün konuşmasının ilgili bölümünü şûraya şu şekilde aktarmıştır:

“Hükümetin icraat programının teferruatıyla, Büyük Kurultayı yormak istemem. Fakat bir iki noktaya, başlıca mesele olarak Büyük Kurultayın huzuruna arz etmek isterim. Önümüzdeki senelerde; nüfusumuzun çoğunu teşkil eden köylümüzün gerek tahsil gerek geçim hususunda seviyesini yükseltmeyi başlıca hedef tutacağız. Bu hususta elde edeceğimiz neticelere, çok ehemmiyet ve kıymet veriyoruz. Kati olarak inanıyoruz ki, köylümüzün tahsilini ve maişetini daha yüksek bir dereceye vardırıdığımız gün milletimizin her sahada kudreti, bugün güç tasavvur olunacak kadar yüksek ve heybetli olacaktır.”, (Cumhuriyet Halk Partisi, 1939).

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün köyleri eğitimle kalkındırma hedefiyle ilgili sözlerini nakletmesi ardından Hasan Ali Yücel, bu yerleşim yerlerindeki güncel durum hakkında bilgiler de vermiştir. Yücel'e göre 1939 yılında Türkiye Cumhuriyeti'nde 40.000 köyden 32.000'i nüfus olarak 400'ün üzerindedir. Köylerdeki kalabalık nüfus

ve hanelerin dağınık yapısı ilköğretim hizmetlerinin yetersiz kalmasına sebep olmaktadır.

Bu sorunun çözümü için bu yerleşim alanlarının yapısına göre ilköğretim hizmetlerinin tasarlanması gerekir. Öncelikle kırsal kesimde hizmet veren öğretmenlerin köylerde doğmuş, yetişmiş veya bu hayata ilgi duyan kişiler olması zaruridir. Yücel kendinden önceki Maarif Vekili Saffet Arıkan tarafından konunun detaylarıyla ele alındığını ve sorunun çözümü için “Köy Öğretmen Okulları”nın kurulduğunu belirtmiş, fakat sayı itibariyle bunların yeterli olmadığını vurgulamıştır. Zira 40.000 köyden sadece 4.638’ine Köy Öğretmen okulu mezunu olan öğretmen atanabilmiştir. Bu nedenle Hasan Ali Yücel, köylerdeki eğitim eksikliğinin önüne geçilebilmesi için Öğretmen okulları sayısını artırılması, eksiklerin giderilmesi, açılan kurslar vasıtasıyla “Köy Eğitmeni” yetiştirilmesi ve sınıf sayılarının beşe çıkarılması önerilerini Maarif Şûra’sının komisyonuna iletmıştır.

Yücel, ilköğretimden sonra, ortaöğretim kademesinde tespit ettiği sorunları da dile getirmiştir. Kendisine göre bu kademedeki en önemli sorun kuruluş ve işletme masrafları sebebiyle meslek lisesi sayısının ülke ihtiyacını karşılayacak düzeyde olmamasıdır. Bu sorunun çözümü için Yücel, ortaöğretim kademesinde eğitim kurumuna sahip olmayan il ve ilçeler için sıraya göre bir liste hazırlanıp bu sıranın takip edilmesi önerisini Maarif Şûra’sı komisyonuna iletmıştır.

Hasan Ali Yücel’in ortaöğretim kademesiyle ilgili temas ettiği diğer bir sorun ise ders saatlerinin fazlalığı olmuştur. Türkiye’de çoğu Avrupa ülkesinden fazla olarak haftada 29 saat ders süresinin bulunduğuna değinen Hasan Ali Yücel, bu durumun ezberci öğrenci ve konferansçı öğretmen anlayışını meydana getirdiğini belirtmiştir. Ayrıca Yücel, ülkedeki 29 saatlik ders süresinin içerisinde Avrupa’nın aksine ikinci bir yabancı dil eğitimine de yer verilmediğini, bununla birlikte bayram ve ikmaller nedeniyle toplam eğitim günü sayısında da Batı’dan geri kaldığını ileri sürmüştür. Bu sorunların çözümü için Yücel tarafından, haftalık ders saati sayısının azaltılarak bu saatlerin öğleden önceye toplanması, sonrasında isteyen eğitim kurumlarının etüt saati düzenlemesine imkân verilmesi, yıllık gün sayısı eksikliğinin giderilmesi için eğitimin ekim ayı yerine eylülde başlaması önerileri Maarif Şûrası komisyonuna iletilmiştir.

Konuşmasının son bölümünde yükseköğretim kademesini ele alan Hasan Ali Yücel, ülkedeki üniversitelerin durumunun mevcut şartlarda yeterli olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca bu kurumlarda görevli yabancı öğretim üyelerinin yerinin de hızla ülkenin yetişmiş insan gücü ile doldurulduğuna dikkat çekmiştir. Dahası üniversitelerin geliştirilip dünya ile uyum içerisinde çalışması için bir yabancı dilin müfredata eklenmesi ve Türkçe eğitiminin geliştirilmesi konusunda ki önerilerini de Maarif Şûra'sının komisyonuna iletmiştir.

Maarif Vekili ve Şûra Reisi Hasan Ali Yücel'in gerçekleştirdiği açılış konuşmasının ardından başlayan Birinci Maarif Şûra'sı verilen önerileri değerlendirmek ve çeşitli meselelere çözüm üretmek için 18, 19, 20 ve 21 Temmuz 1939'da komisyonlara ayrılarak çalışmalarını sürdürmüştür. Toplamda 8 ana ve 23 alt komisyondan oluşan Birinci Maarif Şûrası'nın bu komisyonları Tablo 3.1'de gösterilmiştir.

Tablo 3.1 Birinci Maarif Şûrası komisyonları

Komisyonlar	Alt Komisyonlar
Plan Komisyonu	-
İlköğretim Komisyonu	İlköğretim Müfredat Programları Komisyonu İlköğretim Talimatnameleri Komisyonu
Ortaöğretim Komisyonu	Ortaöğretim Müfredat Programları Komisyonu Ortaöğretim Talimatnameleri Komisyonu
Teknik Öğretim Komisyonu	Akşam Sanat Okulları Talimatnameleri Komisyonu Akşam Sanat Okulları Müfredat Programları Komisyonu Erkek Sanat Okulları Talimatnameleri Komisyonu Erkek Sanat Okulları Müfredat Programları Komisyonu Erkek Terzilik Okulları Talimatnameleri Komisyonu Erkek Terzilik Müfredat Programları Komisyonu Kız Enstitüleri Talimatnameleri Komisyonu Kız Enstitüleri Müfredat Programları Komisyonu Ticaret Okulları Talimatnameleri Komisyonu Ticaret Okulları Müfredat Programları Komisyonu Yapı Okulları Talimatnameleri Komisyonu Yapı Okulları Müfredat Programları Komisyonu
Yükseköğretim Komisyonu	Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tedrisat ve İmtihan Talimatnameleri Komisyonu Ankara Gazi Terbiye Enstitüsü Esas ve Talebe Kabul Talimatnameleri Komisyonu Ankara Gazi Terbiye Enstitüsü Şubeleri Tedrisat ve İmtihan Talimatnameleri Komisyonu

Tablo 3.1'in devamı

Komisyonlar	Alt Komisyonlar
Yükseköğretim Komisyonu	Ankara Siyasal Bilgiler Okulu Esas ve Talebe Kabul Talimatnameleri Komisyonu
	Ankara Yüksek Öğretmen Okulu Esas ve Talebe Kabul Talimatnameleri Komisyonu
	İstanbul Üniversitesi Esas ve Talebe Kabul Talimatnameleri Komisyonu
	İstanbul Üniversitesi Fakülteleri Tedrisat ve İmtihan Talimatnameleri Komisyonu
Neşriyat Komisyonu	-
Beden Terbiyesi ve Spor Komisyonu	-
Dilekler Komisyonu	-

Kaynak: (Maarif Vekilliği, 1939, s. 22)

Birinci Maarif Şûrası'nın Plan Komisyonu'nun başkanlığını Siyasal Bilgiler Okulu Müdürü Mehmet Emin Erişirgil yapmıştır. Bu komisyonun görevi Türkiye'deki eğitim-öğretim hizmetlerini değerlendirerek diğer komisyonlar tarafından sunulan raporların sistemli bir şekilde uygulanması için harekât planı hazırlamaktır.

Birinci Maarif Şûrası'nın İlköğretim Komisyonu'nun başkanlığını Profesör İsmail Hakkı Baltacıoğlu yapmıştır. Bu komisyonda ilköğretimin gelir kaynakları ve köy okullarındaki sınıf sayısının üçten beşe çıkarılması konuları görüşülerek karara bağlanmıştır. Ardından yeni “İlköğretim Müfredat Programı” hazırlanmıştır. Son olarak ise “İlköğretim Müfettişi” ile “Maarif Müdürü ve Memurlar” hakkında talimatnameler hazırlanmasının ardından komisyon çalışmalarını tamamlamıştır.

Birinci Maarif Şûrası'nın Ortaöğretim Komisyonu Başkanlığını Pertevniyal Lisesi Edebiyat Öğretmeni Tevfik Ararad yapmıştır. Bu komisyonda yeni açılacak ortaöğretim kurumlarıyla ilgili hazırlanacak öncelik listesi ile ortaöğretim kurumlarının günlük ve yıllık öğretim süreleri konuları görüşülerek karara bağlanmıştır. Akabinde ise ortaöğretim ve ilköğretim kademesi için öğretmen yetiştiren okullar için müfredat programı hazırlanmıştır. Ayrıca dönemin şartları gereğince komisyonda “Zehirli Gaz” konusu ile ilgili tüm kademeler için müfredat

programına eklemeler yapılmış, çeşitli konularda nizamname ve talimatnameler hazırlanmıştır. Bunlar;

- İlköğretim, Ortaöğretim ve Öğretmen Okulları Kooperatif Yasası,
- İlköğretim Öğretmen Okulları Sınavları Talimatnamesi,
- Okul Pansiyonları Nizamnamesi,
- Ortaöğretim Okullarında Öğrenciye Verilecek Görevler Talimatnamesi,
- Ortaöğretim Sınavları Talimatnamesi,
- Öğrenci Şapkaları Talimatnamesi,
- Prevantoryum ve Sanatoryum Talimatnamesi,
- Yardımcı Öğretmenler Talimatnamesidir (Maarif Vekilliği, 1939, s. 31).

Birinci Maarif Şûrası'nın Teknik Öğretim Komisyonu'nun Başkanlığını Maarif Vekilliği Talim ve Terbiye Dairesi Azası Avni Refik Bekman yapmıştır. Bu komisyonda çeşitli kademe ve okullar için müfredat programları hazırlanmıştır. Bunlar;

- Akşam Kız Sanat Okulları Müfredat Programı,
- Ankara İnşaat Usta Okulu Müfredat Programı,
- Ankara Kız Teknik Öğretmen Okulu Müfredat Programı,
- İstanbul Terzilik ve Kürkçülük Okulu Müfredat Programı,
- İzmir Bölge Sanat Okulu Müfredat Programı,
- Kız Enstitüleri ve Kız Sanat Okulları Müfredat Programı,
- Ticaret Okulları ve Liseleri Müfredat Programı'dır.

Ardından komisyonda çeşitli konularda talimatnameler hazırlanmıştır. Bunlar;

- Akşam Kız Sanat Okulları Talimatnamesi,
- Akşam Ticaret Okulları Talimatnamesi,
- Bölge Sanat Okullarına Öğrenci Kabul Talimatnamesi,
- Kız Enstitüleri ve Kız Sanat Okullarına Öğrenci Kabul Talimatnamesi,
- Ticaret Liseleri Sınavları Talimatnamesidir (Maarif Vekilliği, 1939, s. 34-35).

Birinci Maarif Şûrası'nın Yüksek Öğretim Komisyonu'nun başkanlığını İstanbul Üniversitesi Rektörü Cemil Bilsel yapmıştır. Komisyonda üniversitelerdeki yabancı dil öğretimi ile ticaret lisesi mezunlarının hangi yüksekokul veya fakülteye devam edeceği konuları görüşülerek karara bağlanmıştır. Ardından “Gazi Terbiye Enstitüsü Resim-İş Şubesi Müfredat Programı” ile çeşitli konularda talimatnameler hazırlanmıştır. Bunlar;

- Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Genel Esaslar Talimatnamesi,
- Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Lisans ve Lisansüstü Sınavları Talimatnamesi,
- Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Öğrenci Pansiyonu Talimatnamesi,
- Ankara Gazi Terbiye Enstitüsü Pedagoji Bölümü Öğrenci Kabul Talimatnamesi,
- Ankara Gazi Terbiye Enstitüsü Sınav ve Öğrenci Kabul Talimatnamesi,
- İstanbul Üniversitesi Dış Okulu Lisans Eğitimi ve Sınavları Talimatnamesi,
- İstanbul Üniversitesi Doçentlik Sınavları Talimatnamesi,
- İstanbul Üniversitesi Eczacılık Lisans Eğitimi Talimatnamesi,
- İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Lisans, Doktora ve Sınavlar Talimatnamesi,
- İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Lisans Eğitimi ve Sınavları Talimatnamesi,
- İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Lisans, Doktora Sınavlar Talimatnamesi,
- İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Lisans Eğitimi ve Sınavları Talimatnamesi,
- İstanbul Üniversitesi Öğrenci Talimatnamesi,
- İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Lisans Eğitimi ve Sınavları Talimatnamesi,
- İstanbul Üniversitesi Türk İnkılabı Tarihi Dersi Sınavları Talimatnamesi,
- Siyasal Bilgiler Okulu Genel Esas ve Sınavları Talimatnamesi,
- Yurtdışına Gönderilecek Doçentler Hakkında Talimatname,
- Yüksek Öğretmen Okulu Talimatnamesidir (Maarif Vekilliği, 1939, s. 38-39).

Birinci Maarif Şûrası'nın Neşriyat Komisyonu'nun başkanlığını İzmir Kız Öğretmen Okulu Öğretmeni Hakkı Baha Pars yapmıştır. Bu komisyonda çeşitli konularda talimatnameler hazırlanmıştır. Bunlar;

- Basılı Eser ve Resimlerin Düzenlenmesi Hakkında Talimatname,

- Okul Dergileri Talimatnamesi,
- Okul Kitaplarının Maarif Vekilliği Tarafından Basımı Hakkında Talimatname,
- Özel Dergilere Maarif Vekilliği Tarafından Yapılacak Yardımlar Hakkında Talimatname,
- Resim ve Heykel Sergisi Talimatnamesidir (Maarif Vekilliği, 1939, s. 41).

Birinci Maarif Şûrası'nın Beden Terbiyesi ve Spor Komisyonu'nun başkanlığını Maarif Vekilliği Beden Terbiyesi ve İzcilik Müdürü Vildan Aşır yapmıştır. Bu komisyonda da çeşitli konularda talimatnameler hazırlanmıştır. Bunlar;

- Okul Flamaları Talimatnamesi,
- Okulların Öğrenci Spor Yurtları Talimatnamesi,
- Jimnastik Şenlikleri Talimatnamesidir. (Maarif Vekilliği, 1939, s. 42).

Birinci Maarif Şûrası'nın Dilekler Komisyonu'nun başkanlığını Maarif Vekilliği Baş Müsteşarı Salih Zeki Buluğ yerine getirmiştir. Bu komisyonda şuraya gönderilen mektuplar ile azaların verdiği yazılı önergelerin tasnifi yapılarak başkanlık divanına sunulmuştur.

Sonuç olarak 22 Temmuz 1939'da çalışmalarını tamamlayan Birinci Maarif Şûrası komisyonları, toplantılarında yaptıkları teklif ve çalışmaları şûraya sunmuştur. Açık oylama esası ile sürdürülen Şûra toplantıları 29 Temmuz 1939'da Hasan Ali Yücel'in kapanış konuşması ile son bulmuştur. Şûrada alınan kararlar şunlardır:

- Eğitim sisteminde “Tek Tip Kitap” (Devlet Kitabı) sistemi kabul edilmiştir.
- Erkek teknik öğretim kurumlarının program ve yönetmelikleri düzenlenmiştir.
- Fakülte ve yüksekokullar Maarif Vekilliği'ne bağlanmıştır.
- Kız teknik öğretim kurumlarının program ve yönetmelikleri düzenlenmiştir.
- Ortaöğretimde dersler öğleden önceye alınmış ve öğretimin saat 13:00'da tamamlanmasına karar verilmiştir. Öğleden sonrası için ortaokullara isteğe bağlı, liselere ise zorunlu halde öğretmen gözetiminde serbest ve ortak faaliyet saatleri getirilmiştir.
- Ortaöğretim kurumlarının illerin ihtiyacına göre sıra ile açılacağı planlanmıştır.

- Ticaret öğretim kurumlarının program ve yönetmelikleri düzenlenmiştir.
- Üç sınıflı köy okullarının sınıf sayısı beşe çıkarılmıştır (Maarif Vekilliği, 1939).

3.3.2 İkinci Maarif Şûrası (15 – 21 Şubat 1943)

10 Haziran 1933’de kanuni alt yapısı oluşturulan Maarif Şûrası’nın ikinci toplantısı 1425 üyenin katılımıyla 15 Şubat 1943’de Ankara Dil, Tarih-Coğrafya Fakültesinde Başbakan ve Maarif Şûra’sı Reisi Şükrü Saraçoğlu’nun açılış konuşması ile başlamıştır. Şûranın gündem konuları şunlardır:

- Eğitim kurumlarında ahlak ve terbiyenin geliştirilmesi için çalışmalar yapılacaktır.
- Eğitim kurumlarında anadil faaliyetlerinin artırılması için çalışmalar yürütülecektir.
- Türklük eğitiminde tarih öğretiminden faydalanılması için çalışmalar gerçekleştirilecektir (Maarif Vekilliği, 1943, s. 19).

Belirlenen bu gündem ile ilgili şûrada ilk sözü alan Başbakan Şükrü Saraçoğlu, konuşmasına başlamadan önce eğitim-öğretim konusundaki hassasiyetini şu sözler ile aktarmıştır; “*Ey Saraçoğlu, ben Türk Devletinin Başbakanlık mevkiine kadar yükselen bir vatandaşım. Fakat buna rağmen arkamda bıraktığım işlerden en çok özlediğim sanat, hocalıktır. Çünkü, hocalık cansız vücutlara ruh veren Tanrı sanatıdır.*”, (Turan, 1943). Eğitim-öğretim konusundaki bu hassasiyetini belirttikten sonra Saraçoğlu, şûra üyelerinden yapacakları çalışmalarda belirttiği unsurları göz önünde tutmalarını rica etmiştir. Bu unsurlar;

- Ahlak konusunda darlığın kısırlığa, genişliğin ise toplumda çözülmeye sebep olacağının unutulmaması,
- Alınacak kararların Türk çocuğu ve cemiyetini etkileyeceğinin daima akılda tutulması,
- Bilginin, ezberden çok yapıcı ve yaratıcı olmasının gerekliliğine dikkat edilmesi,
- Atatürk ve İnönü’nün gerçekleştirdiği inkılapların göz önünde tutulmasıdır.

Bu unsurları belirttikten sonra Başbakan Şükrü Saraçoğlu, kendisine göre en önemli konu başlığı olan ahlak eğitimine değinerek bu konuda gördüğü bir sorunu şûraya aktarmıştır. Başbakan Şükrü Saraçoğlu'na göre ahlak eğitimindeki önemli sorun ülkede ortak ve bütüncül bir anlayışının oluşmamasıdır. Bunun nedeni tüm öğretmenlerin farklı ahlak anlayışlarına göre öğrenci yetiştirmesidir. Bu durumun önüne geçilmesi gerektiğini belirten Saraçoğlu, şûranın yapacağı çalışmalarda bu konuya özen gösterilmesini isteyerek kürsüdeki yerini Maarif Vekili Hasan Ali Yücel'e bırakmıştır.

Hasan Ali Yücel, öncelikle Maarif Şûra'sına gösterilen özen sebebiyle Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ve Başbakan Şükrü Saraçoğlu'na teşekkürlerini sunmuştur. Sonrasında Ankara Hipodromu'nda Türkiye Cumhuriyeti'nin 10. Yıl kutlamalarında Mustafa Kemal Atatürk'ün Türk eğitim sistemi için belirttiği hedefleri Şûraya şöyle aktarmıştır: *“Yurdumuzu dünyanın en mamur ve en medeni memleketleri seviyesine çıkaracağız. Milletimizi en geniş refah, vasıta ve kaynaklarına sahip kılacağız. Millî kültürümüzü, muasır medeniyet seviyesinin üstüne çıkaracağız.”*, (Atatürk Araştırma Merkezi Ekibi, 1985). Mustafa Kemal Atatürk'ün belirlediği bu hedefleri ifade ettikten sonra Hasan Ali Yücel, Maarif Vekâleti'nin bu hedefleri gerçekleştirmek için yaptığı çalışmalara değinerek şûranın toplanma sebebi olan üç ana konudan sırasıyla bahsetmiştir.

İlk olarak ahlak eğitimi konusunu ele alan Yücel bu konunun önemini açıklamak için Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün 18 Mart 1942'de İzmir'de yaptığı bir konuşmadan alıntı yaparak bir kesiti şûraya şöyle aktarmıştır: *“Ancak ahlaklı ve karakterli çocukların bilgilerinden memleket faydalanır. Yavrularımızın, memleketin ilerisi kendi ellerinde olduğunu bilerek kudretli ve bilgili olduğu kadar ahlaklı ve karakterli olarak yetiştirilmelidir. Böyle bir yüksek amaç, küçük yaşta, mektep sıralarında zihinlerde yerleşirse sağlam olur”*, (Cumhuriyet, 1942). Bu kesiti şûraya aktardıktan sonra Yücel, mevcut eğitim sistemi içerisinde olan ve olacak tüm öğrencilerin milli bir ahlak sistemine göre yetiştirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu ahlak sistemine göre öğrenciler Türk milletini daha ileriye taşımak için tüm hususlarda iyi yetişmeli ve devlet tarafından vazifeye çağırıldığında iştirak etmelidir. Vazifesi bittiğinde ise milletini geliştirmek için yeni görevler almalıdır. Yücel'e göre Türkiye bu şekilde milli

bir ahlak bilinciyle milliyetçiliğin dünyadaki en saf halini oluşturulacaktır. Ayrıca bu ahlak sistemi ile birlikte öğrencilere cesaret, çalışkanlık, doğruluk, farklı fikirlere saygı, güven, nezaket, sorumluluk ve temizlik gibi değerler de aşılanacaktır.

Ahlak eğitimi konusundaki görüşlerinden sonra Hasan Ali Yücel, şûranın ikinci ana gündem başlığı olan anadil eğitimi konusuna da temas etmiştir. Türk dilinin 1839’da yayınlanan Tanzimat Fermanı’ndan itibaren sadeleştirilmeye çalışıldığını ileri süren Yücel, bu çalışmaların Meşrutiyet Dönemi’ne kadar devam ettiğine dikkat çekerken kökten bir değişimin sağlanamadığını da ifade etmiştir. Türk dilinde kökten bir değişme ve sadeleşmenin Mustafa Kemal Atatürk tarafından 1 Kasım 1928’de gerçekleştirilen “Harf İnkılabı” ile başladığını ileri süren Hasan Ali Yücel, dil konusundaki çalışmaların artarak devam etmesi gerektiğini belirterek Maarif Şûrası’na konu ile ilgili çeşitli önerilerde bulunmuştur. Bu öneriler şöyledir:

- Anadil eğitimi tüm kademelerde artırılmalıdır.
- Dil kurallarının öğretimi için öğretmenlere kaynaklık edecek kitaplar hazırlanmalıdır.
- Öğretmen ve adaylarının dil eğitimi konusunda geliştirilmesi için Ankara Gazi Terbiye Enstitüsü, Ankara Yüksek Öğretmen Okulu ve Köy Enstitülerinde verilen dil eğitimi artırılmalıdır.
- Türkçeye giren ve sadeleştirilen kelimeler yükseköğretim kademeleri aracılığıyla halka yayılmalıdır.

Şûraya bu önerileri yaptıktan sonra Hasan Ali Yücel, son gündem başlığı olan tarih eğitimi konusuna değinmiştir. Kendisine göre öğrenciler Türk tarihinin yanında Avrupa ve komşu devletlerin tarihlerini de öğrenmelidir. Ayrıca tarih eğitiminin akılda kalıcı olması için metotlu çalışmalara yer verilmelidir.

Hasan Ali Yücel, konuşmasının son bölümünde Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’nün, 1 Kasım 1939’da Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin 6. Dönem Yasama Yılı’nın açılış konuşmasında, Maarif sisteminden beklentilerini dile getirdiği kesiti Şûraya şöyle aktarmıştır:

“Maarif işlerimizi, yeni Meclisin tarihimizde mümtaz bir farikası olarak, himmetli ellerinize almanızı beklerim. Mali ve umumi şartlarımız sıkıntıya maruz olsalar bile, maarif işlerimizin ana istikametlerde ilerlemekte geç kalmayacağını ve her halde esaslı tedbirlerin zamanında alınacağını ümit ederim. Hükümet, ilk tahsilin ameli ve ana tedbirlerine el koymuştur. Bunları süratle tetkikinize alarak karara bağlayacağımıza kaniim. Memleket, teknik tahsilin her şubesini ciddi olarak benimsemiştir. Halka bu yolda kolaylık tedbirlerinizi genişletmenizi dilerim. Memleketin mühendis ve yüksek mühendis ordusunu yaratacak müesseselerini kurmak için acele etmeniz lazımdır.

Bütün maarif tedbirleri, insan yetiştirmek gibi en çok zamana ihtiyaç gösteren tedbirlerdir. Onun için vaktiyle başlamak, maarif işlerimizde hükümetin bilhassa dikkat edeceği bir unsur olmalıdır. Nihayet maarif işlerimizin, görgülü unsurlarımızın birbirine samimi olarak yardımları sayesinde ilerleyebileceğine kani bulunuyoruz. Onun için, bilgili çalışmalara, ilme ve tecrübeye dayanan gayretlere hususi bir kıymet veriyoruz.”, (Türkiye Büyük Millet Meclisi, 1939).

Bu ifadelerle İnönü başta teknik öğretim ve mühendis yetiştirme olmak üzere bütün eğitim kurumlarına önem verilmesini, zaman alan maarif işlerine bir an evvel el atılmasına bunun da yetişmiş elemanların birbirlerine destek sağlamasıyla gerçekleşeceğini ileri sürmüştür.

Şükrü Saraçoğlu ve Hasan Ali Yücel’in gerçekleştirdiği açılış konuşmaları ardından başlayan İkinci Maarif Şûra’sı kendisine verilen önerileri değerlendirmek ve çeşitli meselelerde çözüm üretmek için 16, 17 ve 18 Şubat 1943 tarihlerinde komisyonlara ayrılarak çalışmalarını sürdürmüştür. Şûra ahlak, ana dil ve tarih öğretimi olmak üzere 3 ana komisyondan oluşmuştur.

İkinci Maarif Şûrası’nın Ahlak Eğitimi Komisyonu’nun başkanlığını Ordinaryüs Profesör Dr. Akıl Muhtar Özden ve Ordinaryüs Profesör Tahir Taner yapmıştır. Bu komisyonun görevleri şöyle tespit edilmiştir:

- Ahlak eğitiminde belirlenen yöntem ve tekniklerin öğretim programlarına uygulanması,
- İlköğretim ve ortaöğretim kademesinde öğretilecek ahlaki ilkelerin belirlenmesi,
- Mesleki ve teknik okullar için belirlenen ahlaki ilkelerin iş ahlakına uygulanması,
- Ortaöğretim yer alan “Toplum Bilim” ve “Ahlak” derslerinin ahlaki ilkeler bakımından düzenlenmesi,
- Öğretim kademelerindeki öğrencilerin okul dışı n ahlaki faaliyetlerinin incelenmesi,
- Türk ahlakının toplumsal ve kişisel ilkelerinin belirlenmesi,

- Yükseköğretimde eğitim alan öğrencilerin ahlaki ilkelere bağlılığının tespiti ve genel değerlendirmesinin yapılması (Maarif Vekilliği, 1943, s. 26).

İkinci Maarif Şûrası'nın Ana Dili Komisyon başkanlığını Profesör İsmail Hakkı Baltacıoğlu yapmıştır. Bu komisyon çalışmalarını detaylandırabilmesi için iki alt gruba ayrılmıştır. Bu gruplardan ilki Maarif Vekilliği Baş Müfettişi Avni Başman yönetiminde “Ana Dilinin Öğretimi İşleri” ile ilgilenmiştir. Bu grubun ilk görevi resmi kurum ve kuruluşlarda imla kuralları konusunda birliğin sağlanması için yapılması gereken işlemlerin tespiti olmuştur. İkinci görevi ise Türk dilinin okuma ve yazma alanında daha verimli bir hale getirilmesi için yapılacak işlerin belirlenmesidir. Ana Dili Öğretimi Komisyonu'nun ikinci grubu ise Profesör Tevfik Taylan yönetiminde “Terim İşleri” ile ilgilenmiştir. Bu grubun görevi; Türkçe terimlerin yükseköğretimde yaygınlaştırılması ve yabancılarının Türkçe karşılıklarının bulunmasıdır.

İkinci Maarif Şûrası'nın Tarih Öğretimi Komisyonu'nun başkanlığını Ordinaryüs Profesör Hamit Ongunsu yapmıştır. Bu komisyonun ilk görevi ilköğretim ve ortaöğretim kademesinde kullanılan tarih dersi kitaplarının hazırlanmasında, bilim ve pedagoji yönünden dikkate alınacak noktaları belirlemektir. İkinci görevi ise lise tarih kitaplarının geliştirilmesi için genel kurula öneriler sunmaktır.

Neticede 19 Şubat 1943'te faaliyetlerini tamamlayan komisyonlar, toplantılarındaki teklif ve çalışmaları İkinci Maarif Şûrasına sunmuştur. Açık oylama esası ile sürdürülen toplantılar 21 Şubat 1943 tarihinde Hasan Ali Yücel'in kapanış konuşmasıyla son bulmuştur. Şûrada şu önemli kararlar alınmıştır:

- Bütün eğitim-öğretim kurumlarında ana dil çalışmalarının verimi artırılacaktır.
- İlköğretim ve ortaöğretim kademesindeki tarih ders kitapları öğrencilerin seviyelerine göre yeniden düzenlenecektir.
- Komisyonlar tarafından hazırlanan “Ahlak Eğitimin Amacı”, “İdeal Türk Çocuğu” ve “Türk Ahlakının Başlıca Toplumsal ve Kişisel İlkeleri” raporları kabul edilmiştir.
- Lise kademesindeki okulların müfredatına sanat tarihi dersi eklenecektir.

- Mesleki ve teknik okullar için müfredat programlarına uygun tarih ders kitapları hazırlanacaktır.
- Ortaöğretim kademesindeki okullara tarih dersi için sadece tarih öğretmenliği alanından mezun olan öğretmenler atanacaktır.
- Tüm eğitim kademelerinde okutulan tarih ders kitaplarına, okuma parçaları eklenerek tarih bilinci artırılacaktır.
- Tüm eğitim kademelerindeki tarih derslerinde milli tarih bilincinin geliştirilmesine ağırlık verilecektir.
- Tüm eğitim kademelerinde ve okul dışında ahlak eğitiminin verilmesi için çeşit yöntem ve teknikler uygulanmaya başlayacaktır (Maarif Vekilliği, 1943).

İkinci Maarif Şûrası tamamlandıktan sonra 21 Şubat 1943 Pazartesi günü Çankaya Köşkü'nde Cumhurbaşkanı İsmet İnönü tarafından Şûra üyeleri için yemek düzenlenerek yaptıkları çalışmalar bizzat takdir edilmiştir. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü burada yaptığı konuşmada aşağıdaki sözleri sarf etmiştir;

“Hoş geldiniz arkadaşlar,

İkinci Maarif Şûrasının çalışmalarını yakından takip ettik. Memleket, çok yakından alakadar oldu. İleri kültür meselelerimize sizlerin sahip olmanız hepimiz için huzur ve emniyet vasıtasıdır. Sizlere teşekkürlerimi ve takdirlerimi söylemek, benim için bahtiyarlıktır. Eserleriniz kıymetlidir. Biz, verdiğiniz kararlarla alakadar olarak kıymetlendirmek yolunda elimizden geleni yapacağız. Emeklerinizin verimleri zengin ve feyizli olacaktır. Bu toplantılarda, hem kendi fikirlerimizi kanaatle münakaşa ve müdafaa fırsatı buluyoruz, hem de zıt da olsa, başkalarının fikirlerine takdirli ve hürmetli olmayı öğreniyoruz. Her toplantı, bizi ideal yolunda ilerletmeye, memleket için faydalı tedbirler bulmaya vasıta oluyor. Umuyorum ki dışardan gelmiş olan arkadaşlar iyi hatıralarla ve iyi iş yapmış olmanın zevkini duyarak Ankara'dan ayrılacaklardır. Hepinize teşekkürlerimi ve sevgilerimi tekrar ederim”, (Top, 1945).

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün yaptığı bu konuşma Maarif Şûralarına devlet kademeleri tarafından verilen önemi ve burada alınan kararlara gösterilen özeni en iyi şekilde ifade etmektedir.

3.4 İkinci Dünya Savaşı Dönemi'nde Türkiye'de Eğitim Kademeleri

3.4.1 Okul Öncesi Eğitim

Okul öncesi eğitim; ilköğretim çağı öncesinde yer alan çocukların gelişim düzeylerine uygun ve bireysel farklılıklarının göz önünde bulundurularak bedensel, duyuşsal, sosyal ve zihinsel bir bütünlük içerisinde eğitim aldığı kademedir (Aral, vd., 1981).

29 Ekim 1923'de Türkiye Cumhuriyeti kurulduğunda ülkenin içinde bulunduğu durum sebebiyle eğitim için ayrılan kaynakların büyük bir bölümü ilköğretim kademesine aktarılmış, okul öncesi eğitim ise aile ve yerel yönetimlerin inisiyatifine bırakılmıştır. Ayrıca 25 Ekim 1925 ve 29 Ocak 1930'da çıkarılan iki tamimle birlikte de tüm kaynakların ilköğretim kademesine aktarılması için belirli şehirlerde yerel yönetimler tarafından açılan anaokulları kapatılarak bunların bina ve bütçeleri ilköğretim kademesi için kullanılmıştır. İkinci Dünya Savaş Dönemi'nde de ilk, orta ve yükseköğretim kademelerine verilen önem artırılırken okul öncesi eğitim ise yine ailelerin inisiyatifine bırakılmıştır. Bu yıllarda düzenlenen Birinci ve İkinci Maarif Şûralarında da yine okul öncesi eğitime yer verilmemiştir. Tüm bunların sonucunda okul öncesi eğitim için açılan okul, öğrenci ve öğretmen sayısı yıllar içerisinde azalmıştır. Bu eğitim kademesinde gerçekleşen sayısal değişimler Tablo 3.2'de belirtilmiştir (Engin, 1977).

Tablo 3.2 Okul öncesi eğitim kademesi ile ilgili istatistikler (1923-1945)

Eğitim-Öğretim Yılı	Öğrenci Sayısı	Öğretmen Sayısı	Okul Sayısı
1923-1938	5.880	136	80
1938-1939	1.886	68	55
1939-1940	1.807	67	54
1940-1941	1.690	60	51
1941-1942	1.348	45	45
1942-1943	1.522	62	49
1943-1944	1.604	63	49
1944-1945	1.546	54	46
Toplam	17.283	555	429

Kaynak: (Devlet İstatistik Enstitüsü, 1967, s. 90), (Kuşçi, 2021, s. 135).

Tablo 3.2'ye göre okul öncesi eğitim kademesinde istatistik verilerinin en yüksek olduğu süreç 1923-1938, en düşük olduğu süreç ise 1941-1942 dönemidir. İkinci Dünya Savaşı'nın başından sonuna ülkede öğrenci sayısı %14,44, öğretmen sayısı %19,40, okul sayısı ise %14,81 azalmıştır. 1938 yılına kadar artış gösteren istatistikler savaş nedeni ve ilköğretime verilen önemin azalmasıyla düşmüştür.

3.4.2 İlköğretim

İlköğretim; okul öncesi eğitimini tamamlayan bireylerin ayırım gözetilmeden Türk Milli Eğitim sisteminin amaçları doğrultusunda bedensel, duyuşal, sosyal ve zihinsel bir bütünlük içerisinde eğitim aldığı kademedir (Türkiye Büyük Millet Meclisi, 1961).

Türkiye Cumhuriyeti kurulduğunda tüm eğitim-öğretim kademelerinin geliştirilmesine ayrı ayrı özen gösterilmiştir. Ancak bunların içerisinde ilköğretim tüm toplantı, şûra ve görüşmelerde öne çıkarak Maarif Vekaleti bütçesi içerisindeki büyük payı alan kademe olmuştur. Bunun nedeni Birinci Maarif Şûrası ve çeşitli konuşmalarında Maarif Vekili Hasan Ali Yücel'in de belirttiği gibi ilköğretimde meydana gelebilecek herhangi bir sorunun tüm kademelerde sıkıntıya sebep olabilmesidir. Zira bir ülkede her şeyden önce eğitim sağlam temeller üzerine inşa edilmelidir. Bu sebeplerden ötürü Türkiye'de eğitim ıslahatlarında öncelik ilköğretime verilmiştir.

İlköğretimin ülkede gelişimi 20 Nisan 1924'de 491 sayılı “*Teşkilat-ı Esasiye Kanunu*”nun çıkarılması ile başlamıştır. 1924 Anayasa'sı olarak da bilinen bu kanunun 87. maddesi ile birlikte ilkokullar beş yıl süreli ve ücretsiz hale getirilerek tüm bireyler için zorunlu kılınmıştır. Ayrıca beş yıllık ilkokullara ek olarak köylerde üç yıllık ilköğretim okulları açılmaya başlanmış bu çağdaki çocukların meslek okullarına gitmesi yasaklanmıştır (Türkiye Büyük Millet Meclisi, 1924).

1924 yılında Türkiye Cumhuriyeti'nin ilköğretim programlarından olan “İlk Mektepler Müfredat Programı” hazırlanmıştır. Erkek ve kadın öğrenciler için ayrı ayrı düzenlenen bu programın amacı; “Bireyleri iyi bir vatandaş olarak yetiştirerek hayata hazırlamak.” olarak belirlenmiştir. Bu amacın gerçekleştirilmesi için ilköğretim

kademesi 6 yıldan 5 yıla indirilmiş ve ders programlarında düzenlemeler yapılmıştır (Maarif Vekilliği, 1924).

1926 yılına gelindiğinde ise İlk Mektepler Müfredat Programı yeniden düzenlenmiştir. Bu düzenlemenin amacı sosyal ve teknik alanda meydana gelen değişimlerin yakından takip edilmek istenmesidir. Bu programın tanzim edilmesinde 1924 yılında Maarif Vekilliği'nin daveti üzerine ülkeye gelen Kolombiya Üniversitesi'nde görev yapan Profesör John Dewey'in genel eğitim sistemi ile ilgili hazırladığı rapor etkili olmuştur (Dewey, 1939). Bu rapor ve dönemin şartlarına göre düzenlenen programın amacı; "Çevresi ile uyumlu vatandaşlar yetiştirmek." olarak belirlenmiştir. Bu amacın gerçekleştirilmesi için ilköğretimde "Toplu Tedris" yönteminin uygulanmasına karar verilmiş ve "Hayat Bilgisi" dersi müfredata eklenmiştir (Maarif Vekilliği, 1926).

Hazırlanan müfredat programlarının dışında ilköğretim hizmetlerine ayrılan bütçe ile ilgili de çalışmalar yapılmıştır. Yapılan bu çalışmalar sonucunda ilköğretim giderlerinin ve öğretmen maaşlarının tamamının İl Özel İdareleri tarafından karşılanmasına karar verilmiştir. İdarelerin bütçelerinin kısıtlı olması zaman zaman ekonomik sıkıntılar yaşanmasına sebep olmuştur. 1936 yılına gelindiğinde ise İkinci Dünya Savaşı öncesinde İlk Mektepler Müfredat Programı son kez düzenlenmiştir. Yeni programın hazırlanmasında 1934 yılında Maarif Vekilliği'nin daveti üzerine ülkeye gelen ABD'li Uzman Dr. Beryl Parker'ın ilköğretim kademesi ile ilgili hazırladığı rapor etkili olmuştur (Parker, 1939).

Raporda teşkil edilecek yeni öğretim programlarının gerçekleştirilen inkılap ve Atatürk ilkelerine göre yeniden düzenlenmesi gerektiği belirtilmiş ve programın amacı; "Çevre ile uyumlu aktif vatandaşlar yetiştirmek." olarak belirlenmiştir. Bu amacın gerçekleştirilmesi için öncelikle programın ilkeleri açık bir şekilde tespit edilmiştir. Bu ilkeler; ahlaklı yaşam, ayniyet, bilimsellik, boş zamanı etkili kullanma, bireysel farklılık, çalışma, çeşitlilik, etkinlik, gerçek topluluk, ilgiden hareket, mahallilik, milli ekonomi, milliyet, pratik bilgi, sanat, seviyeye uygunluk, toplu tedris, yakın yurt ve yakın zamandır. Bu ilkeler belirlendikten sonra ders yapılarında çeşitli düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Bu düzenlemeler ile "Eşya" ve "Tabiat" dersleri "Tabiat Bilgisi", "Ev İdaresi ve Dikiş" dersleri "Aile Bilgisi" adı altında

birleştirilmiştir. “Alfabe”, “Kıraat”, “İmla”, “Tahrir” ve “Gramer” dersleri “Türkçe” adı altında birleştirilmiştir. “Yazı” ise “Türkçe” dersinden ayrılmıştır. “Musiki” dersinin ismi “Müzik”, “Resim-El İşi” dersinin adı “Resim-İş” olarak güncellenmiştir (Gültekin, 2020, s. 19-27).

İkinci Dünya Savaşı Dönemi’ne gelindiğinde ise bu dönemde yeni bir program yapılmamış 1936 yılında hazırlanan İlk Mektep Müfredat Programı güncellenerek devam ettirilmiştir. Ardından ilköğretim kademesinin bu dönemdeki genel yapısına bakıldığında ise dünyadaki savaş şartları yüzünden ortaya çıkan olumsuz durumdan bu kademenin de etkilendiği görülmüştür. Bu olumsuzluklardan ilki savaş sebebiyle daralan ekonomidir. Ekonomik yetersizlikler sebebiyle ilköğretim kurumları açılammış veya tarihleri ertelenmek durumunda kalmıştır. Bu sorunun çözümü için ilköğretim yaşı esnetilmiş, öğrenciler kademeli bir şekilde hizmet almıştır. Okula başlama yaşı 7-11 arası iken, bitirme 16 olarak belirlenmiştir. Savaş sebebiyle ortaya çıkan diğer bir olumsuz durum ise seferberlik ilanı nedeniyle öğretmen ve adaylarının askere alınmasıdır. Bu durum köylerde öğretmen eksikliği yaşanmasına yol açmıştır. Sorunun çözümü için bir yandan Birinci Maarif Şûrası’nda alınan karar ile tek bir öğretmen yönetimindeki üç sınıftan oluşan köy okullarının sınıf sayısı beşe çıkarılırken öbür yandan öğrenci mağduriyetlerinin önlenmesi için yatılı bölge okulları kurulmaya başlanmıştır. Bunlarla birlikte ilköğretim kademesindeki okulların sayısı beşe ulaşmıştır. Bu okullar; bölge meslek kursları, eğitimli ve öğretmenli köy okulları, pansiyonlu bölge köy okulları, şehir ve kasaba gündüz ilkokulları ile yatılı ilkokullardır. Netice itibarıyla ortaya çıkan sorunlara karşı üretilen çözümler sayesinde ilköğretim kademesindeki öğrenci, okul ve öğretmen sayısı İkinci Dünya Savaşı Dönemi’nde de artışını sürdürmüştür. İlköğretim kademesinde gerçekleşen sayısal değişimler Tablo 3.3’de gösterilmiştir (Sezer, 2005).

Tablo 3.3 İlköğretim kademesi ile ilgili istatistikler (1938-1945)

Eğitim – Öğretim Yılı	Öğrenci Sayısı	Öğretmen Sayısı	Okul Sayısı
1938-1939	813.636	17.120	7.862
1939-1940	905.139	19.063	9.418
1940-1941	955.957	20.564	10.596
1941-1942	939.829	22.042	10.948
1942-1943	940.411	21.613	11.404

Tablo 3.3'ün devamı

Eğitim – Öğretim Yılı	Öğrenci Sayısı	Öğretmen Sayısı	Okul Sayısı
1943-1944	995.999	22.387	12.182
1944-1945	1.246.818	25.687	12.903
Toplam	6.797.789	148.476	75.313

Kaynak: (Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 1943, s. 3); (Türkiye İstatistik Kurumu, 2014, s. 61).

Tablo 3.3'e göre ilköğretim kademesinde istatistik verilerinin en yüksek olduğu süreç 1944-1945, en düşük olduğu süreç ise 1938-1939 dönemidir. İkinci Dünya Savaşı'nın başından sonuna ülkede öğrenci sayısı %37,74, öğretmen sayısı %34,74, okul sayısı ise %37 oranında artmıştır. Savaş sebebi ile 1942-1943 dönemindeki öğretmen sayısı dışında istatistiklerde herhangi bir düşüş görülmemiş, artış hızı da yükselmiştir. İlköğretim kademesinde yaşanan bu gelişme Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün 19 Mayıs 1944'teki Gençlik ve Spor Bayramı sırasında yaptığı konuşmasında şöyle dile getirilmiştir:

“İlköğretim hiçbir devirde bugünkü ölçüsüyle ele alınmamıştır. Cumhuriyetin ilk gününden beri arkasından koştuğu ilköğretim ülkesi, hakikî ve tam manası ile başarılmak yolundadır. Bu seneden itibaren, binlerce sayılarla köy okullarının açılacağı bir devre giriyoruz. Hazırlıklar tamamdır. Makine kurulmuştur. Bundan sonra yalnız ameli neticeler alacağız. Yakın uzak, büyük küçük, toplu dağınık bütün köylerin kız, erkek bütün çocukları, çok değerli öğretmenlerinin karşısında dershaneleri dolduracaklardır. Nihayet on sene zarfında Türkiye’de ilköğretim meselesinin halledilmiş olacağını, açık ve kesin olarak görebiliyoruz”, (Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, 1946, s. 61-64).

Bu sözlerle İnönü, Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren ilköğretim ülkesünün başarı yoluna girdiğini ve açılacak binlerce köy okulu vasıtasıyla bu ülkenin 10 yıl içerisinde hedefine ulaşacağını ileri sürmüştür.

3.4.3 Ortaöğretim

Ortaöğretim; ülkede ilköğretimini tamamlayan bireylerin örgün ve yaygın bir sistem içerisinde genel veya mesleki bir şekilde eğitim aldığı ortaokul, mesleki-teknik ortaöğretim ve lise kademelerini kapsayan bir süreç olarak tanımlanmıştır. Bu kademenin amacı; bireylere mesleki kabiliyet kazandırmak, sanatçı ve zanaatkârlar yetiştirmek ve yükseköğretime öğrenci hazırlamaktır (Atatürk Araştırma Merkezi, 2006).

Cumhuriyet kurulduğunda tüm eğitim-öğretim kademelerinde olduğu gibi ortaöğretimin de geliştirilmesi için çalışmalara başlanmıştır. Öncelikle 1923'te gerçekleştirilen Birinci Heyeti İlmiye'de "Sultani" ismi "Lise" olarak değiştirilmiştir (Maarif Vekilliği, 1923).

1924'te yapılan İkinci Heyeti İlmiye'de ise ortaokul ve liseler üçer sınıftan teşkil edilip yeniden düzenlenirken yedi yıl olan ortaöğretimin süresi altıya indirilmiştir. Bu düzenleme ile birlikte ortaokula başlama yaşı 12, liseye başlama yaşı ise 15 olarak belirlenmiştir. Ayrıca ortaöğretim kademesinde yer alan tüm okulların müfredat programlarında düzenlemeler de yapılmıştır. Bu düzenleme ile birlikte programlara sosyoloji dersi eklenirken felsefenin saati artırılmıştır. Liselerin haftalık toplam ders saati bu şekilde otuza çıkarılmıştır (Maarif Vekilliği, 1924).

Son olarak 1926 yılında gerçekleştirilen Üçüncü Heyet-i İlmiye'de ise ortaöğretim kurumlarının sayısının artırılmasına ve yatısız ortaokulların karma eğitim vermesine karar verilmiştir (Maarif Vekilliği, 1926).

Ortaöğretim kademesinde eğitim veren okulların çeşitlendirilmesi için de 03 Nisan 1926'da 789 sayılı "*Maarif Teşkilatına Dair Kanun*" çıkarılmıştır. Bu kanunun 7. maddesine göre ortaöğretim kademesi; ilk öğretmen okulu, köy öğretmen okulu, lise ve ortaokullar olmak üzere dört bölüme ayrılmıştır. Ayrıca aynı yıl ilköğretim gibi ortaöğretim kurumlarının da ücretsiz olmasına karar verilerek çift öğretim sistemi ile yetersiz okul sayısının önüne geçilmeye çalışılmıştır (Türkiye Büyük Millet Meclisi, 1926).

1927 yılına gelindiğinde ise "Lise ve Orta Mektepler Talimatnamesi" ile yeni kurulan ülkede milli kimlik, vatandaşlık duygusu ve tarih bilincinin artırılması için Türk Tarih Kurumu'ndan ortaokul ve liseler için tarih ve vatandaşlık ders kitaplarının hazırlanması istenmiştir. Aynı talimatname ile gericilik ve irtica faaliyetlerine sebep olabileceği endişesi ile 1924'de ortaokul müfredatından kaldırılan "Arapça", "Din ve Ahlak Bilgisi" ile "Farsça" dersleri lise müfredatından da kaldırılmıştır (Maarif Vekilliği, 1927).

İkinci Dünya Savaşı Dönemi'nde ortaöğretim kademesindeki gelişmelere bakıldığında ise 1939'da düzenlenen Birinci Maarif Şûrası'nda ortaokul ve liselerin öğretim programı, sınav sistemi ve disiplin yönetmelikleri düzenlenmiştir. Ayrıca bu kademedeki yer alan dersler öğleden önceye toplanmıştır. Öğleden sonrası için ortaokullarda isteğe bağlı, liselerde ise zorunlu kurs çalışmaları yapılmasına karar verilmiştir. 1943'de toplanan İkinci Maarif Şûra'sında ise ortaöğretimdeki ahlak eğitimi, ana dil ve özel öğretim metotları üzerine çalışmalar yürütülmüştür. Bu çalışmalar sonucunda savaş döneminde ortaokul ve öğretmen sayısı artış gösterirken yaşanan ekonomik bunalım, ders kitabı ve okul eksikliği sebebiyle öğrenci sayısında ciddi düşüşler meydana gelmiştir. Aynı şekilde liselerde de okul ve öğretmen sayısı artış göstermesine rağmen bu artış yavaş seyretmiştir. Lise öğrenci sayısında ise yeni açılan mesleki ve teknik okullar sebebiyle düşüş yaşanmıştır. Bu durum Cumhurbaşkanı İsmet İnönü tarafından 14 Temmuz 1943'de lise müdürlerine yapılan bir konuşmada şöyle eleştirilmiştir:

“Aziz arkadaşlarım;

Orta öğretimimizi idare eden arkadaşların bir konferans halinde toplanacaklarını ve mesleğin bazı meseleleri üzerinde araştırmalar yapacaklarını Maarif Vekilimiz bana haber verdiği zaman çok sevinmiştim. Bu beş on günlük çalışmalarınız benim sevincimi haklı çıkardı. Orta öğretimin memleketin muhtelif bölgelerindeki durumu ve gidişini yakından görmeye ve benim için mümkün olacağı kadar etraflı kavramaya ehemmiyet veririm. Onun için sizin çalışmanızı ilgilendiren meseleler hakkında az çok bir fikrim vardır. İlk önce bu fırsattan istifade ederek gözden kaçacak bir noktayı, bütün memleket karşısında canlandırmak istiyorum.

Korkuyorum ki lise öğretiminin memleket kültüründeki büyük ve temel tesiri yetecek derecede kavranmamıştır. Lise öğretimi, daha yükseköğretim derecelerine kavuşmak için geçilmesi çaresiz olan bir kapı yahut bazı salahiyetler elde etmek için geçirilecek bir eziyet gözü ile görülmemelidir. Orta ve lise öğretimi, asıl varılacak hedeflerde hakikî bir liyakatle vaziyet almanın ve hayatı kazanmanın esas şartı gözü ile görülmelidir.” (Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, 1946, s. 58-61).

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü bu konuşmasında ortaöğretim sorunlarının konferanslarda görüşülmesinden memnun olduğunu belirtirken aynı zamanda konunun öneminin yeterince kavranmadığını belirtmiştir. İnönü sözlerinin devamında Lise öğretiminin bir eziyet değil aksine yükseköğretim için önemli bir basamak olduğuna da işaret etmiştir.

İkinci Dünya Savaşı Dönemi'nde ortaöğretim kademesinin ortaokul bölümünde gerçekleşen sayısal değişimler Tablo 3.4'de, lise bölümündeki değişimler ise Tablo 3.5'te gösterilmiştir (Dönmez, 2005).

Tablo 3.4 Ortaokullar ile ilgili istatistikler (1938-1945)

Eğitim – Öğretim Yılı	Öğrenci Sayısı	Öğretmen Sayısı	Okul Sayısı
1938-1939	83.642	3.402	228
1939-1940	92.308	3.744	234
1940-1941	95.332	3.867	238
1941-1942	94.642	3.900	252
1942-1943	84.181	3.883	244
1943-1944	75.319	3.851	245
1944-1945	70.430	3.862	247
Toplam	595.854	26.509	1.688

Kaynak: (Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 1943, s. 4); (Türkiye İstatistik Kurumu, 2014, s. 63).

Tablo 3.4'e göre, ortaokullarda istatistik verilerinin öğrenci sayısı bakımından en yüksek olduğu dönem 1940-1941, öğretmen ve okul sayısı bakımından en yüksek olduğu ise dönem ise 1941-1942'dir. Bu okulların öğrenci sayısı bakımından en düşük olduğu dönem 1944-1945, öğretmen ve okul sayısı bakımından ise 1938-1939'dur. İkinci Dünya Savaşı'nın başından sonuna ülkede öğrenci sayısında %23,70 oranında azalma kaydedilirken öğretmen sayısında %3,15 ve okul sayısında ise %5,55 oranında artış sağlanmıştır. Savaş ve ekonomik sorunlar nedeniyle istatistikler 1942 yılından sonra düşüşe geçmiştir.

Tablo 3.5 Liseler ile ilgili istatistikler (1938-1945)

Eğitim – Öğretim Yılı	Öğrenci Sayısı	Öğretmen Sayısı	Okul Sayısı
1938-1939	24.364	1.329	75
1939-1940	26.255	1.518	80
1940-1941	24.862	1.544	82
1941-1942	28.217	1.568	82
1942-1943	28.073	1.590	79
1943-1944	28.906	1.694	80
1944-1945	27.734	1.656	76
Toplam	188.411	10.899	554

Kaynak: (Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 1943, s. 5); (Türkiye İstatistik Kurumu, 2014, s. 65).

Tablo 3.5’e göre liselerde istatistik verilerinin öğrenci ve öğretmen sayısı bakımından en yüksek olduğu dönem 1943-1944, okul sayısı bakımından en yüksek olduğu dönem ise 1940-1941 ve 1941-1942 dönemidir. Öğrenci, öğretmen ve okul sayısı bakımından en düşük olduğu süreç ise 1938-1939 dönemidir. İkinci Dünya Savaşı’nın başından sonuna ülkede öğrenci sayısında %5,63, öğretmen sayısında %9,09 oranında bir artış yaşanırken Okul sayısında %5 oranında bir azalma kaydedilmiştir. Savaş nedeni ile istatistiklerde çeşitli dalgalanmalar görülse de önemli bir düşüş gerçekleşmemiştir.

3.4.4 Mesleki ve Teknik Eğitim

Mesleki ve teknik eğitim; bireylerin toplumsal yaşamında gerekli herhangi bir mesleğin bilgi ve becerisini, örgün veya yaygın olarak öğrendiği; bedensel, duyuşsal, sosyal ve zihinsel bir bütünlük içerisinde eğitim aldığı kademe olarak bilinmektedir. Bu eğitimin amacı; ekonomik sektörler hakkında bilgili, mesleğini uluslararası standartta yapmaya elverişli, üretken bireyler yetiştirmektir (Özerbaş ve Uçar, 2013).

Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulduğunda ülkede büyük bir insan gücü eksikliği hissedilmesine rağmen ekonomik şartlar sebebiyle herhangi bir atılım gerçekleştirilememiştir. Bu sebeple mesleki ve teknik eğitim okul ve öğrenci sayısında düşüş yaşanmıştır. Bu sorunun çözümü için Maarif Vekaleti, tarafından ülkeye yabancı uzmanlar davet edilmiştir. Bunlardan ilki 1925 yılında gelen Almanya Sanayi ve Ticaret Bakanı Danışmanı Alfred Kühne’dir. Kühne “Mesleki Terbiyenin İnkişafına Dair” adlı raporunda mesleki ve teknik eğitimde en önemli noktanın ilköğretimin son aşamasında öğrencilerin bu alana doğru yönlendirilmesi olduğunu belirtmiştir (Kühne, 1939).

1927 yılında ülkeye gelen Belçika Teknik Eğitim Uzmanı Omer Buyse ise “Teknik Öğretim Hakkında” adlı raporunda mesleki ve teknik öğretim ile ilgili programların yenilenmesi gerektiğini ileri sürmüştür (Buyse, 1939).

Uzmanlardan alınan bu raporlardan sonra mesleki ve teknik eğitimin kanuni alt yapısı ile ilgili çalışmalara başlanarak 9 Haziran 1927’de 1052 sayılı “*Meslek Mektepleri Hakkında Kanun*” çıkarılmıştır. Bu kanunla belediyelerin meslek okulu açma yetkisi elinden alınarak var olanları Millî Eğitim Bakanlığına devredilmiştir. Bu okulların

öğretim programları adı geçen bakanlık tarafından hazırlanacak ve gelirleri de bu bakanlığa aktarılacaktır (Türkiye Büyük Millet Meclisi, 1927).

Konu ile ilgili yapılan diğer bir çalışma ise 22 Haziran 1933’de 2287 sayılı “*Maarif Vekaleti Merkez Teşkilatı ve Vazifeleri Hakkında Kanun’un*” kabul edilmesidir. Bu kanunla Millî Eğitim Bakanlığı yeniden yapılandırılarak “Mesleki ve Teknik Tedrisat Umum Müdürlüğü” kurulmuş, kurumun müdürlüğüne Rüştü Üzel getirilmiştir (Türkiye Büyük Millet Meclisi, 1933).

İkinci Dünya Savaşı Dönemi’nde mesleki ve teknik eğitimde yaşanan gelişmelere rağmen istenilen sonuçlara ulaşılamamıştır. Bu sebeple Cumhurbaşkanı İsmet İnönü 1 Kasım 1939’da Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin açılışında yaptığı konuşmada bu konuya şöyle değinmiştir:

“Maarif işlerimizi, yani Meclisin tarihimizde mümtaz bir farikası olarak himmetli ellerinize almanızı beklerim. Malî ve umumî şartlarımız sıkıntıya maruz olsalar bile, maarif işlerimizin ana istikametlerde ilerlemekte geç kalmayacağını ve her halde esaslı tedbirlerin zamanında alınacağını ümit ederim. Hükümet, ilk tahsilin amelî ve ana tedbirlerine el koymuştur. Bunları süratle tetkikinize alarak karara bağlayacağınıza kaniim. Memleket, teknik tahsilin her şubesini ciddi olarak benimsemiştir. Halka bu yolda kolaylık tedbirlerinizi genişletmenizi dilerim. Memleketin mühendis ve yüksek mühendis ordusunu yaratacak müesseseleri kurmak için acele etmemiz lâzımdır.”, (Yılmaz H. , 2011, s. 84).

Bu sözlerle İnönü, mali sıkıntılar olsa bile eğitim öğretim işlerine önem verilmesini gerekli görerek, teknik eğitim ve mühendis yetiştirecek kurumları teşkil etmek için de acil hareket etmenin zaruri olduğunu ileri sürmüştür.

İnönü’nün konuşması ardından mesleki ve teknik eğitim faaliyetleri hızlandırılarak yeni okullar açılmaya başlanmıştır. Özellikle 1940 yılında sanayileşme faaliyetlerinin de etkisi ile mesleki ve teknik eğitimdeki sayısal verilerde artışlar yaşanmıştır. Bu artışın devamlılığı ve düzenliliğinin sağlanması için de 14 Temmuz 1942’de 4304 sayılı “*Mesleki ve Teknik Okullar Açılması ve Mevcutları Büyütülmesi Hakkında Kanun*” çıkarılmıştır (Türkiye Büyük Millet Meclisi, 1942). Bu kanun ile İkinci Dünya Savaşı Dönemi Türkiye’de mesleki ve teknik eğitimde en fazla artışın gerçekleştiği yıllar olmuştur. Bu dönemde mesleki ve teknik eğitim kademesinde gerçekleşen sayısal değişimler Tablo 3.6’da verilmiştir (Demir ve Şen, 2009).

Tablo 3.6 Mesleki ve teknik öğretim ile ilgili istatistikler (1938-1945)

Eğitim – Öğretim Yılı	Öğrenci Sayısı	Öğretmen Sayısı	Okul Sayısı
1938-1939	14.310	982	81
1939-1940	20.264	1.011	86
1940-1941	24.641	1.355	103
1941-1942	29.971	1.508	114
1942-1943	36.971	1.835	151
1943-1944	44.639	2.434	186
1944-1945	54.248	3.113	208
Toplam	225.044	12.238	929

Kaynak: (Türkiye İstatistik Kurumu, 2014, s. 67)

Tablo 3.6'ya göre, mesleki ve teknik öğretim ile ilgili istatistik verilerinin en yüksek olduğu dönem 1944-1945, en düşük olduğu dönem ise öğrenci, öğretmen ve okul sayısı bakımından 1938-1939 dönemidir. İkinci Dünya Savaşı'nın başından bitimine ülkede öğrenci sayısında %167,70, öğretmen sayısında %207,91 ve okul sayısında ise %141,86 oranında bir artış kaydedilmiştir. Bu rakamlardan savaş döneminde artış oranlarında inişli çıkışlı bir dalgalanmanın yaşanmadığı anlaşılmaktadır.

3.4.5 Yükseköğretim

Yükseköğretim; ilköğretim ve ortaöğretim kademelerini tamamlayan bireylerin en üst derecede eğitim aldığı üniversite, fakülte, enstitü, yüksekokul ve konservatuar gibi çeşitli bölümlerden oluşan kademedir. Bu eğitim kademesinin amacı toplum ve dünya yararına bilgi üreterek bireylere vermektir (Ergin Kocatürk, 2021).

Cumhuriyet ilan edildikten sonra yükseköğretim alanında yapılan ilk yenilik 21 Nisan 1924'de 493 sayılı “*İstanbul Darülfünunun Şahsiyeti Hukukiyesi Hakkında Kanunun*” çıkarılması olmuştur. Bu kanun ile birlikte “Dârülfünûn-u Osmanî” “İstanbul Darülfünunu” olarak değiştirilmiş, kuruma bağlı fen, hukuk, ilahiyat ve tıp fakülteleri teşkil edilmiştir. Ayrıca adı geçen müessese “Katma Bütçe” ile bağımsız bir idare haline getirilmeye çalışılıp ekonomik özerklik verilmiştir (Türkiye Büyük Millet Meclisi, 1924).

Akabinde yükseköğretim alanında verilen eğitimin artırılması için 1925 yılında Ankara Hukuk Okulu, 1927 yılında Ankara Gazi Orta Öğretmen Okulu ve Eğitim

Enstitüsü, 1928 yılında ise Güzel Sanatlar Akademisi teşkil edilmiştir. Üniversite ve kurulan yüksekokullar vasıtasıyla yükseköğretimde sayısal artışlar yaşanmasına rağmen istenilen başarı sağlanamamıştır. Bilhassa bu kurumlar yapılan inkılapları halka yayamadıkları ve gerçekleştirdikleri bilimsel çalışmaların azlığı sebebiyle eleştirilere maruz kalmıştır (Tokcan ve Suleimenova, 2015).

İkinci Dünya Savaşı Döneminde yükseköğretim alanındaki çalışmaların arttığı görülmüştür. Öncelikle mevcut yapının daha düzenli bir hale getirilmesi için çeşitli kanunlar çıkarılmıştır. Bu kanunlardan ilki 30 Mayıs 1940’da yürürlüğe giren 3848 sayılı “*Ankara Hukuk Fakültesinin Maarif Vekaletine Devri Hakkında Kanun*”dur. Bu kanun ile birlikte Adliye Vekâleti uhdesinde bulunan Ankara Hukuk Fakültesi, Maarif Vekâleti’ne bağlanarak Ankara Üniversitesinin fakültelerinden birisi olmuştur (Türkiye Büyük Millet Meclisi, 1940).

Sonrasında ise Cumhurbaşkanı İnönü, 1 Kasım 1941’de Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin açılış konuşmasında inkılap tarihi dersi ile ilgili açıklamalarda bulunarak yeni kurulacak bir okulun müjdesini şu sözlerle vermiştir:

“Şimdiye kadar Yükseköğretim kurumlarının son sınıflarına konferans şeklinde verilmekte olan inkılap derslerinin, bu kurumlarda -İnkılap Tarihi ve Türkiye Cumhuriyeti Rejimi” adı altında esaslı bir ders şeklinde verilmesi ve bu mevzular etrafında ilmi incelemeler yapmak ve yaymak üzere, ayrıca bir de -İnkılap Tarihi ve Türkiye Cumhuriyeti Enstitüsü” kurulması kararlaştırılmıştır.”, (Yılmaz H. , 2011, s. 100).

İnönü’nün verdiği bu müjde 15 Nisan 1942’de kanunlaşmıştır. 4204 sayılı “*Ankara Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesine Bağlı Bir -Türk İnkılap Enstitüsü- Kurulması Hakkında Kanun*” ile Türk İnkılap Enstitüsü ihdas edilmiştir. Bu enstitünün amacı; Türk inkılabı ve Türkiye Cumhuriyeti’nin esasları hakkında araştırma yapmak, veri toplamak ve elde ettiği verileri konferans ve yayınlar vasıtası ile Türk halkı ve dünyaya duyurmaktır (Türkiye Büyük Millet Meclisi, 1942).

17 Eylül 1943’de ise 4492 sayılı “*Ankara’da Bir Fen Fakültesi Kurulması Hakkında Kanun*” çıkarılmıştır. Bu kanun ile birlikte Ankara Fen Fakültesi teşkil edilmiştir (Türkiye Büyük Millet Meclisi, 1943).

12 Temmuz 1944’de ise 4619 sayılı “*İstanbul Teknik Üniversitesi Hakkında Kanun*” çıkarılmıştır. Bu kanun ile 1933 yılında kurulan “İstanbul Yüksek Mühendis Okulu”, “İstanbul Teknik Üniversitesi” olarak yapılandırılmıştır. Yeni kurulan üniversite Cumhuriyet tarihinin ikinci üniversitesi olmuştur (Türkiye Büyük Millet Meclisi, 1944).

Son olarak 27 Haziran 1945’de ise 4761 sayılı “*Ankara Tıp Fakültesinin Kurulması Hakkında Kanun*” ile Ankara Tıp Fakültesi açılarak Ankara Üniversitesi’nin teşkili için hazırlıklara başlanmasına rağmen bu üniversite savaş nedeniyle 1946 yılında hizmete sokulmuştur (Türkiye Büyük Millet Meclisi, 1945). Sonuç itibariyle İkinci Dünya Savaşı Dönemi’nde Türkiye’de yükseköğretim alanında öğrenci sayısında hızlı bir artış gerçekleşmiştir. Bu savaş döneminde yükseköğretimde gerçekleşen sayısal değişimler Tablo 3.7’de verilmiştir.

Tablo 3.7 Yükseköğretim ile İlgili İstatistikler (1938-1945)

Eğitim – Öğretim Yılı	Öğrenci Sayısı	Öğretmen Sayısı	Okul Sayısı
1938-1939	10.213	855	19
1939-1940	12.130	1.013	19
1940-1941	12.844	967	20
1941-1942	14.693	889	20
1942-1943	15.945	1.120	20
1943-1944	18.293	1.403	26
1944-1945	19.502	1.365	28
Toplam	103.620	7.612	152

Kaynak: (Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 1943, s. 6); (Türkiye İstatistik Kurumu, 2014, s. 69).

Tablo 3.7’ye göre yükseköğretim kademesi ile ilgili istatistik verilerinin en yüksek olduğu dönem öğrenci ve okul sayısı bakımından 1944-1945, öğretmen sayısı bakımında ise 1943-1944 dönemidir. En düşük olduğu süreç ise 1938-1939 dönemidir. İkinci Dünya Savaşı’nın başından sonuna ülkede öğrenci sayısında %60,77, öğretmen sayısında %34,74, okul sayısında ise %47,36 oranında bir artış gerçekleşmiştir. Bu rakamlardan savaş dönemi artış oranlarında öğretmen sayısı dışında inişli çıkışlı bir dalgalanmanın olmadığı anlaşılmaktadır.

3.4.6 Öğretmen Yetiştirme Politikası

Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren önem verilen alanlardan birisi olan öğretmen yetiştirme politikası, İkinci Dünya Savaşı Dönemi'nde de önemi korumuştur. Özellikle ilköğretim kademesindeki öğretmen eksikliği dönemin önemli sorunlarından birisi olmuştur.

Bu sorunun çözümü için savaş döneminde gerçekleştirilen ilk çalışma 1939 yılında Maarif Vekilliği tarafından *“Türkiye’de Tahsilin Bugünkü Durumu ve Ana Meseleleri Hakkında Rapor”* hazırlanması olmuştur. Raporda eğitimci ihtiyacının karşılanması için; *“Öğretmen kadrosunu beşte bir nisbetinde genişletmek ve şehir öğretmeni yetiştirmek üzere ayrılacak okullardan böyle bir kadroyu doldurup sonra da muhafaza edecek adette mezun çıkmasını temin etmek lazımdır”* önerisi yer almıştır (Türkiye’de Tahsilin Bugünkü Durumu ve Ana Meseleleri Hakkında Rapor, 1939, s. 7).

Bu rapor ve öneriler doğrultusunda şehirlerdeki ilköğretim faaliyetlerinin kalitesinin artırılması için çeşitli öğretmen okullar birleştirilmiştir. Bu okullardan bazıları ise kapatılmıştır. Ortaöğretim ve yükseköğretim alanında öğretmen yetiştiren kurumlar olan “Gazi Orta Muallim Mektebi” ve “İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu” ise çıkarılan yeni talimatnameler ile geliştirilmiştir (Elçiçeği ve Yılmaz, 2020).

Bu dönemde şehirlerdeki öğretmen problemi için çözüm üretilmeye çalışılmışsa da asıl odaklanılan nokta nüfusun %80’e yakınının yaşadığı kırsal bölge olmuştur. Kırsal alanda üretime dayalı bir eğitim-öğretim politikası belirlenmesi yönünde ki hedef ilk kez Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk tarafından 25 Ağustos 1924’de Ankara’da gerçekleşen Muallimler Birliği Kongresi’nde şu sözler ile ifade edilmiştir;

“Öğretmenler!

Erkek ve kız çocuklarımızın, aynı şekilde bütün ilim derecelerindeki öğrenim ve eğitimlerinin uygulamalı olması önemlidir. Memleket çocuğu, her öğrenim derecesinde ekonomik hayatta istekli, eser sahibi ve başarılı olacak şekilde donanımlı olmalıdır. Millî ahlâkımız, uygar ilkelerle ve hür düşüncelerle artırılmalıdır. Bu çok önemlidir, özellikle dikkatinizi çekerim. Göz korkutma ilkesine dayanan ahlâk, bir erdem olmadığı gibi güvene de uygun değildir.”, (Gazi Paşa’nın muallimlere bir hitabı, 1924)

Atatürk'ün bu konuşması ardından ülkenin eğitim sisteminin tam kapsamlı bir şekilde elden geçirilmesi amacıyla yurtdışından uzmanlar davet edilerek raporlar hazırlanmıştır. Bunlardan John Dewey'in raporundan yola çıkarak köy nüfusunun eğitimi için gerçekleştirilen ilk faaliyet Maarif Vekili Mustafa Necati Bey öncülüğünde "Köy Muallim Mektebi" adında iki okulun kuruluşu olmuştur. Bu okullardan ilki 1927'de Kayseri'nin Zincirdere köyünde, ikincisi ise 1928'de Denizli Erkek Öğretmen Okulu'nun dönüştürülmesi ile kurulmuştur. Üç yıllık öğretimi bulunan bu okullarda öğretmen adaylarına öğleden önce teorik öğleden sonra ise uygulama dersler verilmiştir. Haftalık 24 saat ders gören bu eğitim müesseselerinde normal müfredata ek olarak okul doktorları tarafından öğretmen adaylarına, temel sağlık bilgisi dersi anlatılmıştır. İki yıl gibi kısa bir süre aktif olarak kullanılan bu okullar Mustafa Necati Bey'in ölümü, Harf Devrimi'ne odaklanması gibi nedenler yüzünden 1931 ve 1932 yıllarında kapatılmıştır. Köy Muallim Mekteplerinin haftalık ders programı Tablo 3.8'de gösterilmiştir (Yücel, 1938).

Tablo 3.8 Köy Muallim Mektepleri haftalık ders programı

Dersler	Birinci Sınıf	İkinci Sınıf	Üçüncü Sınıf
Türkçe	5	5	5
Milli Tarih ve Medeniyet Tarihi	2	2	1
Coğrafya	2	2	1
Yurt Bilgisi	-	1	1
Din Bilgisi	1	-	-
Ruhiyet, Terbiye ve Mektep			
Hıfzıssıhhası	-	3	2
Usul-i Tedris	-	-	6
Tatbikat-ı Dersiye	-	-	2
Riyaziyat	4	4	2
Tabii İlimler	2	2	-
Hayatiyet, Hıfzıssıhha ve Ziraat	2	2	1
Resim	2	2	1
Elişleri	1	1	1
Musûki	2	2	1
Yazı	1	-	-
Toplam	24	24	24

Kaynak: (Maarif Vekilliği, 1927)

Tablo 3.8’e göre Köy Muallim Mekteplerinde tüm sınıf düzeylerinde toplam ders saati eşittir. Bu sınıf düzeylerinde en fazla zaman ayrılan ders 15 saat ile Türkçe, en az zaman ayrılan ders ise din bilgisi ve yazı olmuştur. Sınıf düzeyinde bireysel olarak en fazla ders saati ise 6 saat ile Usul-i Tedris’e ayrılmıştır.

Köy Enstitüleri’ne giden yolda yapılan bu ilk başarısız denemeden sonra temel eğitim kademelerinin tümünün geliştirilmesi için 1933 yılında Maarif Vekili Dr. Mustafa Reşit Galip Bey tarafından “Islahat Programı Hazırlama Komisyonu” ihdas edilmiştir. Bu komisyonun alt komisyonlarından olan ve başkanlığını bizzat Dr. Mustafa Reşit Galip Bey’in yaptığı “Köy İşleri Komisyonu” Türkiye’de köy eğitimi ile ilgili ilk yerli raporu hazırlayarak Cumhurbaşkanı Atatürk’e sunmuştur. Raporda köylerde görev yapacak öğretmenlerin özelliklerinin belirlenmesinin yanı sıra “Mıntika Muallim Mektebi” kurulması önerisi de tespit edilmiştir. Ayrıca aynı rapora göre bir köy öğretmeni; kırsal kesimin ekonomik düzeni, inancı ve toplumsal yaşamını etkileyip aydın kişiliği ile örnek olmalıdır (Tonguç, 2019).

Halkevlerinin yayın organı olan ve 5 Şubat 1933’de neşredilmeye başlanan Ülkü dergisinde Nusret Kemal Köymen’in “Köy Seferberliğine Doğru” Dr. Hilmi Malik Evrenol’un “Kışla ve Köy Terbiyesi” ve Mehmet Saffet Engin Arın’ın “Köycülük Nedir?” isimli yazıları ile kırsal kesimin eğitilerek kalkındırılması gerektiğine dikkat çekilmiştir. Ayrıca Nusret Kemal Köymen, “Meksika’da Köycülük” adlı kitabında bu ülkede askerliğini yapan bireylerin köylerde eğitmen olarak görevlendirildiğine dikkat çekerek Türkiye’de de bu yönteminin uygulanmasının gerekliliğini vurgulamıştır (Köymen, 1934). Kitapta belirtilen model ve Atatürk’ün Alay Komutanı İsmail Hakkı Tekçe’nin Maarif Vekâleti’ne sunduğu fikirler sonucunda 1936 yılında oluşturulan “Köy Eğitmenleri Projesi”, Milli Eğitim Bakanı Saffet Arıkan ve İlköğretim Genel Müdürü İsmail Hakkı Tonguç’un onayı ile başlatılmıştır. Projenin gerçekleştirilmesi için ilk kurs ilkokul düzeyinde Ankara İlköğretim Müfettişi Emin Soysal’ın yönetiminde Eskişehir’in Çifteler ilçesine bağlı Mahmudiye köyünde açılmıştır. Altı aylık uygulamalı bir eğitim verilen kurstan mezun olan ilk eğitmenler Ankara’nın çeşitli köylerine atanmıştır (Sarı ve Uz, 2017).

Bir yıl boyunca gözlemlenen projenin başarısı fark edildikten sonra 1 Ocak 1937’de 3238 sayılı “*Köy Eğitimcileri Kanunu*” çıkarılmıştır. Bu kanunun birinci maddesinde köy eğitimcileri; nüfusları öğretmen gönderilmesine yetersiz köylerde eğitim-öğretim işlerini yönetmek ve ziraat işlerinin yapılmasında rehberlik etmekle görevli kişiler olarak tanımlanmışlardır (Türkiye Büyük Millet Meclisi, 1937).

Kanun çıkarıldıktan sonra eğitimciler kurslarının sayısı artırılırken bu kurslardan mezun olan kişilerin eğitimlerine devam edebilmesi için 1937’de Eskişehir Çifteler ile İzmir Kızılçullu, 1938’de Kırklareli Kepritepe ve 1939’da Kastamonu Gökçöy’de beş yıllık okullar açılmıştır. Bu okullar 7 Temmuz 1939’da çıkarılan 3704 sayılı “*Köy Eğitimciler Kurslarıyla Köy Öğretmen Okullarının İdaresine Dair Kanun*” ile “Köy Öğretmen Okulları” adını almıştır. Kurulan bu okulların belirli bir öğretim programı olmaması teşkil edildikleri bölgenin şartlarına göre tesis edilmelerine yol açmıştır. Ancak açılan bu Köy Öğretmen Okulları kırsal kesimin öğretmen sorununu çözmede yetersiz kalmıştır (Türkiye Büyük Millet Meclisi, 1939).

Köylerdeki öğretmen eksikliği sorununun artarak devam etmesi sonucunda konuya kökten bir çözüm üretilmesi için öncelikle 17 Temmuz 1929’da başlayan ve 29 Temmuz 1939’da son bulan Birinci Maarif Şûrası düzenlenmiştir. Bu şurada Maarif Vekili Hasan Ali Yücel’in yaptığı açılış konuşmasında köylerin kalkınması için öğretmenlere büyük bir görev düştüğü belirtilirken, mevcut zamana kadar gerçekleştirilen çalışmalarda edinilen tecrübeye vurgu yapılarak sorunu çözecek yeni kurumlar teşkil edileceği yönünde mesajlar verilmiştir. Ayrıca üç sınıflı köy okullarının sınıf sayısının beşe çıkarılarak sorunun boyutunun hafifletileceği şöyle açıklanmıştır:

“Arkadaşlar,

İlköğretimin köylere girmesi yolunda yapılacak iş, realiteyi olduğu gibi görmek, onun apaçık gösterdiği vaziyetten ümitsizliğe düşmeksizin icap eden tedbirleri almak ve tatbik etmektir. Köy hayatının kendine mahsus şartlarını göz önünde bulundurmadan köyden eğitim işini şehir hayatına kıyas ederek tanzim etmenin sakatlığını, tecrübe bize fiili surette göstermiştir.

Köy öğretmenini; köyde doğmuş, büyümüş, köy hayat şartlarını yakından duymuş gençler arasından seçip köy hayat şartlarının canlı olarak yaşadığı öğretmen okullarında yetiştirmeği prensip olarak ele almış bulunuyoruz. Bu prensibe göre iki seneden beri muhterem selefim Saffet Arıkan’ın himmetiyle kurmuş olduğumuz köy öğretmen okulları, köy öğretmenliği davasını en iyi surette halletme yolunda epeyce mesafe kat etmiş

bulunmaktadır. Bu öğretmen okullarından yetişecek öğretmenlerimiz, köy bünyesinin asırlardan beri bize ibram ettiği halde ancak Cumhuriyet devrinde zaruretine duyurduğu kalkınma hareketinin yorulmaz ve idealist yapıcılar olacaktır.”, (Maarif Vekilliği, 1939, s. 7)

Gerçekleştirilen çalışmalardan sonra 17 Nisan 1940’da Köy Enstitüleri’nin kurulmasına yönelik kanun teklifi Maarif Vekili Hasan Ali Yücel tarafından Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne sunularak yasanın gerekçeleri şöyle açıklanmıştır:

- 20 Ekim 1935’de gerçekleştirilen nüfus sayımına göre 17.000.000 kişinin yaşadığı ülkede okuma ve yazma bilen erkeklerin oranı %23,3, kadınların ise %8,2’dir. Ülke nüfusunun köylerde yaşayan 13.000.000’unun okuma-yazma oranı %14,1’dir. Eğitim-öğretim çağında bulunan 1.920.000 kişilik köy nüfusundan sadece 347.000’i eğitim hizmetlerinden faydalanabilmektedir.
- Çalışan nüfusun %81’ini köylerde yaşayan çiftçiler oluşturmaktadır. Bu sebeple köylerde eğitim-öğretim hizmetleri rehber öğretmenler vasıtası ile artırılmalıdır.
- Kentlerden köylere atanan öğretmenler bölgede yeterli deneyimi bulunmadığı için başarılı olamamaktadır. Bu sebeple köy öğretmenlerinin köylerde yetişmesi gereklidir.
- Kırsal bölgede ekonomik ve hızlı bir okullaşma projesine ihtiyaç vardır. Çünkü 40.000 köyden sadece 9.000’inde okul vardır (Binbaşioğlu, 1993, s. 30).

Kanunun taslağı ve gerekçeleri açıklandıktan sonra yapılacak oylama öncesinde mebuslar görüşlerini belirtmiştir. Konu ile ilgili ilk sözü alan Konya Mebusu Dr. Osman Şevki Uludağ, kanun teklifinde belirtilen yeni kurumların çok yerinde bir karar olduğunu ifade ederek köylerdeki eğitim-öğretim sorununa bir çözüm olabileceğini dile getirmiştir. Ancak yeni kurulacak bu müesseseler için enstitü isminin uygun olmadığı gerekçesiyle bunun tekrar gözden geçirilmesi gerektiği belirtilmiştir. Oturumda söz alan Eskişehir Mebusu Emin Sazak ise hali hazırda uygulanan köy eğitim-öğretimi ve beş yıllık köy öğretmen okulları projelerinin kırsal kesimdeki mevcut eğitim-öğretim sorunu çözeceğini belirtmiştir. Akabinde söz alan İstanbul Mebusu Kazım Karabekir ise Dr. Osman Şevki Uludağ’ın fikirlerine katıldığını belirtip kurumlara enstitü isminin verilmesinin köy hayatına ters düşeceğini söylemiştir. Bu nedenle adı geçen ismin köyün ruhuna uygun olan “Hayat Mektebi” ya da “Hayat Kaynağı” gibi adlarla değiştirilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Ayrıca bu kurumlara

sadece köy ilköğretim okullarından öğrenci alınımının eğitim sisteminde ikilik meydana getireceğini belirten Kazım Karabekir, bu okullardan mezunların “Az Görgülü Yarı Münevverler” olarak nitelendirileceğini dile getirmiştir. Karabekir’in bu görüşlerini Bingöl Mebusu Feridun Fikri ile Kütahya Mebusu Dr. Ali Süha Delilbaşı’da desteklediğini belirten konuşmalar yapmışlardır.

Yöneltilen bu eleştirilere cevap veren Maarif Vekili Hasan Ali Yücel, enstitü isminin doğru bir tercih olduğunu belirtmiştir. Yeni ihdas edilecek bu okulların teorik eğitim veren kurumlardan ibaret olmayacağını, öğretmen adaylarının köyün gerekliliklerine uygun halde demircilik, marangozluk, terzilik ve ziraat gibi alanlarda uygulamalı dersler alacağını belirterek bu kurumlara enstitü isminin verilmesinin daha uygun olduğunu söylemiştir. Akabinde enstitülere sadece köyden öğrenci alınmasının yanlış olduğu yönündeki eleştiriye cevap veren Hasan Ali Yücel, köyün dışarıdan eğitimeye çalışılması nedeniyle başarılı olunamadığını belirtmiştir. Bu yüzden enstitülere köy yaşamının içerisinde yetişerek sorunları anlayan ve bu yaşama uyum sağlayan bireylerin öğrenci alınmasının uygun olduğunu belirtmiştir. Bu durumun ikiliğe sebep olmayacağına değinen Hasan Ali Yücel, Cumhuriyet Halk Partisi’nin programına uygun olarak Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk’ün “Köylü, milletin efendisidir.” sözünü daha da ileri taşımayı ilke edindiklerini belirtmiştir (Türkiye Büyük Millet Meclisi, 1940).

Maarif Vekili Hasan Ali Yücel’in bu konuşmasından sonra kanunun oylamasına geçilerek 3803 sayılı “*Köy Enstitüleri Kanunu*” 426 vekilden 278’inin oyu ile kabul edilmiştir (Türkiye Büyük Millet Meclisi, 1940).

Kanunun çıkarılması ardından Eskişehir Çifteler, İzmir Kızılçullu, Kırklareli Kepingtepe ve Kastamonu Gököy’de bulunan köy öğretmen okulları, Köy Enstitüsü’ne dönüştürülmüştür. Akabinde ise bölgenin birden fazla il ve ilçe ile bağlantısı olması, kent merkezine 5-10 km uzaklıkta bulunması ve tren yollarına yakınlığı dikkate alınarak 1.000 – 6.000 dekar tarım arazisi alana sahip bölgelere yeni enstitüler kurulmaya başlanmıştır. Bu enstitülerin binaları öğretmen ve öğrenciler tarafından inşa edilmiştir. Köy enstitülerinin yapısı bulunduğu bölgeye göre farklılık göstermesine rağmen genelde; ahır, ağıl, çamaşırhane, fırın, derslik, dinlenme alanları,

hamam, kooperatif, kümes, kütüphane, mutfak, müzik salonu, öğretmenevi, rasathane, spor salonu, revir, toplantı salonu, uygulama binaları, yatakhane ve yemekhane gibi bölümlerden oluşmuştur. Kurulan yeni köy enstitüleri Tablo 3.9’da gösterilmiştir.

Tablo 3.9 1940 – 1944 yılları arasında açılan Köy Enstitüleri

Kuruluş Tarihi	Kurulduğu İl	Kurulduğu İlçe	Müdürler
1940	Antalya	Aksu	Talat Ersoy – Halil Öztürk
1940	Balıkesir	Savaştepe	Sıtkı Akkay
1940	Isparta	Gönen	Ömer Uzgil
1940	Kars	Cılavuz	Halit Ağanoğlu
1940	Kayseri	Pazarören	Sabri Kolçak – Şevket Gedikoğlu
1940	Malatya	Akçadağ	Şinasi Tamer – Şerif Tekben
1940	Osmaniye	Düziçi	Lütfi Dağlar
1940	Sakarya	Arifiye	Süleyman Edip Balkır
1940	Samsun	Lâdik / Akpınar	Nurettin Biriz – Enver Kartekin
1940	Trabzon	Beşikdüzü	Hürrem Arman – Osman Ülküman
1941	Ankara	Hasanoğlu	Lütfi Engin – Hürrem Arman
1941	Konya	İvriz	Recep Gürel – Safa Güner
1941	Sivas	Pamukpınar	Şinasi Tamer – Hüseyin Civanoglu
1942	Erzurum	Pulur	Ahmet Korkut – Aydın Arıkök
1944	Aydın	Ortaklar	Hayri Çakaloz
1944	Diyarbakır	Dicle	Nazif Eren

Kaynak: (Türkoğlu, 2019, s. 185)

Tablo 3.9 göre en fazla Köy Enstitüsü kurulan yıl 1940, en az ise 1942’dir. Enstitüler doğal kaynaklar ve hayvancılık uygulamasının geliştirilmesi için en fazla Doğu Anadolu ve İç Anadolu bölgesinde kurulmuştur. En az enstitü ise Ege ve Güney Doğu Anadolu bölgesinde yer almıştır.

Teşkil edilen bu Enstitüler içerisinde 1941’de kurulan Ankara Hasanoğlu Köy Enstitüsü ayrı bir yere sahip olmuştur. Başlangıçta normal enstitü olarak hizmet veren bu kuruluş 1942’de Köy Enstitülerinde oluşan öğretmen ihtiyacının giderilmesi için “Ankara Hasanoğlu Yüksek Köy Enstitüsü”ne dönüştürülmüştür. Ayrıca bu enstitü

bölge okulları için yönetici, gezici başöğretmen, ilköğretim müfettişi ve kesim müfettişi yetiştirmekle de görevlendirilmiştir. Yüksek Köy Enstitüsünün işleyişi 1943 yılında çıkarılan bir yönetmelik ile düzenlenmiştir. Bu enstitülerin öğretim süresi 3 yıl olarak belirlenirken, bir yıllık sürede 4'er aylık iki dönem eğitim-öğretim, 2 aylık mesleki staj ve 2 aylık yaz tatili bulunmaktadır. Yüksek Köy Enstitülerinde öğrenim görecektir öğrenciler öncelikle Köy Enstitüsü mezunlarından seçilmiştir. Yüksek Köy Enstitüsünün ilk öğrencileri Kızılçullu ve Çifteler Köy Enstitüsü mezunları olmuştur. 1944 yılına gelindiğinde "Yüksek Köy Enstitüleri Giriş Sınavı" yapılmaya başlanmıştır. Bu enstitüye öğretmen alımında Ankara Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi, Ankara Gazi Eğitim Enstitüsü ve Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü mezunları tercih edilmiştir.

Yüksek Köy Enstitüsünün öğretim programına bakıldığında ise öncelikle tüm öğrencilere ortak dersler başlığı altında; Almanca, askerlik, çocuk ve iş ruh bilimi, eğitim ve iş eğitimi tarihi, Fransızca, İngilizce verilmiştir. Ayrıca inkılap tarihi ve Türkiye Cumhuriyeti rejimi, iş eğitimi bilimi, öğretim metodu ve ders tatbikleri, toplum bilimi ve Türkçe dersleri tüm sınıf düzeylerinde öğretmen adaylarına öğretilmiştir. Dahası ortak derslere ek olarak öğretmen adaylarının belirli bir mesleki eğitim kolunda yetişmesi de istenmiştir. Bu nedenle çeşitli kollar arasında öğretmen adayları tercih yaparak eğitimlerini sürdürmüştür. Yüksek Köy Enstitülerinin eğitim kolları ve bu kollarda verilen dersler Tablo 3.10'da gösterilmiştir (Altunkaya, 2010).

Tablo 3.10 Yüksek Köy Enstitüleri eğitim kolları ve dersleri

Eğitim Kolları	Dersler
El ve Ev Sanatları Kolu (Kız)	Besin ve Doku Kimyası
	Çocuk Bakımı
	Dikiş-Biçki
	Dokumacılık
	El Sanatları
	Ev İşleri
Güzel Sanatlar Kolu (Erkek ve Kız)	Milli Oyunlar
	Modelaj
	Müzik
	Resim
	Uygurlik ve Sanat Tarihi

Tablo 3.10'un devamı

Eğitim Kolları	Dersler
Hayvan Bakımı Kolu (Erkek ve Kız)	Ahır ve Ağıl Çalışmaları Biyoloji Çayırıcılık Hayvan Yemleri Bilgisi Katılım ve Sağlık Bilgisi Meracılık Seminer Çalışmaları Zootekni
Kümes Hayvancılığı Kolu (Erkek ve Kız)	Besin Maddeleri Kimyası Biyoloji Çocuk Bakımı Dikiş-Biçki Kümes Hayvanı Bakımı Mutfak Çalışmaları Seminer Çalışmaları Yemek Pişirme
Maden İşleri Kolu (Erkek)	Artistik Maden İşleri Pratik Kimya Seminer Çalışmaları Teknik Resim Teknik Tarihi Teknoloji Tesisatçılık
Yapıcılık Kolu (Erkek)	İç Süslemeciliği Mimarlık Bilgisi Sanat ve Uygarlık Tarihi Seminer Çalışmaları Teknik Resim Zirai Yapıcılık
Zirai İşletme Kolu (Erkek ve Kız)	Araç Bilgisi Arazi Ölçme Bilgisi Ekonomik Coğrafya Kooperatifçilik İşletme Ekonomisi Laboratuvar Çalışmaları Seminer Çalışmaları Ticaret Aritmetiği Zirai Üretim Aletleri Ziraat Makineleri

Kaynak: (Binbaşoğlu, 1993, s. 60)

Tablo 3.10'a göre Yüksek Köy Enstitüsünde 8 farklı kolda eğitim verilmektedir. Enstitüde ortak olarak 5 eğitim kolu, sadece erkek ve kızlar için ise 2'şer eğitim kolu bulunmaktadır. Bu eğitim kollarında en fazla ders, el ve ev sanatları kolu ile tarla ve bahçe ziraatı kolunda yer almaktadır. En az ders ise yapıcılık kolunda bulunmaktadır.

Yüksek Köy Enstitüsünde ikinci sınıf sonunda ortak ve eğitim kolu derslerinin genel değerlendirilmesi sonucunda başarısız bulunan öğrenciler köy öğretmeni olarak görevlendirilerek enstitü ile ilişkisi kesilmiştir. Üçüncü sınıfa devam edecek öğrencilere ise yıl sonuna kadar bitirmeleri için bir araştırma ödevi verilmiştir. Yıl sonunda hazırlanan çalışma ve gerçekleştirilen sınavlarda başarılı olan öğretmen adayları “Yüksek Köy Enstitüsü Diploması” olarak Köy Enstitülerinde görevlerine başlamıştır. Ayrıca öğrencilerin bitirme ödevi araştırmalarının ve eser çevirilerinin yayınlanması için 1945 yılının Ocak ayında Sebahattin Eyüboğlu yöneticiliğinde Ankara Hasanoğlu Yüksek Köy Enstitüsünün Dergi Kolu tarafından “Köy Enstitüleri

Dergisi” yayınlanmaya başlamıştır. Üç ayda bir yayınlanan ve tüm köy enstitülerine gönderilen bu dergiyle enstitüler arasındaki bilimsel iş birliğinin geliştirilmesi amaçlanmıştır (Gut, 2018).

Köy Enstitülerin genel işleyiş, yapı ve düzeninin sağlanması için 19 Haziran 1942’de 4274 sayılı “*Köy Okulları ve Enstitüleri Teşkilat Kanunu*” çıkarılmıştır. Bu kanun “Teşkilat”, “Köy Eğitim ve Öğretmenlerinin Vazife ve Salahiyetleri”, “Okullara Öğrenci Kabul ve Devam”, “Talebenin Ders Araçları”, “Okul Yapımı ve Onarımı”, “Köy Okullarına Mahsus Arazi”, “Köy Eğitim, Öğretmen, Gezici Başöğretmen, ve Gezici Öğretmenlerinin Mükâfatlandırılması ve Cezalandırılması”, “Köy Enstitüleri ve Bu Enstitülerin Köy Okulları ile İlgili İşleri”, “Köy Enstitülerinde Vazife Görenlerin Tayin, Terfi, Mükâfatlandırma ve Cezalandırma Şekilleri” ve “Müteferrik Maddeler” olmak üzere on ayrı bölümden oluşmuştur. 4274 sayılı Kanunla birlikte köy enstitülerinde görev alacak personel sayısı da belirlenmiştir. Enstitülerde birer aşçı ve yardımcısıyla iki çamaşırhane görevlisi bulunacak, kalan işler öğretmen ve öğrenciler tarafından yapılacaktır. Yine aynı kanunla devamlılığın sağlanması için çocuklarını köy enstitülerine göndermeyen ailelere para cezası verileceği belirtilmiştir (Türkiye Büyük Millet Meclisi, 1942).

1940’da kurulup 1942’de genel teşkilat yapısı ve işleyişi düzenlenen Köy Enstitülerinin ilk öğretim programı 1943 yılında oluşturulmuştur. Bu yıla kadar ilk açılan Eskişehir Kızılçullu Köy Enstitüsü’nün müdürlük görevini yürüten Mehmet Emin Soysal tarafından, bu enstitü için hazırlanan programı diğer enstitüler kendi bölgelerine uyarlayarak kullanmıştır. Enstitülerin kendi oluşturduğu programların yanında Maarif Vekaleti tarafından gerçekleştirmesi için hedefler belirlenmiştir. 1943 yılına gelindiğinde ise İlköğretim Genel Müdürü İsmail Hakkı Tonguç tarafından köy enstitülerinin programları harmanlanarak bir program taslağı hazırlanmıştır. Bu taslak 4 Mayıs 1943’de 75 sayılı Kararla Talim ve Terbiye Kurulu’na kabul edilmiştir (Uygun, 2010).

Yeni oluşturulan Köy Enstitüleri Öğretim Programı, beş yıllık bir periyodu kapsayacak şekilde hazırlanmıştır. Bir yıllık süreç 3 dönem eğitim-öğretim ve 1 dönem 1,5 aylık yaz tatili şeklinde planlanmıştır. Bu dönemler;

1. **Dönem:** 15 Eylül – Aralık
2. **Dönem:** Aralık – Mart
3. **Dönem:** Mart – 15 Haziran
4. **Dönem:** 15 Haziran – 15 Eylül (Yaz Tatili)

Bu eğitim-öğretim dönemlerinde bir ders saati 45 dakika olmak üzere günlük 8 ders şeklinde düzenlenmiştir. Köy Enstitülerinde beş yıl süresince öğretilecek olan derslerin %50'sini kültür, %25'ini ziraat kalan %25'ini de sanat-teknik dersleri oluşturmuştur. Bu üç ders grubu için beş yıllık dönemde ayrılan haftalık süreler Tablo 3.11'de belirtilmiştir.

Tablo 3.11 Köy Enstitülerinde ders gruplarına ayrılan beş yıllık süre

Dersler	Hafta
Kültür Dersleri	114
Tarım Dersleri ve Çalışmalar	58
Sanat-Teknik Dersleri ve Çalışmalar	58
Toplam	230

Kaynak: (Binbaşoğlu, 1993, s. 43)

Tablo 3.11'e göre Köy Enstitülerindeki toplam ders süresi 230 haftadır. Bu süre içerisinde en fazla zaman 114 haftayla kültür derslerine tahsis edilmiştir. Kalan 116 haftanın 58'i tarım dersleri, 58'i de sanat teknik dersleriyle bunların çalışmalarına eşit şekilde ayrılmıştır.

Bu ders gruplarının içerisinde yer alanlara bakıldığında ise öncelikle kültür dersleri olarak geçen ve Köy Enstitülerinin tüm sınıf düzeylerinde okutulanlar bireylerin bilişsel gelişimini sağlamıştır. Öğrencilere haftalık 22 saat kültür dersi verilmiştir. Ayrıca yeterli gelmemesi durumunda el yazısı ve resim-iş dersi gibi dersler için öğretmenlerin belirli öğrenci gruplarına kurs açabileceği belirtilmiştir. Köylerin öğretmen sorununun çözülmesi için teşkil edilen bu kurumlarda özellikle dördüncü ve beşinci sınıf düzeyinde verilen "Öğretmenlik Bilgisi" dersi ile modern öğretmen yetiştirme hedeflenmiştir. Köy Enstitüleri'nde verilen kültür dersleri ve bunların haftalık programı Tablo 3.12'de gösterilmiştir.

Tablo 3.12 Köy Enstitüleri kültür derslerinin haftalık ders programı

Dersler	1. Sınıf	2. Sınıf	3. Sınıf	4. Sınıf	5. Sınıf
Türkçe	4	3	3	3	3
Tarih	2	2	1	1	1
Coğrafya	2	2	1	1	-
Yurttaşlık Bilgisi	-	1	1	-	-
Matematik	4	2	2	3	2
Fizik	-	2	2	1	1
Kimya	-	-	2	2	-
Tabiat ve Okul Sağlık Bilgisi	2	2	2	1	1
Yabancı Dil	2	2	2	2	1
El Yazısı	2	-	-	-	-
Resim-İş	1	1	1	1	1
Beden Eğitimi ve Ulusal Oyunlar	1	1	1	1	-
Müzik	2	2	2	2	2
Askerlik	-	2	2	2	2
Ev İdaresi ve Çocuk Bakımı	-	-	-	-	1
Öğretmenlik Bilgisi	-	-	-	2	6
Ziraat İşletme Ekonomisi ve Kooperatif	-	-	-	-	1
Toplam	22	22	22	22	22

Kaynak: (Binbaşoğlu, 1993, s. 45)

Tablo 3.12'ye göre Köy Enstitülerinin tüm sınıf düzeylerinde kültür derslerinin saatleri eşittir. Bu sınıf düzeylerinde en fazla zaman ayrılan ders 16 saat ile Türkçe, en az zaman ayrılan ise 1 saatlik ziraat işletme ekonomisi ve kooperatif ile ev idaresi ve çocuk bakımı dersleridir. Sınıf düzeyinde bireysel olarak en fazla zaman ise 6 saatlik öğretmenlik bilgisi dersine ayrılmıştır.

Köy enstitülerinde kültür dersleri haricinde tüm sınıf düzeylerinde ortak olarak öğretilen diğer bir grup ise ziraat dersleridir. Öğrencilere haftalık 11 saat ziraat dersi verilmiştir. Bu derslerin belli bir programı olmasına rağmen çeşitli bölgelerde iklimsel ve coğrafi sebeplerle farklı derslere de ağırlık verilmiştir. Bunun sonucunda bölgesindeki tarım ve hayvancılık faaliyetlerinde uzman öğretmenler yetiştirilmiştir. Köy Enstitülerinde verilen ziraat dersleri ve bunların haftalık programı Tablo 3.13'de belirtilmiştir.

Tablo 3.13 Köy Enstitüleri ziraat dersleri haftalık ders programı

Dersler	1. Sınıf	2. Sınıf	3. Sınıf	4. Sınıf	5. Sınıf
Tarla Tarımı	-	3	4	2	1
Bahçe Tarımı	8	4	3	3	2
Sanayi Bitkileri ve Ziraat Sanatı	-	-	1	1	2
Zootekni	1	2	2	1	2
Kümes Hayvancılığı	2	2	-	-	-
Arıcılık ve İpek Böcekçiliği	-	-	1	2	2
Balıkçılık ve Su Mahsulleri	-	-	-	2	2
Toplam	11	11	11	11	11

Kaynak: (Binbaşioğlu, 1993, s. 46)

Tablo 3.13'e göre Köy Enstitülerinin tüm sınıf düzeylerinde ziraat derslerinin saatleri eşittir. Bu sınıf düzeylerinde en fazla zaman ayrılan ders 20 saat ile bahçe tarımı iken, en az zaman ayrılanı ise 4 saat ile balıkçılık ve su mahsulleri dersi olmuştur. Sınıf düzeyinde bireysel olarak en fazla zaman ise 8 saatlik bahçe tarımı dersine ayrılmıştır.

Kültür ve ziraat dersleri dışında Köy Enstitülerindeki üçüncü grup olan sanat-teknik dersleri ise öğrencilere ikinci sınıftan itibaren öğretilmeye başlanmıştır. Bu ders grubunda erkek ve kız öğrenciler ayrı eğitimler almıştır. Erkek öğrenciler demircilik, dülgelik ve yapıcılık; kız öğrenciler ise dikiş-biçki, örgücülük-dokumacılık ve ziraat sanatları gruplarından birini seçerek başladığı eğitimlerinde haftada 11 saat ders alarak uzmanlaşmıştır. Ayrıca seçilen ders gruplarına ek olarak öğrencilere dördüncü sınıfta sanat-teknik derslerinden oluşan karma bir eğitim de verilmiştir. Bu şekilde öğrencilerin çeşitli uzmanlık alanlarında gelişmesi sağlanırken aynı zamanda ortak becerilerde kazanmaları sağlanmıştır. Köy Enstitüleri'nde verilen sanat-teknik dersleri ile bunların alt grup ve haftalık ders programı Tablo 3.14, 3.15, 3.16, 3.17, 3.18, 3.19 ve 3.20'de gösterilmiştir.

Tablo 3.14 Köy Enstitüleri sanat ve teknik derslerinin haftalık ders programı (4. Sınıf)

Dersler	Erkek Öğrenci	Kız Öğrenci
Demircilik ve Nalbantlık	2	-
Dülgelik ve Marangozluk	2	-
Yapıcılık	5	-
Köy Ev ve El Sanatları	-	10
Makine ve Motor Kullanımı	2	1
Toplam	11	11

Kaynak: (Binbaşioğlu, 1993, s. 46)

Tablo 3.14'e göre Köy Enstitülerinde 4. sınıf düzeyinde erkek ve kız öğrencilere verilen sanat ve teknik derslerinin saatleri eşittir. Erkek öğrenci grubunda 5 saat ile yapıcılık dersine en fazla zaman ayrılırken köy ev ve el sanatları dersine hiç zaman ayrılmamıştır. Kız öğrenci grubunda 10 saat ile köy ev ve el sanatları dersine fazla zaman ayrılmasına rağmen demircilik ve nalbantlık, dülgerlik ve marangozluk ile yapıcılık derslerine hiç zaman ayrılmamıştır.

Tablo 3.15 Köy Enstitüleri demircilik grubu haftalık ders programı (Erkek)

Demircilik Grubu	2. Sınıf	3. Sınıf	4. Sınıf	5. Sınıf
Sıcak ve Soğuk Demircilik	8	8	6	6
Nalbantlık	-	-	3	3
Motorculuk	3	3	2	2
Toplam	11	11	11	11

Kaynak: (Binbaşioğlu, 1993, s. 47)

Tablo 3.15'e göre Köy Enstitülerinin meslek dersleri arasında bulunan ve erkek öğrencilere özel olan demircilik grubu derslerinin saatleri eşittir. Tüm sınıf düzeylerinde en fazla zaman 28 saat ile sıcak ve soğuk demircilik dersine ayrılırken, en az zaman 6 saat ile nalbantlık dersine ayrılmıştır. Ayrıca sınıf düzeyinde bireysel halde en fazla süre 8 saat ile sıcak ve soğuk demircilik dersine tahsis edilmiştir.

Tablo 3.16 Köy Enstitüleri dülgerlik grubu haftalık ders programı (Erkek)

Dülgerlik Grubu	2. Sınıf	3. Sınıf	4. Sınıf	5. Sınıf
Dülgerlik	6	6	7	7
Marangozluk	3	3	2	2
Duvarcılık	2	2	2	2
Toplam	11	11	11	11

Kaynak: (Binbaşioğlu, 1993, s. 47)

Tablo 3.16'ya göre Köy Enstitülerinin meslek dersleri arasında yer alan ve erkek öğrencilere özel olan dülgerlik grubunun ders saatleri eşittir. Tüm sınıf düzeylerinde en fazla zaman 26 saat ile dülgerlik dersine tahsis edilirken, en az zaman 8 saat ile duvarcılık dersine ayrılmıştır. Ayrıca sınıf düzeyinde bireysel halde en fazla 7 saat ile dülgerlik dersine vakit ayrıldığı görülmektedir

Tablo 3.17 Köy Enstitüleri yapıcılık grubu haftalık ders programı (Erkek)

Yapıcılık Grubu	2. Sınıf	3. Sınıf	4. Sınıf	5. Sınıf
Yapıcılık	6	6	7	7
Betonculuk	3	3	2	2
Dülgerlik	2	2	2	2
Toplam	11	11	11	11

Kaynak: (Binbaşoğlu, 1993, s. 47)

Tablo 3.17’ye göre Köy Enstitülerinin meslek derslerinden olan erkek öğrencilere has yapıcılık grubunun ders saatleri eşittir. Tüm sınıf düzeylerinde en fazla 26 saat ile yapıcılık dersine zaman ayrılırken, en az süre 8 saat ile dülgercilik dersine verilmiştir. Ayrıca sınıf düzeyinde bireysel halde en fazla zamanın 7 saat ile yapıcılık dersine ayrıldığı gözlemlenmektedir.

Tablo 3.18 Köy Enstitüleri dikiş-bıçkı grubu haftalık ders programı (Kız)

Dikiş-Bıçkı Grubu	2. Sınıf	3. Sınıf	4. Sınıf	5. Sınıf
Dikiş	6	6	7	7
Örgü ve Dokuma	3	3	2	2
Ziraat Sanatları	2	2	2	2
Toplam	11	11	11	11

Kaynak: (Binbaşoğlu, 1993, s. 48)

Tablo 3.18’e göre Köy Enstitülerinin meslek dersleri arasında bulunan ve kız öğrencilere özel olan dikiş-bıçkı grubunun derslerinin saatleri eşittir. Tüm sınıf düzeylerinde en fazla zaman ayrılan ders 26 saat ile dikiş, en az zaman ayrılanı ise 8 saat ile ziraat sanatlarıdır Ayrıca sınıf seviyesinde bireysel halde en fazla zaman ayrılan ders ise 7 saat ile dikiş olmuştur.

Tablo 3.19 Köy Enstitüleri örgücülük-dokumacılık grubu haftalık ders programı (Kız)

Örgücülük ve Dokumacılık Grubu	2. Sınıf	3. Sınıf	4. Sınıf	5. Sınıf
Örgü ve Dokuma	6	6	7	7
Dikiş	3	3	2	2
Ziraat Sanatları	2	2	2	2
Toplam	11	11	11	11

Kaynak: (Binbaşoğlu, 1993, s. 48)

Tablo 3.19'a göre Köy Enstitülerinin meslek dersleri arasında yer alan ve kız öğrencilere özel olan örgüculük ve dokumacılık grubu derslerinin saatleri eşit olmuştur. Tüm sınıf düzeylerinde en fazla zaman ayrılan ders 26 saat ile örgü ve dokuma, en az ise 8 saat ile ziraat sanatları olmuştur. Sınıf düzeyinde bireysel en fazla zaman ise 7 saat ile örgü ve dokuma dersine ayrılmıştır.

Tablo 3.20 Köy Enstitüleri ziraat sanatları grubu haftalık ders programı (Kız)

Ziraat Sanatları Grubu	2. Sınıf	3. Sınıf	4. Sınıf	5. Sınıf
Ziraat Sanatları	6	6	7	7
Dikiş	3	3	2	2
Örgü ve Dokumacılık	2	2	2	2
Toplam	11	11	11	11

Kaynak: (Binbaşioğlu, 1993, s. 48)

Tablo 3.20'ye göre Köy Enstitülerinin meslek derslerinden olan kız öğrencilere has ziraat sanatları grubu derslerinin saatleri eşittir. Tüm sınıf düzeylerinde en fazla zaman ayrılan ders 26 saat ile ziraat sanatları, en az ise 8 saat ile örgü ve dokumacılık olmuştur. Sınıf düzeyinde bireysel halde en fazla zaman ise 7 saat ile ziraat sanatları dersine ayrılmıştır.

Üç kollu bir eğitim yapısı teşkil edilen ve öğrencilerin bilişsel, bedensel ve mesleki gelişimini sağlayan Köy Enstitüleri Öğretim Programı'nda yer alan derslerin uygulamaları ise teorik saatlerin dışında tutulmuştur. Bu şekilde öğrenciler konu ile ilgili teorik eğitimlerini aldıktan sonra öğrendiklerini uygulama fırsatı bulmuştur. Ders dışı gelişimin sağlanması için her sabah öğrencilerden 15-30 dakika arasında jimnastik hareketi yapması haftanın en az dört günü ise 20-40 dakika arasında müzik konusunda alıştırma gerçekleştirmesi istenmiştir. Ayrıca enstitüde müzik, resim, tiyatro, spor, yazı ve yüzme alanlarında açılan kurslara öğrenciler katılmıştır. Müzik kurslarının çoğunu ünlü halk ozanı Aşık Veysel vermiştir. Enstitüde cumartesi akşamları en az bir öğrenci grubu tarafından sergilenen tiyatro oyununa bölge halkı katılmıştır. Bu kuruluşlarda okuma saati uygulamasının öğrenci ve öğretmenler arasında bir yarış başlatması okuma seferberliğine yol açmıştır (Maarif Vekilliği, 1943).

Netice itibariyle kurulduğu günden sonra öğretmen, öğrenci ve bölge halkının desteği ile gelişen Köy Enstitüleri, kırsal kesimin eğitim sorununu hallederek kalkınmasında

etkin bir rol oynamıştır. Bu enstitüler özellikle İkinci Dünya Savaşı yıllarında tüm devlet kademeleri tarafından sahiplenilip geliştirilmesi için çalışmalar yürütülmüştür. Akabinde başlayan Soğuk Savaş Dönemi ile komünist rejim endişesi Köy Enstitülerinin yıpranmasına sebep olmuştur. Bu nedenle 1947 yılında Ankara Hasanoğlu Köy Enstitüsü, sonrasında ise diğerleri kademeli olarak kapatılırken sonuncusu 27 Ocak 1954’de hizmetini tamamlamıştır (İlter, 2022).

3.5 İkinci Dünya Savaşı Dönemi’nde Türkiye’de Eğitime Ayrılan Bütçe

Millî Mücadele’den sonra 29 Ekim 1923’de kurulan Türkiye Cumhuriyeti’nin en önemli sorunlarından birisi de ekonomik yetersizlik olmuştur. Bu yetersizliğin oluşmasının en önemli nedenleri savaş sebebiyle ülkenin var olan kaynaklarının harcanması, üretimin gerçekleştirilememesi ve Osmanlı Devleti’nden kalan 84.597.495 TL’lik borçtur (Aşçı, 2016). Bu borcun ödenmesi, ülkenin yeniden inşası ve devletin diğer kurumlarının ihtiyaç duyduğu ödeneklerin verilmesi için çeşitli bütçe planları hazırlanmıştır. Bu bağlamda Türkiye Cumhuriyeti’nin 1938 ve 1945 yıllarında arasındaki konsolide bütçesi ve buradan Maarif Vekilliği’ne ayrılan miktar Tablo 3.21’de belirtilmiştir.

Tablo 3.21 1938-1945 yılları arasında Maarif Vekâleti’ne ayrılan bütçe

Yıl	Konsolide Bütçe	Maarif Vekaleti Bütçesi	Oran (%)
1938	309.832.283	16.474.085	5,31
1939	341.440.199	17.323.464	5,07
1940	353.408.442	18.654.779	5,27
1941	405.050.728	23.349.990	5,76
1942	527.516.755	34.504.434	6,54
1943	663.872.583	43.033.434	6,48
1944	1.180.516.462	62.504.584	5,29
1945	755.343.676	51.012.927	6,75
Toplam	7.798.617.124	397.720.008	105,74

Kaynak: (Ayvaz, 2012, s. 37); (Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 1943, s. 1).

Tablo 3.21’e göre eğitim-öğretim hizmetlerine ayrılan bütçe yıllar içerisinde dalgalı bir seyir takip etmiştir. Konsolide bütçe içerisinde eğitim-öğretim hizmetlerine en az

pay %5,07 oranı ile 1939, en fazla ise %6,75'lik oran ile 1945 yılında ayrılmıştır (Türkiye Büyük Millet Meclisi, 1925).

1939'da Dünya Ekonomik Krizi'nin etkilerinin geçmesi ve Türkiye'de devletçilik politikasının izlenmesi konsolide bütçede artış yaşanmasına yol açmıştır. Bununla birlikte eğitim-öğretim hizmetlerine ayrılan pay da artmıştır. Ancak savaşın olumsuz etkilerinden kaynaklanan savunma giderlerine ayrılan ödeneğin yükseliş göstermesi Maarif Vekâleti bütçesinin istenen düzeye gelmesini engellemiştir. Özellikle enflasyon artışı gibi sebepler eğitim-öğretim hizmetlerini olumsuz etkilerken, yeni açılacak okulların gecikerek öğretmen maaşlarının alım gücünün düşmesi, mesleğe olan ilginin azalmasına neden olmuştur. Sonuç itibariyle 1939 ve 1945 yılları arasında eğitim-öğretim için ayrılan bütçe artmış görünse de yaşanan savaş Türkiye'deki bu bütçeye ket vurmuştur (Ayvaz, 2012).

4. SONUÇ

İnsanlığın var olduğu günden itibaren toplumları geliştirerek ileriye taşıyan, aşiretten beyliğe, beylikten devlete ve devletten imparatorluğa evirilmede tesiri görülen eğitim-öğretim hizmetleri, dünya üzerindeki her türlü olaydan etkilenen hizmetlerden birisi olmuştur. Bu etki bazı olaylarda olumlu sonuçlar doğururken bazılarında ise hizmetlerin sekteye uğramasına yol açmıştır.

Bu nedenle dünyayı derinden etkileyen ve devletler üzerinde izler bırakan İkinci Dünya Savaşı'nın Türkiye Cumhuriyeti'nin eğitim-öğretim sistemi üzerindeki tesirinin incelenmesi zaruri olmuştur. İlk (Eski Çağ) Medeniyetlerden başlayarak İkinci Dünya Savaşına kadar olan süreç araştırmanın arka planı olarak ele alınmıştır. Bu zaman diliminde insanlığın eğitim-öğretim hizmetleri ile kendini geliştirmeye çalıştığı tespit edilmiştir. Başlangıçta yaşamın devamı için bireysel gösteri tekniğiyle gerçekleşen eğitim-öğretim hizmetleri M.Ö. 3200'lü yıllarda Güney Mezopotamya'da Sümer Devletinin çivi yazısını bulması ve akabinde Asurluların ilk kütüphaneleri kurmaya başlamasıyla dünya geneline yayılarak sistemli hale gelmiştir.

Bu yayılma neticesinde Mezopotamya'dan Anadolu ve Ege'ye intikal eden eğitim-öğretim faaliyetleri zaman içerisinde Avrupa ve İslam Dünyası'nı da etkisi altına alarak yeni kurulan devletler arasında bir rekabete dönüşmüştür. Dünya için önemli olan eğitim-öğretim faaliyetlerinin Türk toplumunda ilk ortaya çıkışı ise Asya Hun İmparatorluğuyla, Göktürk ve Uygur Devletleriyle olmuştur. Kendilerine özel alfabeler oluşturan ve kütüphaneler kuran bu devletler zaman içerisinde Moğol İmparatorluğa gibi büyük yapıları bile etkisi altına almıştır. 736 yılında gerçekleşen Talas Savaşıyla Müslüman olmaya başlayan Türk devletleri İslam Dünyası ile Türklüğün eğitim-öğretim faaliyetleri konusunda da sentezini gerçekleştirmiştir. Bu devletler Karahan, Gazneli, Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçuklularıdır. Orta Asya ve Anadolu'da yaşadıkları dönemde tek güç konumuna gelen bu devletler, bilim ve bilim insanına verdiği değer sonucunda varlığını sürdürdüğü çağ ve coğrafyanın şekillenmesinde önemli bir etkiye sahip olmuştur.

Adı geçen ülkelerin mirası ve eğitim sistemini alarak geliştiren ve 600 senelik bir hakimiyet kurarak dünyanın en uzun süreli devletlerinden birini meydana getiren ise Osman Bey tarafından 1299'da teşkil edilen Osmanogulları Beyliği olmuştur. Anadolu'da Moğol istilasından sonra kurulan bu beylik 1329 yılında Orhan Bey Dönemi'nde devlete, 1453 yılında Fatih Sultan Mehmet Dönemi'nde ise iki kıtaya hâkim bir cihan ülkesi konumuna yükselmiştir. Söğüt, İznik, Bursa, Edirne ve İstanbul gibi şehirleri başkent olarak kullanan Osmanlı devletinin, önem verdiği konuların başında eğitim-öğretim hizmetleri gelmiştir. Bu devletin, başkentinin aynı zamanda bilimin merkezi olması, Enderun, Sıbyan ve Şehzadegan mektepleri ve medreseler aracılığıyla kurulan eğitim-öğretim sisteminin kısa zamanda gelişerek üç kıtada hüküm sürmesine yol açmıştır.

Eğitim sistemiyle Kuruluş ve Yükselme Dönemi'nde dünya hâkimiyetini elde eden Osmanlının çöküşüne ise Duraklama Dönemi'nde ortaya çıkan "Beşik Ulemalığı" uygulaması ve Avrupa'da gerçekleşen bilimsel gelişmelerin göz ardı edilmesi sebep olmuştur. Özellikle askeri alanda kaydedilen ilerlemelerin takip edilememesi ve eğitimin yıllar içerisinde düzenlenememesi devletin girdiği savaşları kaybetmesinin önünü açmıştır. Bu durumun engellenmesi için padişah ve devlet adamları tarafından eğitim-öğretim alanında ıslahat denemeleri gerçekleştirilse de karşılaşılan baskı, devlet adamlarının öldürülmesi ve padişahların tahttan indirilmesi gibi sorunlar bu ıslahatların başarılı olmasına ket vurmuştur. Bunun neticesinde daha da zayıflayan devlet, Birinci Dünya Savaşı'nın da kaybedilmesiyle İtilaf Devletleri tarafından işgale uğramıştır. İşgal bölgelerinde hedef alınan kurumların başında ise eğitim-öğretim müessesleri yer almıştır. İşgalci devletler, bölgelerinde milli bilinci harekete geçirecek derslerin yerine okullarda kendi dillerinin zorunlu ders olarak okutulmasını şart koşarak bir asimilasyon politikası gütmeye başlamıştır.

İşgallere karşılık 19 Mayıs 1919'da Mustafa Kemal Atatürk tarafından Samsun'da yapılan ilk protesto hamlesi, Millî Mücadele'nin başlamasını sağlamıştır. Bu mücadele 1 Kasım 1922'de saltanatın kaldırılıp Osmanlı Devleti'nin sonlandırılması ve 24 Temmuz 1923'de Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanmasıyla tamamlanmıştır.

29 Ekim 1923'te Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla yeni devletin her alanda ihtiyaç duyduğu insan gücünün karşılanması için eğitim-öğretim hizmetleri de hızla geliştirilmeye çalışılmıştır. Bu geliştirme sürecinin planlanması için Sakarya Savaşı öncesinde 15 Temmuz 1921'de düzenlenen Maarif Kongresi'nin devamı niteliğinde Heyet-i İlmiye toplantıları düzenlenmiştir. 1926 yılında Üçüncü Heyet-i İlmiye toplantısı ile tamamlanan planlama süreci sonrasında bizzat Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde eğitim-öğretim seferberliği başlatılmıştır. Bu seferberlik sonucunda yapılan çalışma ve açılan kurumlar sayesinde 1938 yılında okul öncesi eğitim kademesinde öğrenci sayısı 5.880'e, öğretmen sayısı 136'ya, okul sayısı ise 80'e ulaşmıştır.

10 Kasım 1938'de Atatürk'ün vefatı sonrasında eğitim-öğretim sisteminde meydana gelen değişiklikler ve İkinci Dünya Savaşı'nın bu değişikliklere etkisine gelince, 1 Eylül 1939'da başlayıp 2 Eylül 1945'de son bulan İkinci Dünya Savaşı, ülkeleri derinden etkileyerek ekonomik krize girmesine sebep olmuştur.

Bu savaşa sembolik olarak katılmasına rağmen Türkiye Cumhuriyeti de fazlasıyla etkilenmiştir. Bu devletin harpte etkilendiği alanlardan birisi de eğitim-öğretim hizmetleri olmuştur. Bu tesir dönemin hükümet programlarında da açıkça görülmektedir.

Savaş öncesinde Celal Bayar yönetimi tarafından oluşturulan hükümet programlarında eğitim-öğretime önemli bir yer ayrılmıştır. Buna karşın savaş dönemi Başbakanlarından Dr. Refik Saydam ve Şükrü Saraçoğlu'nun oluşturduğu hükümet programlarında ise eğitim konusuna daha az yer verilmiştir. Bu durumun nedeni harp sebebiyle ülke gelirlerinin büyük bir bölümünün savunma ve ekonomi alanlarına aktarılması ve eğitime ayrılan bütçenin kısıtlanmasıdır. Ayrıca Dünya Ekonomik Krizi nedeniyle artan enflasyon oranları da eğitim-öğretim bütçesindeki rakamsal verileri eritmiştir. Bu sebeple bir yandan savaş döneminde açılması planlanan okullarda gecikmeler yaşanırken öbür yandan bütçe yetersizliği nedeniyle okul öncesi eğitime yapılan yatırımlar kesilmiştir. Yaşanan süreçte ortaokul konusuna ülke ihtiyacını karşılayamaması gerekçesiyle İkinci Maarif Şûrası'nda öncelik verilmek zorunda kalınmıştır.

İkinci Dünya Savaşının getirdiği bütün olumsuzluklara rağmen eğitim-öğretimin geliştirilmesine yönelik çalışmalar durdurulmamıştır. Bu dönemde eğitim-öğretim faaliyetlerinin planlanması yolunda 17-29 Temmuz 1939'da Birinci Maarif Şûrası, 15-21 Şubat 1943'de ise İkinci Maarif Şûrası düzenlenmiştir. Bu şûralara ülkenin her yerinden önemli eğitimcilerin geldiği, devlet ileri gelenlerinin onur konuğu olarak iştirak etmelerinden anlaşılmaktadır. Bu durum filizlenip yetişen insan gücü ihtiyacının fazla olduğu ülkelerde, eğitim-öğretim faaliyetlerinin ertelenemeyeceğinin bir göstergesi olmuştur.

Hükümet Programı ve düzenlenen Şûralar neticesinde savaş döneminde Türkiye'de eğitim konusunda gerçekleştirilen yeniliklerde en fazla önem verilen alan ilköğretim kademesi olmuştur. Temelin sağlamlaştırılmadan üst kademelerde öğrenci yetiştirilemeyeceği fikrinin yapılan her açıklamada altı çizilmiştir. Savaş nedeniyle ilköğretim yaşlarının düzenlenmesi ve köy okullarında sınıf sayısının beşe çıkarılması gibi önlemler alınmıştır. Ayrıca okul öncesine ayrılan kısıtlı kaynaklar da kesilerek ilköğretime aktarılmıştır. Alınan bu tedbirler sayesinde ilköğretim düzeyinde öğrenci ve okul istatistiklerinde düzenli artışlar yaşanmıştır. Ancak askere alınan eğitimciler sebebiyle öğretmen sayısında savaşın son dönemlerinde dalgalanmalar meydana gelmiştir.

Ortaöğretim düzeyinde harbin etkisi ilköğretime göre daha yakından hissedilmiştir. Bu durumun sebebi yeterli okulun bulunmamasıdır. Bu sorunun çözülmesi amacıyla Birinci Maarif Şûrasında ortaöğretim kurumu açılacak olan yerler sıraya konulmuştur. Fakat ekonomik sıkıntılar sebebiyle gecikmelerin yaşanması ortaöğretim istatistiklerine yansımış, 1942'den sonra ortaokullarda öğrenci, öğretmen ve okul sayısında düşüşler gerçekleşmiştir. Liselerde ise sadece okul sayısında bir azalma gerçekleşmiş, istatistiklerin genelinde ise önemli bir dalgalanma meydana gelmemiştir.

Savaş dönemi mesleki ve teknik eğitim konusu diğerlerine göre daha iyidir. Ortaokul ve liseler yerine öğrenciler daha çok bu kurumlara yönelmiştir. Bu durumun sebebi ise ülkenin teknik eleman ihtiyacının karşılanması için hükümet tarafından

gerçekleştirilen teşviklerdir. Bu etkenler neticesinde savaşın başından sonuna tüm istatistiklerde gözle görülür bir artış meydana gelmiştir.

Yükseköğretim kademesinde İstanbul ve Ankara’da kurulan yeni fakülteler ile birlikte tüm istatistiklerde önemli artışlar gerçekleşmiştir. Bu durumun sebebi İstanbul Üniversitesi’nin yeniden yapılandırılması ile başlayan sürecin planlı bir şekilde devam ettirilmesi ve yurt dışına gönderilen öğrencilerin okullarına geri dönerek çeşitli bilim dallarında kürsüler kurmasıdır.

Sonuç itibariyle İkinci Dünya Savaşı, Türkiye Cumhuriyeti’nde eğitim-öğretim faaliyetlerini sekteye uğratarken, okul öncesi kurumların kapatılarak İl Özel İdare’lerine devredilmesine yol açmıştır. Ayrıca devletin genelindeki ortaokul yetersizliğinin giderilmesi için öncelik sıralamasının yapılması da kararlaştırılmıştır. Tüm olumsuzluklara rağmen bu dönemde kurulan okullar sayesinde eğitim-öğretim hizmetleri geliştirilmeye çalışılmıştır. Dahası dönemin dünya standartlarında bir eğitim modeli olan “Köy Enstitüleri” projesiyle de kırsal kesimlerde ortaya çıkan öğretmen sorunu halledilmeye çalışılmıştır.

KAYNAKLAR

- Akça, F. (2012). *Hilafet kurumu - İlk dört halife döneminde kültür ve medeniyet*. [Yüksek Lisans Tezi]. Gaziosmanpaşa Üniversitesi.
- Akın, D. (2022). *İkinci Dünya Savaşı döneminde milli eğitim politikları çerçevesinde tarih eğitimi (Ortaöğretim birinci devre)*. [Doktora Tezi]. Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi.
- Aktın, K. (2010). *Türkiye, İngiltere ve ABD sosyal bilgiler/tarih ders kitaplarında yapılandırmacı yaklaşım, II. Dünya Savaşı örneği*. [Doktora Tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Akyüz, Y. (1992). Atatürk'ün eğitim düşüncesinin kökenleri. *Atatürk Araştırma Merkezi*, 8(23), s. 233-239.
- Akyüz, Y. (2020). *Türk eğitim tarihi*. Ankara: Pegem Yayınları.
- Alkan, M. Ö. (2000). Osmanlı İmparatorluğu'nda eğitim ve eğitim istatistikleri (1839-1924). H. İncelik, & Ş. Pamuk (Dü) içinde, *Osmanlı Devleti'nde bilgi ve istatistik* (s. 125-145). Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları.
- Altunkaya, N. (2010). *Köy Enstitüsü Sistemine Toplu Bakış*. İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.
- Aral, N., Kandır, A., & Yaşar, M. C. (1981). *Okul öncesi eğitim ve ana sınıfı programları*. İstanbul: YAPA- Yayınları.
- Arslan, G. (2014). *Şükrü Saraçoğlu'nun hayatı ve siyasi faaliyetleri (1886 - 1953)*. [Doktora Tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Aşçı, H. B. (2016). Lozan Barış Antlaşmasında Osmanlı borçlar meselesi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları*, 5(6), s. 1649-1666.
- Atatürk Araştırma Merkezi Ekibi. (1985). Atatürk'ün Onuncu Yıl Nutku'nun Son Şekli. *Atatürk Araştırma Merkezi*, 1(2), s. 505-511.
- Atatürk Araştırma Merkezi. (2006). *Atatürk'ün söylev ve demeçleri*. Ankara: Divan Yayıncılık.
- Aydın, H. (2015). Eğip bükmeden eğitmek, ama nasıl? *Bilim ve Gelecek*, (139), s. 71-81.

- Aydüz, S. (2004). Osmanlı askeri teknoloji tarihi: Ateşli silahlar. *Türkiye Araştırmaları Literatür*, (4), s. 265-296.
- Ayvaz, S. (2012). *Cumhuriyet dönemi eğitim bütçeleri*. [Yüksek Lisans Tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Bakanlar Kurulu. (1928, Kasım 24). Millet Mektebi Talimatnamesi (7284). *Resmi Gazete*, (1048). <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/1048T.pdf> adresinden alındı
- Bal, F. (2008). *Endülü's Emevi Devleti sosyo-ekonomik yapısı (756-1031)*. [Yüksek Lisans Tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Başkan, Ş., & Çay, A. M. (2019). Tanzimat dönemi Osmanlı eğitim sistemi. *Journal of International Social Research*, 12(64), s. 176-186.
- Baştürk, N. (2019). *Büyük Selçuklu Dönemi'nde Nişabur'da eğitim ve öğretim faaliyetleri (1040-1157)*. [Doktora Tezi]. Necmettin Erbakan Üniversitesi.
- Binbaşıoğlu, C. (1993). *Çağdaş eğitim ve Köy Enstitüleri "Tarihsel bir çerçeve"*. İzmir: Dikili Belediyesi Kültür Yayınları.
- Binbaşıoğlu, C. (2005). *Türk eğitim düşüncesi tarihi*. İstanbul: Anı Yayıncılık.
- Bozkurt, B. (2007). *Cumhuriyet Halk Partisi'nin eğitim politikaları (1923-1950)*. [Doktora Tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Bozkurt, B. (2020). Cumhuriyet Türkiye'sinin eğitim sisteminin inşası sürecinde Heyet-i İlmiye toplantıları. *Belgi*, 19(2), s. 1748-1765.
- Bölükbaşı, M. (2020). Cahiliye devrinde Araplarda sosyal ve iktisadi hayat. *Uluslararası Yönetim ve Sosyal Araştırmalar*, 7(13), s. 88-95.
- Buyse, O. (1939). *Teknik öğretim hakkında*. İstanbul: Devlet Basımevi.
- Celkan, H. Y., & Sönmez, S. (2018). Anadolu'daki Selçuklular ve beylikler dönemi medreseleri. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, 22(3), s. 1457-1465.
- Cenan, Ö. (2015). *İsmet İnönü dönemi öğretmen yetiştirme politikaları*. [Yüksek Lisans Tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Cumhuriyet Halk Fırkası. (1932). *Halkevleri Talimatnamesi*. Ankara: Hakimiyeti Milliye Matbası. <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/bitstream/handle/11543/2495/197603461.pdf?sequence=1&isAllowed=y> adresinden alındı

- Cumhuriyet Halk Partisi. (1939). *C.H.P. Beşinci Büyük Kurultay Zabıtları*. Ankara: Ulus Basımevi. <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/> adresinden alındı
- Cumhuriyet. (1942, Mart 18). Milli Şefin İzmir'de mühim bir nutku. *Cumhuriyet*, (6315), s. 3.
- Çelikkaya, H. (1991). Eğitimin anlamları ve farklı açılardan görünüşü. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri* (3), s. 73-85.
- Çığır Dikyol, D. (2012). Tarih öncesi dönemde eğitim. *International Journal of Social Science*, 6(5), s. 160-173.
- Çığır Dikyol, D. (2021). Antik Roma'da bir statü göstergesi olarak eğitim. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler*, 23(3), s. 1025-1051.
- Demir, E., & Şen, H. Ş. (2009). Cumhuriyet Dönemi mesleki ve teknik eğitim reformları. *Ege Eğitim*, 10(2), s. 39-58.
- Demirdöven, İ. H. (2003). Çağdaş açılımlarıyla eğitim kavramı. B. Çotuksöken (Dü.), *Felsefe Söyleşileri I-II* içinde (s. 94-100). İstanbul: Maltepe Üniversitesi.
- Demirtaş, A. (1991). Barış, savaş ve eğitim. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi*, (6), s. 41-66.
- Deniz, M. (2001). *Milli eğitim şuralarının tarihçesi ve eğitim politikalarına etkileri*. [Yüksek Lisans Tezi]. Süleyman Demirel Üniversitesi.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi. (1943). BCA, 30-1-0-0/90-559-4. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr/Sayfalar/eSatis/BelgeGoster.aspx?ItemId=271625&Hash=E090E3863B8E40F299589B26763D11F5D80838779E1F7220C96513A59804F82C&Mi=0> adresinden alındı
- Devlet İstatistik Enstitüsü. (1967). *Milli Eğitim Hareketleri*. Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.
- Dewey, J. (1939). *Türkiye Maarifi hakkında rapor*. İstanbul: Devlet Basımevi.
- Dinç, S. (1999). *Cumhuriyet döneminde yapılan Milli Eğitim Şuraları ve alınan kararların uygulamaları (1923 - 1960)*. [Yüksek Lisans Tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
- Dinçdir, İ. (2015). *Türkiye Selçuklu devletinde eğitim sistemi (1075-1308)*. (Yüksek Lisans Tezi). Kahramanmaraş Sütçüimam Üniversitesi.

- Dönmez, C. (2005). Atatürk ve Cumhuriyet Dönemi'nde ortaöğretim. *The Journal of Selcuk University Social Sciences Institute*, (14), s. 255-268.
- Duman, U. (2014). *Cumhuriyetin yurttaşlık oluşturma politikaları (Milli Eğitim Şuraları)*. [Yüksek Lisans Tezi]. Fırat Üniversitesi.
- Elçiçeği, B., & Yılmaz, A. (2020). Tanzimat'tan günümüze öğretmen yetiştirme politikaları ve değer yargılarında yaşanan dönüşümler. *Disiplinlerarası*, 4(7), s. 168-187.
- Engin, O. N. (1977). *Türk maarif tarihi*. İstanbul: Eser Neşriyat.
- Erdem, G. (2013). İslam kültür tarihinin ilk ilimler akademesi Beytü'l Hikme. *Dini Araştırmalar*, 16(42), s. 57-77.
- Ergin Kocatürk, H. (2021). *Türkiye'de yükseköğretim yönetimi: Tarihsel dönüşüm, sistem koordinasyonu ve kurumsal yönetim*. [Doktora Tezi]. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi.
- Ertürk, S. (2016). *Eğitimin mahiyeti*. İstanbul: Edge Akademi Yayıncılık.
- Gazi Paşa'nın muallimlere bir hitabı. (1924, Ağustos 26). *Cumhuriyet*, (109), s. 1.
- Gut, E. (2018). Köy Enstitüleri dergisi üzerinde bir inceleme. *Hars Akademi Uluslararası Hakemli Kültür Sanat Mimarlık*, 1(1), s. 69-94.
- Gül, G. (2004). Birey toplum eğitim ve öğretmen. *HAYEF Journal of Education*, 1(1), s. 223-236.
- Gültekin, M. (2018). Eğitimin tarihsel temelleri. M. Gültekin (Dü.) içinde, *Eğitim bilimine giriş* (s. 113-132). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Gültekin, M. (2020). Cumhuriyet dönemi ilkokul programlarındaki gelişmeler. M. Gültekin (Dü.) içinde, *Cumhuriyet dönemi ilkokul programları* (s. 19-27). Ankara: Pegem Akademi.
- Gümüş, T. (2010). Orta'dan erken döneme modern döneme Batı Avrupa'da eğitim tarihi: yeni yaklaşımlar. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi*, 6(1), s. 25-40.
- Güven, İ. (1992). Büyük Selçuklu Devleti'nde eğitim ve öğretime genel bir bakış. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi*, 25(2), s. 833-848.
- Hart, L. (2016). *Birinci Dünya Savaşı tarihi*. (K. Bağrıaçık, Çev.) İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

- Hızlı, M. (1994). Osmanlı medreselerinde bozulma. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, 6(6), s. 71-82.
- I. Bayar Hükümeti. (2013). İ. Neziroğlu, & T. Yılmaz (Dü) içinde, *Hükümet programları ve genel kurul görüşmeleri (24 Nisan 1920 - 22 Mayıs 1950)* (Cilt 3, s. 253-297). Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı Yayınları.
- I. Saraçoğlu Hükümeti. (2013). İ. Neziroğlu, & T. Yılmaz (Dü) içinde, *Hükümet programları ve genel kurul görüşmeleri (24 Nisan 1920 - 22 Mayıs 1950)* (Cilt 3, s. 357-384). Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı Yayınları.
- I. Saydam Hükümeti. (2013). İ. Neziroğlu, & T. Yılmaz (Dü) içinde, *Hükümet programları ve genel kurul görüşmeleri (24 Nisan 1920 - 22 Mayıs 1950)* (Cilt 3, s. 317-335). Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı Yayınları.
- II. Bayar Hükümeti. (2013). İ. Neziroğlu, & T. Yılmaz (Dü) içinde, *Hükümet programları ve genel kurul görüşmeleri (24 Nisan 1920 - 22 Mayıs 1950)* (Cilt 3, s. 299-315). Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı Yayınları.
- II. Saraçoğlu Hükümeti. (2013). İ. Neziroğlu, & T. Yılmaz (Dü) içinde, *Hükümet programları ve genel kurul görüşmeleri (24 Nisan 1920 - 22 Mayıs 1950)* (Cilt 3, s. 385-408). Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı Yayınları.
- II. Saydam Hükümeti. (2013). İ. Neziroğlu, & T. Yılmaz (Dü) içinde, *Hükümet programları ve genel kurul görüşmeleri (24 Nisan 1920 - 22 Mayıs 1950)* (Cilt 1, s. 337-355). Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı Yayınları.
- İhsanoğlu, E. (2002). Osmanlı medrese geleneğinin doğuşu. *Belleten*, 66(247), s. 849-904.
- İlter, F. N. (2022). *1923-1954 yılları arasında Türkiye'de eğitim ve Köy Enstitüleri*. [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- İnanç Gündoğdu, N. (2020). *Osmanlı eğitiminde Enderun örneği*. [Yüksek Lisans Tezi]. Van Yüzüncüyıl Üniversitesi.
- Kaçar, M. (2004). Osmanlıda askeri ve teknik eğitim. *Türkiye Araştırmaları Literatür*, 4, s. 455-470.
- Kalyoncuoğlu, Z. (2002). *Cumhuriyet Dönemi eğitiminde Hasan Ali Yücel ve Köy Enstitüleri*. [Yüksek Lisans Tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Kanmaz, E. (2013). *II. Dünya Savaşı sonrasında görülen sanat hareketlerindeki anti-dogmatizm olgusunun Türk resim sanatı ve sanat eğitimine getirileri*. [Yüksek Lisans Tezi]. Anadolu Üniversitesi.

- Kapluhan, E. (2013). Hazırlık (Kurtuluş Savaşı) Dönemi eğitim politikaları ve eğitim faaliyetleri. *Mehmet Akif Ersoy University Journal of The Institute of Educational*, 1(1), s. 1-28.
- Kaptan, S. (1998). *Bilimsel Araştırma ve İstatistik Teknikleri*. İstanbul: Kişisel Yayınlar.
- Karabacak, Ö. (2009). *II. Dünya Savaşı yıllarında uygulanan eğitim ve kültür politikalarının taşradaki yansımaları: Aydın ili örneği*. [Yüksek Lisans Tezi]. Adnan Menderes Üniversitesi.
- Karakaş, Ö. (2006). *Atatürk ve İnönü'nün iki Milli Eğitim Bakanı (Saffet Arıkan ve Hasan Ali Yücel) döneminde kültür siyaseti (1935-1946)*. [Doktora Tezi]. Ege Üniversitesi.
- Karakütük, H. (2021). Türk basınında 1921 Maarif Kongresi. *TroyAcademy*, 6(3), s. 751-776.
- Karasar, N. (2020). Verilerin Toplanması. *Bilimsel Araştırma Yöntemi: Kavramlar İlkeler Teknikler* (s. 229). içinde Ankara: Nobel Yayınları.
- Kâşgarlı Mahmud. (2008). *Kitabu Divanı lügati't-Türk*. (Ş. Kurt, Dü.) Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Kaya, S. (2013). *Selçuklularda toplumsal ve kültürel hayat*. [Yüksek Lisans Tezi]. Fırat Üniversitesi.
- Kayadibi, F. (2003). Fatih Sultan Mehmet Dönemi'nde eğitim ve bilim. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, (8).
- Kılıç, Y. (2019). Eski Mezopotamya toplumlarında eğitim. *Uluslararası Eğitimde ve Kültürde Akademik Çalışmalar Sempozyumu* (s. 65-88). Denizli: Vize Akademik.
- Kırpık, C. (2020). *Osmanlı'da Şehzade Eğitimi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Köymen, N. K. (1934). *Meksika'da köycülük*. Ankara: Tarık Edip ve Ş. Kütüphanesi.
- Kuşçi, A. (2021). *Türk eğitim tarihi (1923 - 1950)*. Ankara: İksad Yayınevi.
- Kühne, A. (1939). *Mesleki terbiyenin inkişafına dair*. İstanbul: Devlet Basımevi.
- Laska, J. A., & Gürbüz Türk, O. (2019). Eğitim programı ile öğretim arasındaki ilişki: Kavramsal bir açıklama. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi*, 22(1), s. 251-259.

- Maarif Vekilliği. (1923). *Birinci Heyet-i İlmiye*. Ankara: Maarif Neşriyatı.
- Maarif Vekilliği. (1924). *İkinci Heyet-i İlmiye*. Ankara: Maarif Neşriyatı.
- Maarif Vekilliği. (1924). *İlk mektepler müfredat programı*. İstanbul: Matbaa-i Amire.
- Maarif Vekilliği. (1926). *İlk mektepler müfredat programı*. İstanbul: Matbaa-i Amire.
- Maarif Vekilliği. (1926). *Üçüncü Heyet-i İlmiye*. Ankara: Maarif Neşriyatı.
- Maarif Vekilliği. (1927). *Köy Muallim Mektepleri Müfredat Programı*. İstanbul: Milli Matbaa.
- Maarif Vekilliği. (1927). *Lise ve Orta Mektepler Talimatnamesi*. Ankara: Koç Üniversitesi Suna Kıraç Kütüphanesi.
- Maarif Vekilliği. (1939). *Birinci Maarif Şûrası 17 - 29 Temmuz 1939 (Çalışma programı, konuşmalar ve lahikalar)*. Ankara: Maarif Neşriyat Müdürlüğü.
- Maarif Vekilliği. (1943). *İkinci Maarif Şûrası 15 - 21 Şubat 1943 (Çalışma programı, raporlar, konuşmalar)*. Ankara: Maarif Neşriyat Müdürlüğü.
- Maarif Vekilliği. (1943). *Köy Enstitüleri öğretim programı*. Ankara: Maarif Matbaası.
- Maksudoğlu, M. (2018). *Osmanlı tarihi (1289-1922)*. İstanbul: Salon Yayınları.
- Metintaş, M. (2020). İkinci Dünya Savaşı başlarken Türkiye'nin dış politikası (1939). *Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Yakın Tarih*, 4(7), s. 54-82.
- Metintaş, M. Y. (2008). *Refik Saydam'ın yaşamı ve kişiliği*. [Doktora Tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2001). *Atatürkçülük (2. Kitap: Atatürk ve Atatürkçülüğe ilişkin makaleler)*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2014, Temmuz 8). Milli Eğitim Şûrası Yönetmeliği (29054). *Resmi Gazete*, (29054). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/07/20140708.pdf> adresinden alındı
- Nuhoğlu, G. (1995). *Beyhaki Tarihi'ne göre Gaznelilerde devlet teşkilatı ve kültür*. [Doktora Tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Nural, E., & Durguter, H. (2012). Hz. Muhammed Sallallahü Aleyhi Vesellem'in eğitim liderliği. *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, 1(2), s. 26 - 53.

- Önceki Bakanlar. (2023). T.C. Millî Eğitim Bakanlığı: <https://www.meb.gov.tr/meb/> adresinden alındı
- Özerbaş, M. A., & Uçar, C. (2013). Mesleki ve teknik eğitimin dünyadaki ve Türkiye'deki konumu. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları*, 2(2), s. 245-253.
- Özgül, O. (2011). Sümer sosyal hayatında eğitimin yeri ve önemi. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, 4(2), s. 401-414.
- Özkan, U. B. (2019). *Eğitim bilimleri araştırmaları için doküman inceleme yöntemi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Palalı, İ. (2021). Osmanlı Devleti'nde ilköğretimde yenileşme ve Urfa ilk mektepleri. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 127(250), s. 83-102.
- Parker, B. (1939). *Türkiye'de ilk tahsil hakkında rapor*. İstanbul: Devlet Basımevi.
- Polat, S. (2015). Karahanlı Devleti'nde eğitim faaliyetleri. *Uluslararası Eğitim Bilimleri ve Teknoloji*, 1(1), s. 42-52.
- Said Halim Paşa. (2019). *Osmanlı İmparatorluğu ve Dünya Savaşı*. (F. Yücel, Çev.) İstanbul: Kronik Kitap.
- Sâmi, Ş. (2015). *Kamûs-ı Türkî*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Sarı, M., & Uz, E. (2017). Cumhuriyet Dönemin'de köy öğretmen kursları. *Turkish History Education Journal*, 6(1), s. 29-55.
- Sebetci, H. (2016). 11. - 12. yüzyıllarda Orta Çağ Avrupası'nın eğitime genel yaklaşımı. *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar*, 3(2), s. 91-105.
- Semiz, E. (2020). *İsmet İnönü döneminde Türkiye'de milli eğitim ve ideolojisi (1938-1950)*. [Yüksek Lisans Tezi]. Hitit Üniversitesi.
- Sezer, İ. (2005). *İsmet İnönü Dönemi'nde eğitim ve kültür politikaları*. [Yüksek Lisans Tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Soydan, T., & Tüncel, M. (2013). Osmanlı'da ilk yenileşme döneminde eğitimin kurumsal ve yönetsel yapısının oluşumu ve gelişimi. *Milli Eğitim*, 198(43), s. 110-125.
- Stone, N. (2019). *İkinci Dünya Savaşı*. (İ. Kapaklıkaya, Çev.) İstanbul: Ketebe Yayınları.

- Şenşekerci, E. (1999). *Türk Devrimi'nde Celal Bayar (1918 - 1960)*. [Doktora Tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Talim ve Terbiye Kurulu Başkanları*. (2022). T.C. Milli Eğitim Bakanlığı: <https://ttkb.meb.gov.tr/www/talim-ve-terbiye-kurulu-baskanlari/icerik/330> adresinden alındı
- Taşgıl, A. (2020). *Bozkırların ilk imparatorluğu: Hunlar*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Temizer, A. (2013). Kur'ân'da "Rab" kavramı üzerine semantik bir analiz. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, 44(1), s. 39-66.
- Tokcan, H., & Suleimenova, J. (2015). Cumhuriyetten günümüze Türkiye'de yükseköğretim sistemi. *II. Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu* (s. 372-381). Almatı: Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi.
- Tonguç, İ. H. (2019). *Canlandırılacak köy*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Top, K. K. (Dü.). (1945). *Milli Şef'in Söylev, Demeç ve Mesajları*. Ankara: Akay Kitabevi.
- Turan, K. (1943, Şubat 16). Başvekilimiz İkinci Maarif Şûrasını dün veciz bir nutukla açtı. *Ulus*, s. 1-2.
- Türk Devrim Tarihi Enstitüsü. (1946). *Cumhurbaşkanları, başbakanlar ve milli eğitim bakanlarının milli eğitimle ilgili sövlev ve demeçleri*. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Türk Dil Kurumu Tarihçesi*. (2023). Türk Dil Kurumu: <https://www.tdk.gov.tr/tdk/kurumsal/tarihce-2/> adresinden alındı
- Türk Dil Kurumu. (2023). Ahi. *Güncel Türkçe sözlüğünde*. Şubat 22, 2023 tarihinde <https://sozluk.gov.tr/> adresinden alındı
- Türk Dil Kurumu. (2023). Arap. *Güncel Türkçe sözlüğünde*. Şubat 19, 2023 tarihinde <https://sozluk.gov.tr/> adresinden alındı
- Türk Dil Kurumu. (2023). Eğitim. *Güncel Türkçe sözlüğünde*. Şubat 15, 2023 tarihinde <https://sozluk.gov.tr/> adresinden alındı
- Türk Dil Kurumu. (2023). Öğretim. *Güncel Türkçe sözlüğünde*. Şubat 15, 2023 tarihinde <https://sozluk.gov.tr/> adresinden alındı

Türk Dil Kurumu. (2023). Pedagoji. *Güncel Türkçe sözlüğünde*. Şubat 10, 2023 tarihinde <https://sozluk.gov.tr/> adresinden alındı

Türk Dil Kurumu. (2023). Şûra. *Güncel Türkçe sözlüğünde*. Mart 12, 2023 tarihinde <https://sozluk.gov.tr/> adresinden alındı

Türk Dil Kurumu. (2023). Terbiye. *Güncel Türkçe sözlüğünde*. Şubat 11, 2023 tarihinde <https://sozluk.gov.tr/> adresinden alındı

Türk Dili Araştırma Kurumu. (1935). *Osmanlıcadan Türkçeye Cep Kılavuzu*. İstanbul: Devlet Basımevi.

Türk Tarih Kurumu Tarihçesi. (2023). Türk Tarih Kurumu: <https://www.ttk.gov.tr/tarihce/> adresinden alındı

Türkiye Büyük Millet Meclisi. (1924, Mart 3). Tevhid-i Tedrisat Kanunu (430). *Resmi Gazete*, (63). <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/63.pdf> adresinden alındı

Türkiye Büyük Millet Meclisi. (1924, Mayıs 24). İstanbul Darülfünunun Şahsiyeti Hukukiyesi Hakkında Kanun (493). *Resmi Gazete*, (71). <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/71.pdf> adresinden alındı

Türkiye Büyük Millet Meclisi. (1924, Mayıs 24). Teşkilat-ı Esasiye Kanunu (491). *Resmi Gazete*, (71). <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/71.pdf> adresinden alındı

Türkiye Büyük Millet Meclisi. (1925, Şubat 23). Aşarın İlgasıyla Yerine İkame Edilecek Vergi Hakkında Kanun (552). *Resmi Gazete*, (84). <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/84.pdf> adresinden alındı

Türkiye Büyük Millet Meclisi. (1926, Nisan 3). Maarif Teşkilatına Dair Kanun (789). *Resmi Gazete*, (338). <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/338.pdf> adresinden alındı

Türkiye Büyük Millet Meclisi. (1927, Haziran 9). Meslek Mektepleri Hakkında Kanun (1052). *Resmi Gazete*, (606). <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/606.pdf> adresinden alındı

Türkiye Büyük Millet Meclisi. (1928, Kasım 3). Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun (1353). *Resmi Gazete*, (1030). <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/1030.pdf> adresinden alındı

Türkiye Büyük Millet Meclisi. (1933, Haziran 22). Maarif Vekâleti Merkez Teşkilatı ve Vazifeleri Hakkında Kanun (2287). *Resmi Gazete*, (2434). <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/2434.pdf> adresinden alındı

Türkiye Büyük Millet Meclisi. (1937). T.B.M.M Zabıt Ceridesi, 5. Dönem (4. Yasama Yılı), 3. Birleşim, 8 Kasım 1937. <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d05/c020/tbmm05020003.pdf> adresinden alındı

Türkiye Büyük Millet Meclisi. (1937, Haziran 24). Köy Eğitimcileri Kanunu (3238). *Resmî Gazete*, (3639). <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/3639.pdf> adresinden alındı

Türkiye Büyük Millet Meclisi. (1938). T.B.M.M Zabıt Ceridesi, 5. Dönem (5. Yasama Yılı), 3. Birleşim, 11 Kasım 1938. <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d05/c027/tbmm05027003.pdf> adresinden alındı

Türkiye Büyük Millet Meclisi. (1939). T.B.M.M Zabıt Ceridesi, 5. Dönem (5. Yasama Yılı), 28. Birleşim, 27 Ocak 1939. <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d05/c029/tbmm05029028.pdf> adresinden alındı

Türkiye Büyük Millet Meclisi. (1939). T.B.M.M Zabıt Ceridesi, 6. Dönem (2. Yasama Yılı), 1. Birleşim, 1 Kasım 1939. <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d06/c006/tbmm06006001.pdf> adresinden alındı

Türkiye Büyük Millet Meclisi. (1939, Temmuz 14). Köy Eğitimcileri Kurslarıyla Köy Öğretmen Okullarının İdaresine Dair Kanun (3704). *Resmî Gazete*, (4258). <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/4258.pdf> adresinden alındı

Türkiye Büyük Millet Meclisi. (1940). T.B.M.M Zabıt Ceridesi, 6. Dönem (2. Yasama Yılı), 41. Birleşim, 17 Nisan 1940. <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d06/c010/tbmm06010041.pdf> adresinden alındı

Türkiye Büyük Millet Meclisi. (1940, Haziran 3). Ankara Hukuk Fakültesinin Maarif Vekaletine Devri Hakkında Kanun (3848). *Resmî Gazete*, (4525). <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/4525.pdf> adresinden alındı

Türkiye Büyük Millet Meclisi. (1940, Nisan 22). Köy Enstitüleri Kanunu (3803). *Resmî Gazete*, (4491). <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/4491.pdf> adresinden alındı

Türkiye Büyük Millet Meclisi. (1942, Haziran 25). Köy Okulları ve Enstitüleri Teşkilat Kanunu (4274). *Resmî Gazete*, (5141). <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/5141.pdf> adresinden alındı

Türkiye Büyük Millet Meclisi. (1942, Nisan 22). Ankara Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesine Bağlı Bir "Türk İnkılap Enstitüsü" Kurulması Hakkında Kanun (4204). *Resmî Gazete*, (5090). <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/5090.pdf> adresinden alındı

- Türkiye Büyük Millet Meclisi. (1942, Temmuz 20). Mesleki ve Teknik Okullar Açılması ve Mevcutları Büyütülmesi Hakkında Kanun (4304). *Resmi Gazete*, (5189), s. 6. <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/5189.pdf> adresinden alındı
- Türkiye Büyük Millet Meclisi. (1943, Eylül 22). Ankara'da Bir Fen Fakültesi Kurulması Hakkında Kanun (4492). *Resmi Gazete*, (5514). <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/5514.pdf> adresinden alındı
- Türkiye Büyük Millet Meclisi. (1944, Temmuz 20). İstanbul Teknik Üniversitesi Hakkında Kanun (4619). *Resmi Gazete*, (5761). <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/5761.pdf> adresinden alındı
- Türkiye Büyük Millet Meclisi. (1945, Haziran 27). Ankara Tıp Fakültesinin Kurulması Hakkında Kanun (4761). *Resmi Gazete*, (6042). <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/6042.pdf> adresinden alındı
- Türkiye Büyük Millet Meclisi. (1961, Ocak 12). İlköğretim ve Eğitim Kanunu (222). *Resmi Gazete*, (10705). <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/10705.pdf> adresinden alındı
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2014). *İstatistik Göstergeleri (1923-2013)*. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası.
- Türkiye'de Tahsilin Bugünkü Durumu ve Ana Meseleleri Hakkında Rapor. (1939). İstanbul: Maarif Vekilliği.
- Türkoğlu, P. (2019). *Tonguç ve enstitüleri*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Ulu Kalın, Ö. (2020). Antik dönemde (Eski Çağ) eğitim. M. Köçer, & E. Koçoğlu (Dü) içinde, *Eğitim tarihi* (s. 17-48). Ankara: Pegem Akademi.
- Uygun, S. (2010). Mehmet Emin Soysal'ın hayatı ve Köy Enstitüleri tarihindeki yeri. *Milli Eğitim Dergisi*, 185(40), s. 148-161.
- Uysal, A. (2020). Milli eğitimin ortaya çıkışı. *Balıkesir University The Journal of Social Sciences Institute*, 44(23), s. 747-781.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Yaratan rabbinin adıyla oku! O, insanı alaktan (asılıp tutunan zigottan) yaratmıştır. Oku! Kalemle (yazmayı) öğreten, (böylece) insana bilmediğini bildiren rabbin sonsuz kerem sahibidir. (el-Alak 19/1-2-3-5). Nisan 21, 2023 tarihinde <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/Alak-suresi/6107/1-5-ayet-tefsiri> adresinden alındı

- Yasin, Y. (2014). 8 - 13. yüzyıllarda Uygurlarda eğitim. *Uluslararası Uygur Araştırmaları* (4), 151-159.
- Yılmaz, G. (2015). *İsmet İnönü'nün eğitim felsefesi (Konuşmaları ve yazdıkları ışığında nitel bir analiz)*. [Yüksek Lisans Tezi]. Ege Üniversitesi.
- Yılmaz, H. (Dü.). (2011). *Tarihe düşülen notlar 1 - Yasama yılı açılışlarında cumhurbaşkanlarının konuşmaları* (Cilt 1). Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı Yayınları.
- Yılmaz, M. (2018). Abbasiler dönemi eğitim kurumları. *Uluslararası İslam Eğitimi Kongresi* (s. 215-237). İstanbul: YEKDER Yayınları.
- Yılmazcan, F. (1999). *Tek parti dönemi tarih anlayışı ve öğretimi*. [Yüksek Lisans Tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
- Yücel, H. A. (1938). *Türkiye'de orta öğretim*. İstanbul: Devlet Basımevi.
- Yüksel, A. T. (2001). İlk Müslüman-Türk devletlerinin siyasi, kültürel ve medeniyet tarihi üzerine. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, 11(11), s. 67-99.

EKLER

EK A Cumhuriyet Yıllarında Milli Eğitime Ayrılan Bütçe Miktarı

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ T. C. CUMHURİYET ARŞİVİ MAAİRİF VEKİLLİĞİ Hususi Kalem	
<u>Yıllar</u>	<u>Maarif bütçesi</u>
1921	390.412
1922	1.136.064
1923	3.033.003
1924	6.178.505
1925	7.517.999
1926	7.054.056
1927	7.541.727
1928	9.631.033
1929	9.323.432
1930	9.710.297
1931	7.967.092
1932	7.195.324
1933	10.360.103
1934	9.681.316
1935	10.693.328
1936	11.260.905
1937	13.714.371
1938	16.474.085
1939	17.323.464
1940	18.654.779
1941	23.349.990
1942	34.504.434
1943	43.033.434

EK B 1923 – 1943 Yılları İlköğretim İstatistikleri

DEVLET OKULLARI GENEL MÜDÜRLÜĞÜ T. C. MAARİF VEKİLLİĞİ Hususî Kalem			
İlk Öğretimde:			
<u>Yıllar</u>	<u>Okul sayısı</u>	<u>Öğretmen sayısı</u>	<u>Talebe sayısı</u>
1923-24	4894	10238	341941
1924-25	5987	12822	390368
1925-26	5975	14309	406788
1926-27	6023	15810	437928
1927-28	6042	15194	461985
1928-29	6599	15718	477569
1929-30	6562	15308	469071
1930-31	6598	16318	489299
1931-32	6713	16973	523611
1932-33	6733	15064	567963
1933-34	6345	15123	591169
1934-35	6402	15083	647501
1935-36	6275	14949	688100
1936-37	6123	14698	711728
1937-38	6700	15775	764691
1938-39	7862	17120	813532
1939-40	9417	19047	905139
1940-41	10582	20564	955957
1941-42	12516	20687	961659
1942-43	11156	21424	972093

EK C 1923 – 1943 Yılları Ortaöğretim İstatistikleri

DEVLET ARŞİVENİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ
T. C.
MAARİF VEKİLLİĞİ
Hususi Kalem

IV

Orta Öğretimde :

<u>Yıllar</u>	<u>Okul sayısı</u>	<u>Öğretmen sayısı</u>	<u>Talebe sayısı</u>
23-24	72	799	5905
24-25	64	720	10052
25-26	68	760	11622
26-27	68	791	15263
27-28	78	698	19858
28-29	78	815	23225
29-30	82	982	25398
30-31	83	1068	27093
31-32	80	630	30316
32-33	108	1390	35658
33-34	119	1140	42522
34-35	118	2354	46120
35-36	118	2403	52496
36-37	125	2648	62936
37-38	140	2840	74107
38-39	150	3402	84355
39-40	155	3744	92327
40-41	159	3660	102839
41-42	170	3714	101111
42-43	175	3788	93038
			/

x

* Bu mevrut selâhi

EK D 1923 – 1943 Yılları Lise İstatistikleri

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYETİ C. 101
MA.ARİF VEKİLLİĞİ
Hususî Kalem

Liseler:

<u>Yıllar</u>	<u>Okul Sayısı</u>	<u>Öğretmen Sayısı</u>	<u>Talebe Sayısı</u>
1923-24	23	513	1241
1924-25	19	555	2234
1925-26	21	671	2748
1926-27	19	563	3152
1927-28	19	594	3819
1928-29	20	510	4168
1929-30	19	578	4746
1930-31	22	637	5699
1931-32	25	1637	6840
1932-33	62	1827	7843
1933-34	71	1315	9876
1934-35	68	1044	10113
1935-36	65	1029	13876
1936-37	68	1050	17508
1937-38	68	1164	21000
1938-39	74	1314	24582
1939-40	77	1499	26401
1940-41	79	1455	27387
1941-42	81	1497	30035
1942-43	80	1662	30749

EK E 1923 – 1943 Yılları Yükseköğretim İstatistikleri

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET
MAARİF VEKİLLİĞİ
Hususi Kalem

VI

Üniversite ve Yüksek Okullar:

Yıllar	Okul Sayısı	Öğretmen sayısı	Talebe sayısı
1935-36	16	743	7478
1936-37	17	796	8544
1937-38	17	837	9558
1938-39	17	855	10390
1939-40	17	1013	12325
1940-41	19	783	13841
1941-42	19	800	15304
1942-43	19	806	16601

* Her fakülte ten yüksek okul rüknüne

EK F 1939 – 1943 Yılları Köy Enstitüleri İstatistikleri

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ
T. C.
MAARİF VEKİLLİĞİ
Hususi Kalem

VIII

Köy Enstitüleri

<u>Yıllar</u>	<u>Talebe sayısı</u>
1939-40	3000
1940-41	6000
1941-42	9000
1942-43 (Mart)	12000

EK G Birinci Maarif Şûrasında İsmet İnönü

EK H İkinci Maarif Şûrasında İsmet İnönü

EK İ İkinci Maarif Şûrasında İsmet İnönü

